

SLOVENSKO-POLSKÁ KOMISIA
HUMANISTICKÝCH VIED

**HISTORICKÉ
A KULTÚRNE ZDROJE
SLOVENSKO-POLSKÝCH
VZŤAHOV**

LUFEMA
Bratislava 2000

HISTORICKÉ A KULTÚRNE ZDROJE
SLOVENSKO-POLSKÝCH VZŤAHOV
Zborník prác z medzinárodných vedeckých
konferencií v Cieszyne a Bratislave
organizovaných Slovensko-poľskou komisiou
humanistických vied

Vydanie publikácie podporilo Ministerstvo školstva Slovenskej republiky

Recenzenti:

Doc. PhDr. Marta Pančíková, CSc.
PhDr. Peter Káša, CSc.

Vedecký redaktor:

Prof. PhDr. Jozef Hvišč, CSc.

Vydala LUFEMA, spol. s r.o., Bratislava
Príprava: DOLIS, spol. s r.o., Bratislava
Copyright © 2000 by Jozef Hvišč

O B S A H

NA ÚVOD 5

I. NÁRODNÉ POVEDOMIE A MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Viktor Timura

Vývin slovenského národného povedomia
z historicko- filozofického aspektu 8

Martin Homza

Mesianizmus ako súčasť národného povedomia 28

Barbara Suchoń-Chmiel

Aspekt kulturowy kształtowania się świadomości
narodowej Słowaków 46

Pavol Žigo

Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny vo svetle
národnouvedomovacieho procesu 53

Jozef Hvišč

Národné povedomie v medziliterárnych súvislostiach 67

II. SLOVENSKO-POLSKÉ VZŤAHY A SÚVISLOSTI PO ROKU 1918

Daniela Kodajová

Oslavy významných osobností národovtvoresného procesu
(Kollár – Palacký – Mickiewicz – Puškin) 89

Ján Michálek

Výskum ľudovej kultúry a jeho vplyv na formovanie
národného vedomia 109

Kornélia Jakubíková

Polonistika v slovenskej etnológii 120

Juraj Marušiak

Obraz Poľska v slovenskej tlači v rokoch 1918-1919 132

Michal Otčenáš

Jozef Škultéty a Poliaci 143

Alena Bartlová

K slovensko-poľským vzťahom v rokoch 1918-1938 160

NA ZÁVER

Cieszyn v dejinách slovensko-poľských literárnych
vzťahov (Jozef Hvišč) 181

Menný register 194

NA ÚVOD

Prítomný zborník obsahuje referáty z medzinárodných vedeckých konferencií, ktoré organizovala Poľsko-slovenská komisia humanistických vied Ministerstva národnej výchovy Poľskej republiky 22.–23. septembra 1998 v Cieszyne pod názvom „Odrodzenie narodowe w Polsce i w Słowacji“ a Slovensko-poľská komisia humanistických vied Ministerstva školstva Slovenskej republiky 28.–29. septembra 1999 v Bratislave-Harmónii pod názvom „Slovensko-poľské a poľsko-slovenské vzťahy po roku 1918“.

Podujatia boli súčasťou koordinovanej výskumnej spolupráce slovenských polonistov a poľských slovákistov v oblasti histórie, jazykovedy, literárnej vedy a etnológie. (V budúcnosti sa počíta s rozšírením slovensko-poľského výskumu aj na ďalšie oblasti humanistických vied.) Ide o výskum systematického charakteru, ktorý má spoločnú koncepcnú a metodologickú bázu, zameranú na riešenie analogických otázok slovensko-poľských a poľsko-slovenských vzťahov v spoločenskovedných prejavoch.

Zborník *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov* je prvým plodom tejto spolupráce. Pri jeho realizácii sme vychádzali jednak z problematiky, ktorá bola a stále je hnacou silou slovenského i poľského kultúrno-politického vývinu (formovanie a vývin národného vedomia), jednak z konkrétnych faktov vzájomných slovensko-poľských vzťahov a súvislostí realizujúcich sa po vzniku samostatnej Česko-Slovenskej republiky a Poľskej republiky ako súčasť postupnej premeny národného vedomia na vedomie slovenskej štátnosti a autonómnej kultúrno-politickej identity.

Výskum je proces a jeho realizácia prebieha postupne. V tejto prvej fáze nebolo možné zahrnúť do programu rokovania všetky otázky, ktoré s nastolenou proble-

VÝVIN SLOVENSKÉHO NÁRODNÉHO POVEDOMIA V HISTORICKO-FILOZOFICKÝCH SÚVISLOSTIACH

Viktor Timura

Na definícii národného povedomia sa odborníci zatiaľ nezjednotili. Dôležitejšie než samotná definícia je však analýza základných činiteľov, ktoré národné vedomie zásadným spôsobom utvárajú a ovplyvňujú. Je zrejmé, že formovanie národného vedomia, a to tak aktuálneho ako aj v dlhodobom procese, je celková dosiahnutá úroveň národného subjektu v dobových súvislostiach. Z tohto celkového vývoja sú najvýznamnejšie tie skutočnosti, ktoré určujúcim spôsobom ovplyvňujú národné povedomie. Medzi také možno zaradiť:

- historický vývin, ktorým národ prešiel,
- právne postavenie národa v medzinárodných súvislostiach
- spoločenské a ekonomické pomery,
- charakter národnej kultúry,
- úroveň duchovnej sféry, kde má významné postavenie výchovno-vzdelávací systém s dominantnou úlohou a úrovňou školskej sústavy, a rozvoj písomníctva – najmä literatúry – a vôbec umenia, s čím priamo súvisí rozvoj a kultivácia jazyka.

Pripomínam to preto, lebo zápas o národné povedomie na Slovensku sa viedol dlhý čas spolu so zápasom o spisovný jazyk.

Pri utváraní národného povedomia jestvujú charakteristické črty spoločné všetkým národom, ale aj špecifické, osobitné pre každý národ. Vyplývajú zo zvláštností podmienok a pomerov, v ktorých sa uskutočňuje vývin jednotlivých národov.¹

Novšia filozofia dejín uvažuje vo filozofickej, teda všeobecnejšej rovine. Rozlišuje medzi vývinom prírodno-historických foriem populácie, pri ktorých sa používa termín

etnicity, ktoré nadobúdajú v historickom procese konkrétne formy, medzi ktoré sa radí kmeň, kmeňový zväz, národnosť (feudálna), národ (novodobý); a medzi spoločensko-historickými formami, kde sa realizujú rôzne štátne formy a ich rozličné typy. Vychádza z predpokladu, že etnicity² sú základom vyšších foriem (štátnych), ktoré podliehajú častým zmenám, naproti tomu etnicity označujúce kmene, národnosti, národy zostávajú ich základom. Z tohto hľadiska sa hovorí o princípoch, ktoré podmieňujú ich kontinuálny vývin alebo priamo uchovávanie v dlhodobom procese (dejín). Sú to teda princípy existencie alebo priamo bytia etníc v dejinách. Za také princípy filozofia dejín považuje:

- princíp kontinuity a diskontinuity,
- princíp kultúrnej syntézy a rozvoja jej výsledkov, ktorý môže byť organický alebo neorganický,
- princíp univerzalizmu a individualizácie,
- princíp etnicity a všeludských hodnôt,
- princíp plurality a koexistencie.

Nemám možnosť bližšie sa na tomto mieste pozastaviť pri uvedených princípoch. Sú však v mojom príspevku obsiahnuté ako východiská a v niektorých prípadoch aj ako aktualizované, prítomné faktory vývinu slovenského národného povedomia.

*

Poznámky k obdobiu pred 19. storočím.

Utváranie slovenského národa sa v porovnaní s ostatnými európskymi národmi uskutočňovalo v odlišných, značne nepravých podmienkach. Dokonca v takých, ktoré v iných prípadoch viedli k diskontinuite, čiže k zániku etnicity. Aj preto sa domnievam, že bez znalosti historického zázemia je ťažko pochopiť, ako je možné, že slovenská etnicita, napriek tomu, že po rozpade Veľkomoravskej ríše si nevytvorila vlastný štát, mohla sa udržať, transformovať sa na novodobý národ a vytvoriť si vlastnú štátnosť. Len v kontexte s historickým vývojom možno porozumieť procesom, ktoré prebiehali v 19.- 20. storočí a porozumieť Slovensku a Slovákom.

Slovensko po zániku Veľkomoravskej ríše sa stalo úze-

mím, po ktorom sa prehánali ozbrojené hordy zo všetkých svetových strán, i mimoeurópske, nebolo na ňom podmienok pre pokojný prirodzený vývoj, v ktorom by mohlo usporiadať svoju existenciu podľa vlastných predstáv. Čo dosiahlo, stalo sa za veľkých obetí, strát (ľudských, materiálnych i územných) a s veľkým vypätím síl. Najprv to boli nájazdy bavorských, českých a poľských panovníkov v zápase o slovenské územie a uhorský trón, potom prišiel ničivý tatarský vpád (1242), husitské trestné výpravy, vojská Jana Jiskru, a po porážke Uhorska Turkami pri Moháči (1526) turecké rejdry s odvádzaním slovenského obyvateľstva do otroctva, ďalej vzbury a protihabsburské povstania uhorskej šľachty proti centralizačným snahám Viedne, pri ktorých si pozývala na pomoc Turkov.³ Vtedy sa Slovensko stalo centrálnym územím Uhorska aj s hlavným mestom Bratislavou. S tým súvisel príval maďarskej šľachty, obchodníkov a remeselníkov aj so služobníctvom z Dolnej zeme na Slovensko, jeho maďarizácia a feudalizácia miest. Po porážke Turkov (1683) zase odchod slovenského obyvateľstva na vyludnenú Dolnú zem.

Napriek tomu však Slovensko so svojím prírodným bohatstvom (ťažba rúd a spracovanie kovov, najmä zlata, striebra, železa, medi a soli) a rozvinutou výrobou bolo po celý čas ekonomickým základom a dielňou Uhorska ešte aj v 18. storočí.⁴ Súčasne si udržiavalo vysokú úroveň školskej sústavy a zo stredných vrstiev slovenského obyvateľstva vychádzal značný počet vzdelancov, z ktorých mnohí nadobúdali vzdelanie na zahraničných univerzitách (Padova, Boloňa, Rím, Paríž, Viedeň, Praha, Krakov a nemecké univerzity), čo bolo významným činiteľom pre udržiavanie národného povedomia slovenského obyvateľstva. Po celú dobu bolo Slovensko aj križovatkou európskych a mimoeurópskych myšlienkových, filozofických, ideovo-politických, náboženských, umeleckých i literárnych prúdov. Silná vrstva vzdelancov stála po celý čas na čele národného procesu a vývoja.

Za situácie, keď Slovensko bolo neustále zmietané nepokojmi a pre národné povedomie a jeho udržiavanie mal prvoradý význam zápas o jazyk, jeho podobu a kodifikáciu,

nadobudli svoju dôležitosť ďalšie skutočnosti, ktoré treba pripomenúť. V čase Veľkomoravskej ríše súčasne s kultúrnou syntézou bola kodifikovaná staroslovienčina. Staroslovienčina bola v tom čase jedným z najkultivovanejších jazykov v Európe (po latinčine a gréčtine). Podľa výsledkov skúmania (Š. Ondruš) mala asi desaťtisíc slov (latinčina má dnes 12 000 slov), z ktorých asi dvetisíc slov malo svoj základ v latinčine a gréčtine, čo svedčí o úzkych kontaktoch s týmto prostredím. Okrem toho výroba predmetov, ako nám poskytuje poznatky archeológia, bola na vyššej úrovni ako vo Franskej ríši. Po zániku Veľkej Moravy kontinuita jazyka bola narušená najprv zavádzaním latinčiny, ktorá sa stala úradným jazykom až do 18. storočia, potom češtiny, ktorá na čas bola diplomatickým jazykom aj v Poľsku, na Litve a prenikala aj na uhorský dvor. Staroslovienčina sa však na Slovensku udržiavala niekde až do 14. storočia. (Tieto skutočnosti máme doložené cyrilskými listami z 11.-12. storočia, pochádzajúcimi pravdepodobne z Ostrožnice, spišskými cyrilskými zlomkami z 12. a 13. storočia, ďalej nedávno nájdenými hlahoskými listami z Hlohovca z konca 13. alebo začiatku 14. storočia a kríškym hlaholským zlomkom.) Súčasne sa na Slovensku v 11.-15. storočí udržiavala veľkomoravská tradícia v podaní igrícov či jokolátorov, neskôr vagantskou poéziou. Cirkev, ktorá rozvíjala cyrilometodskú tradíciu, však k tvorbe laikov mala pohľadový a odmietavý vzťah. Zakazovala ju. Aj preto sa nám z nej nezachovali písomné pamiatky, hoci o jej existencii máme dochované správy nielen z cirkevných synód, ale aj z Anonymovej kroniky i ďalších písomností.

V cirkevných záležitostiach sa od rozpadu Veľkomoravskej ríše (spovedné formuly, modlitby, kázne a pod.) používala **kultúrna slovenčina** (jazyk, ktorým hovoril ľud kultivovaný vzdelancami), ako o tom svedčia rokovania cirkevných synód z rokov 1104, 1114 (ostrihomská), 1382 a 1450 (spišská). Podobne by bolo možné hovoriť o *Prayovom kódexe*, *Viedenských glosách* a ďalších písomných pamiatkach.

V procese smerujúcom ku kodifikácii slovenčiny význam-

né miesto ďalej patrí predbernolákovským pokusom o kodifikáciu jazyka,⁵ neskôr Trnavskej univerzite, ktorá do r. 1777 vydala 257 kníh v kultúrnej slovenčine. (Medzi nimi niekoľko slovníkov slovensko-maďarsko-latinských vrátane príručiek slovenskej gramatiky.) Nemožno tu vynechať ani úsilie scotisticky orientovaných františkánov s reformou františkánskeho školstva na Slovensku. Už v roku 1727 prijali františkánsky národnostný štatút, podľa ktorého sa na ich školách vyučovalo **rečou ľudu**. Takto sa dvanásť františkánskych škôl na Slovensku stalo významnými centrami šírenia slovenského národného vedomia. Najvýznamnejšia z nich bola v Hlohovci, ktorej *Studium generále* bolo na úrovni vysokej školy s čisto slovenskou správou, profesorským zborom i poslucháčstvom. Františkánske školstvo bolo zrušené koncom 18. storočia jozefínskymi reformami, ktoré však viedli k sformovaniu bernolákovského hnutia. V podmienkach, keď Slovensko nemalo vlastný štát, citeľne chýbalo centrum nielen ekonomického a politického života, ale predovšetkým kultúrneho, ktoré by dávalo impulzy a stalo sa koordinátorom národného hnutia. Župy so svojimi centrami riešili svoje problémy a vedomie obyčajných ľudí presahovalo zväčša len do susedných žúp. Na druhej strane to viedlo k typovej rozmanitosti napríklad slovenského folklóru, do ktorého sa koncentrovala tvorivosť slovenskej populácie, keď nemala možnosť svoju tvorivosť realizovať v slohovej tvorbe, ako ostatné národy.

*

Na Slovensku zohrali rozhodujúcu úlohu **dva prúdy** vo vývojovom procese národného povedomia. Prvý je **katolícky**. Na jednej strane bol pod vplyvom jezuitizmu konzervatívnejší, na druhej strane práve tento prúd udržiaval kontinuitu s tradíciami Veľkej Moravy a organický rozvoj výsledkov veľkomoravskej kultúrnej syntézy po celých tisíc rokov. Druhý je **protestantský** prúd s výrazným vplyvom nemec-kých univerzít, ktorý tým udržiaval kontakt s európskou vzdelanosťou na dobovej úrovni. Protestanti v jazykovej oblasti sa dlhý čas uberali smerom, ktorý narúšal kontinuál-

ny a organický vývoj na Slovensku. Za bohoslužobný jazyk prijali češtinu (bibličtinu), ktorú sa ešte na začiatku 19. storočia pokúšali presadiť ako spisovný jazyk. Práve tento prúd generáciou štúrovcov urobil rozhodujúci krok ku kodifikácii spisovnej slovenčiny.

V tejto súvislosti treba povedať, že pre utváranie národného povedomia na Slovensku v stredoveku mal značný význam **rozvoj literatúry**, ktorý na Slovensku zaznamenal výrazný vzostup v 16. storočí. Prispeli k nemu najmä tri skutočnosti. Od polovice 13. do 16. storočia je na Slovensku relatívne najpokojnejšie obdobie, čo sa prejavilo prudkým rozvojom miest s narastaním slovenského živlu. Podľa historikov bolo na Slovensku vyše 150 miest a mestečiek. V nich od 13. storočia nadobúdalo na význame slovenské obyvateľstvo. Súčasne (najmä v 16. stor.) zásluhou protestantov nastúpil na Slovensku rozvoj školstva, ktoré malo kvalitatívne veľmi dobrú úroveň. To malo priamy vplyv nielen pre slovenské kultúrne a literárne zázemie, ale aj národné povedomie. Žilina napríklad už v roku 1381 dostáva kráľovské privilégium používať v styku s mestskými úradmi vlastný, t.j. slovenský jazyk.

Slovenčina však nebola kodifikovaná a tak na Slovensko najmä v 15. storočí preniká čeština (aj zásluhou slovenských študentov na pražskej univerzite), čo sa zintenzívňuje v 15. storočí (husiti, Jiskrove vojská a českobratskí exulanti). Do 16. storočia tento proces ovplyvňovala aj Krakovská univerzita, z ktorej vyšli napr. Marcin Bylica, ktorý okrem Krakovskej a Boloňskej univerzity pôsobil aj na bratislavskej Akademii Istropolitane, či Krištofa Petschmessingsloera, rodáka z Levoče, autora spisu *Chvála básnického umenia* z r. 1461, ktorý absolvoval univerzitu v Krakove. Podobne aj Valentín Ecchius (Eck), autor praktickej príručky veršovania, ktorý po absolvovaní univerzity v Krakove pôsobil ako rektor latinskej školy v Bardejove. Nemožno pritom zabudnúť na význam (pre rozvoj literatúry) spišskej fraternity so sídlom v Levoči, ktorá združovala vzdelancov aj laikov (pôvodne 24 spišských farárov) a rozvíjala literárne

aktivity, ako aj rad ďalších vzdelancov aktívnych literárne (St. Šmatlák: *Dejiny slovenskej literatúry I.*, Bratislava 1997, s.112-243).

S rozvojom protestantského školstva v 16. storočí a jeho kvalitou (vyučovacím jazykom bola latinčina), keď v Európe vládne renesancia, možno zaznamenať nebyvalý rozkvet literatúry na Slovensku.

„Sme tu svedkami procesu, ktorému by sme mohli prisúdiť atribút nového zrodu našej literárnej kultúry a nového začiatku jej ďalšieho, už súvislého vývinu. (...) 16. storočie prináša udivujúci kvantitatívny, ba v nejednom pohľade i kvalitatívny rozmach literárnej produkcie na Slovensku, ktorého zdrojom je domáce autorské zázemie i domáca spoločenská skutočnosť (...) s dostatočným počtom diel, čiže písomne fixovaných textov...“ (4, s. 144).

Na rozvoj literatúry v 16. storočí nadväzuje buditelská historiografia 17. storočia vracajúca sa ideovo k Veľkej Morave, ktorú reprezentujú predovšetkým diela Juraja Papánka a Samuela Timona. Je to neklamný argument o narastajúcom národnom povedomí slovenského obyvateľstva, jeho príslušnosti, pôvodu a tradícií.

*

Katolícky prúd na konci 18. a v 19. storočí predstavujú **berňolákovci**. Sú to tri po sebe idúce generácie katolíckych duchovných. Prvou je skupina klerikov sformovaná na bratislavskom Generálnom seminári okolo A. Bernoláka a nimi založené *Slovenské učené tovaryšstvo*. Druhú reprezentujú básnik Ján Hollý, Martin Hamuljak, Michal Madanský, Ondrej Bošáni, Jozef Ščasný i ďalší. Tretia skupina je na mená značne bohatá. Spomeňme aspoň Martina Hattalu, Andreja Radlinského, Jána Geromettu, Štefana Závodníka, Jána Palárika a Jána Chrástka.

Pre vznik a činnosť berňolákovcov a formovanie národného povedomia na Slovensku zohrali podnetnú úlohu josefínsko-tereziánske reformy viedenského osvieteniského absolutizmu. V tejto súvislosti treba spomenúť rozhodnutie Jozefa II. z 10. 9. 1782 o zrušení diecéznych seminárov

a vytvorenia generálnych seminárov, na ktoré nadväzovalo nariadenie o zrušení viedenského *Pazmanea* (i ďalších škôl a seminárov). Ďalej to bolo vytvorenie Generálneho seminára na bratislavskom hrade rozhodnutím Jozefa II. z 9. 12. 1783, ako aj jeho nariadenie o pestovaní ľudových jazykov na generálnych seminároch. K nim sa radí rozhodnutie o premiestnení Trnavskej univerzity do Budína a o zriadení Kráľovskej akadémie v Trnave, ktorá sa r. 1784 presťahovala do Bratislavy. V tom čase sa Bratislava začala meniť z politického centra Uhorska (po presune miestodržiteľskej rady do Budapešti) na kultúrne centrum Slovenska, ktorým dovtedy bola Trnava.

Rozhodujúcim momentom pre slovenské národné aktivity však bola vlna osvietenisko-obrodeneckého hnutia v Európe, ktoré zasiahlo aj Slovensko. Svedčí o tom zavádzanie vlastnej normy spisovnej slovenčiny H. Gavlovičom a najmä J. I. Bajzom ešte pred josefínsko-tereziánskymi reformami viedenského dvora a berňolákovcami.

V Generálnom seminári sa zišlo do päťsto mladých ľudí z celého Slovenska, ktorí vytvorili základ nielen pre šírenie osvieteniských ideí a kodifikáciu berňolákovskej slovenčiny (1787), ale aj vytvorenie organizačných buniek *Slovenského učeného tovaryšstva* po celom Slovensku. Bola to prvá celoslovenská organizačná štruktúra tohto druhu, ktorá svojou aktivitou v rokoch 1792-1800 významne prispela k národnému povedomiu Slovákov.

Filozoficko-teoretickým zázemím berňolákovcov bola Trnavská univerzita, predovšetkým tí profesori, ktorí po presťahovaní univerzity (1777) do Budapešti neodišli, ale zostali na Kráľovskej akadémii v Trnave a po jej premiestnení prešli s ňou do Bratislavy. J. Fándly absolvoval štúdiá v Trnave, A. Bernolák navštevoval filozofický kurz na *Kráľovskej akadémii* v Trnave (u prof. Mateja Pankla) pred vstupom do Generálneho seminára na bratislavskom hrade. Časť výučby na Generálnom seminári patrila profesorom Kráľovskej akadémie. Značná časť profesorov vyšla z Trnavskej univerzity a bola doplnená predstavenými zo zrušeného viedenského

Pazmanea i budinského seminára. Niektorých menoval priamo cisár, a za výchovu klerikov boli zodpovední jemu a nie - ako predtým - biskupom.

Pohľad na utváranie spisovných jazykov európskych národov nám hovorí, že väčšina sa utvárala z okruhu nárečia okolo univerzitného centra, ktoré bolo súčasne aj kultúrno-politickým centrom. Ako príklad možno uviesť univerzity v Paríži, Madride, Prahe, Berlíne atď. Nárečie z okruhu týchto centier prešlo ako norma spisovného jazyka príslušnej feudálnej národnosti. Kodifikácia spisovnej slovenčiny A. Bernolákom vychádzala z kultúrnej západoslovenčiny s rozhodujúcou úlohou Trnavskej univerzity, teda zo zásad platných pre historickú etapu feudálnych národností. Na konci 18. storočia však už nešlo na Slovensku o rozvoj feudálnej národnosti, ale o transformáciu feudálnej národnosti na národ.

Tento čin prvej generácie bernolákovcov bol historicky nevyhnutný. Jazyková, kultúrna a ideová kontinuita s Veľkou Moravou bola počas trvania Uhorska narušená, a tým aj organický vývin slovenskej feudálnej národnosti. Ďalšia existencia slovenskej národnosti a jej transformácia na národ vyžadovala renesanciu slovenskej feudálnej národnosti v ideovej i jazykovo-kultúrnej oblasti. Bernolákovci rozhodujúcou mierou prispeli k renesancii slovenskej národnosti tým, že uskutočnili renesanciu jazyka slovenskej feudálnej národnosti. Môžeme v tejto súvislosti hovoriť o sloviensko-slovenskej renesancii, na ktorú nadväzovala básnická tvorba Jána Hollého. Jeho dielo ideovo vychádzajúce z historických ideí Veľkej Moravy (eposy *Svätopluk* – 1833, *Cyrilometodiáda* – 1835, *Žalospevy, Sláv*) je nielen ideovou renesanciou kontinuity s Veľkou Moravou, ale aj s veľkomoravskou literárnou školou.

*

Druhý, **protestantský prúd** v slovenskom národnom obrození a formovaní národného povedomia zohral od začiatku 19. storočia rozhodujúcu úlohu. Protestantizmus sa na Slovensko dostal z Nemecka už v prvej polovici 16. storočia,

kde mal pripravenú pôdu udalosťami a situáciou 15. storočia. V prvom rade to bol morálny rozklad katolíckeho kléru (predávanie odpustkov, kupovanie cirkevných úradov a hodností bez vysviacky, chamtivosť a morálne poklesky v kláštoroch, nerešpektovanie celibátu, rozpredávanie cirkevného a kostolného majetku atď.), ďalej v predchádzajúcich výpravách husitov, v pôsobení vojsk Jana Jiskru spolu s bratrickým hnutím a nemeckým obyvateľstvom na Slovensku. Neskôr príchodom značného množstva českobratrských exulantov po Bielej hore (1620). To všetko prispelo k tomu, že až 90% obyvateľstva na Slovensku prešlo na protestantizmus. Tým bolo značne narušené aj katolícke školstvo. Protestanti však od samého začiatku začali s výstavbou vlastnej vzdelávacej sústavy, a treba povedať, že kvalitnej. V 17. storočí za protireformácie však znova bol protestantizmus zatlačený a katolícka cirkev za pomoci Viedne (následkom toho bolo aj založenie Trnavskej univerzity) získala prevahu, ktorá trvala až do jozefínskych reforiem. Jozefínske reformy prispeli síce ku kodifikácii Bernolákovskej slovenčiny, ale spôsob už nezodpovedal potrebám doby. Jozefínske reformy narušili katolícky vzdelávací systém a do popredia sa dostali protestantské školy. Medzi nimi dominovalo bratislavské evanjelické lýceum (popri podobných školách v Prešove, Levoči, Kežmarku, Banskej Bystrici, Banskej Štiavnici, Skalici, Bardejove i v ďalších mestách).

Prevaha protestantského školstva spočívala v úrovni výučby. Katolícke školstvo zostávalo v zajatí dogmatickej scholastiky vychádzajúcej v súlade s Tridentským koncilom z tomizmu a neotomizmu. Na filozofickej fakulte Trnavskej univerzity sa stretávame so sympatiami s novými vedeckými teóriami a poznatkami M. Kopernika, J. Keplera, I. Newtona, s filozofickými názormi F. Bacona, R. Descartesa, francúzskych encyklopedistov, Voltaira, I. Kanta i ďalších, atmosféra však nedovoľovala širšie uplatnenie týchto názorov.

Protestantské školstvo ťažilo z toho, že jeho študenti zväčša končili štúdium na nemeckých univerzitách (Jena, Halle,

Wittenberg, Freiburg, Heidelberg, Tübingen, Erfurt, Berlín, Lipsko). Podnetne na slovenských študentov pôsobila aj spoločenská politická situácia v Nemecku, ktorá od začiatku 19. storočia smerovala k zjednoteniu Nemecka s prejavmi pangermanizmu, v ktorom slovenskí študenti videli hrozbu pre Slovanov, čo ich podnietilo k zvýšenej aktivite, ktorá spočiatku mala všeslovanský základ. Na nemeckých univerzitách si osvojovali filozofiu Herdera, Hegla, Fichteho a Schellinga, jazykovedu W. Humbolta, J. G. Hermannu, F. Boppa, A. F. Potta, estetické názory J. F. Friesa, J. W. Goetheho, L. Okena, F. Schillera, historikov Eichstäda, H. Ludena a i.

Proces formovania slovenského národného hnutia a národného povedomia u protestantov prebiehal v troch generáciách 19. storočia. Prvá a druhá generácia študovala na univerzite v Jene. Vychádzala z Herderovej filozofie. Prvú reprezentujú Juraj Palkovič s Bohuslavom Tablicom. Druhú P. J. Šafárik, J. Kollár, K. Kuzmány a čiastočne aj F. Palacký.⁶ Tretia je štúrovská generácia.

Recepcia Herderovej filozofie sa začína v roku 1793, dva roky po vydaní Herderovej state *O Slovanoch*. Vtedy na univerzite v Jene študoval Juraj Palkovič a Bohuslav Tablic. Založili tu medzi študentmi *Slovanskú spoločnosť*. Na jej otvorení predniesol J. Palkovič *Pojednání o Slovácích a zvláště jejich řeči* v duchu Herderovej state *O Slovanoch*, v ktorom na záver vyhlasuje, že príde čas a naplní sa Herderovo proroctvo. Po návrate na Slovensko zakladá v roku 1801 *Spolok literatúry československej*, z ktorého na bratislavskom lýceu vznikla *Katedra československej reči a literatúry* (1803) pod jeho vedením. Podnietil záujem študentov o jazyk a Herderovo učenie. V rokoch 1803-1828 vychoval generáciu J. Kollára, S. Rožnaya, F. Palackého, K. Kuzmányho, ku ktorým sa priradil P. J. Šafárik, absolvent kežmarského lýcea a univerzity v Jene. V druhom období vytvoril priestor pre činnosť štúrovcom. Za svojho zástupcu vymenoval L. Štúra a podporoval činnosť spolku štúrovcov *Literárna jednota* (1828).

Protirečivá činnosť prvých dvoch generácií vyplýva z ich jazykovej orientácie. Protestanti prijali za bohoslužobný jazyk češtinu Kráľickej biblie (1579-1594), označovanú ako bibličina. Začiatkom 19. storočia vrcholí ich úsilie o zavedenie bibličtiny ako spisovného jazyka na Slovensku. Tieto snahy sa nemohli stretnúť s pochopením a úspechom. Znamenalo by to diskontinuitu vo vývoji slovenského etnika jeho počistením, ako sa to stalo predtým s Moravanmi. Okrem toho bibličina nebola v tom čase už spisovnou normou češtiny, ktorá za dve storočia zaznamenala ako živý jazyk značný posun. Bibličina bola v tom čase mŕtvym jazykom, podobne ako sa ňou stala latinčina a staroslovienčina. Začali si to čoskoro uvedomovať. J. Palkovič prednášal už nielen českú, ale aj slovenskú gramatiku. V niektorých prípadoch sa podpisoval ako profesor Inštitútu literatúry slovenskej a L. Štúrovi umožnil prednášať v slovenčine. Svoju úlohu pri formovaní slovenského národného povedomia zohrali Palkovičom vydávané časopisy *Týdenník* a *Tatranka* rozduchávaním slovenskej národnej myšlienky vo všeslovanskom duchu a vydavateľská činnosť. Napokon práve tu došlo k zlomu a prechodu od češtiny k slovenčine.

Druhá generácia po absolvovaní lýcea (P. J. Šafárik a Ján Bendikti-Blahoslav na kežmarskom) podobne odchádzala na univerzitu v Jene. Generáciu pre jej všeslovanskú orientáciu označujeme „**generácia Všeslávie**“. V otázkach jazyka zotrúva na češtinu (J. Kollár uznával štyri slovanské kmene s vlastným jazykom: východný-ruský, južný, severný-poľský a západný-československý). Vnútorne si však uvedomovali potrebu národného osamostatnenia Slovákov vrátane jazykového, ale ich vonkajšie postoje boli protirečivé. Ján Kollár v rokoch 1843-1844 sa prikláňal k uznaniu samostatného spisovného jazyka. P. J. Šafárik o jeho potrebe sa vyjadril jednoznačne v § 44 a 45 *Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. K. Kuzmány ako najmladší prešiel k Štúrovej slovenčine. Po roku 1844 sa však J. Kollár stáva jedným zo zásadných odporcov Štúrovej spisovnej slovenčiny.

Význam generácie Všeslávie je však v niečom inom. Spo-

čívá v úsilí o vytvorenie jednoty všetkých slovanských národov, v šírení myšlienky slovanskej vzájomnosti (J. Kollár) a vo vedeckej analýze slovanských kmeňov (P. J. Šafárik), ktorú akceptovala Európa (na základe Šafárikových *Dejín slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí* - 1826, *Slovanských starožitností* - 1836 a *Slovanského národopisu*). P. J. Šafárik presným vymedzením každého slovanského kmeňa po stránke geografickej (územnej), etnografickej, kultúrnej, jazykovej i historickej, s uznávaním práva na samostatný vývoj každého z nich, vrátane práva na vlastný jazyk, menil politickú mapu Európy, ako napísal K. Rosenbaum. Vytvoril základy, na ktorých mohli stavať štúrovci.

Úsilie o všeslovanskú jednotu, podnietenú u J. Kollára pangermanizmom, s ktorým sa stretol na svojich štúdiách v Jene, znamená nielen reflexiu slovenského národného subjektu prostredníctvom vyššieho, slovanského celku, ale predovšetkým renesanciu princípu slovanského partikulárneho univerzalizmu, ktorý bol aktuálny aj u ostatných Slovanov v súvislosti s národným emancipačno-obrodeneckým úsilím pri transformácii z feudálnej národnosti na novodobý národ. Rozvinutie slovanského partikulárneho univerzalizmu je predpokladom individualizácie slovanských národných subjektov, ako nás o tom informujú novšie teoretické analýzy filozofie dejín.

Generácia štúrovcov sa začína na Bratislavskom lýceu po 25. rokoch existencie Katedry československej reči a literatúry založením študentskej spoločnosti Literárna jednota (1828), ktorej sa už v roku 1829 postavil na čelo L. Štúr. K ďalšiemu vývinu pomohli aj niektoré nové vnútorné a vonkajšie skutočnosti. Bola tu silnejúca maďarizácia opierajúca sa o šľachtu a feudálne zásady chápania národa. Koncom roka 1839 a začiatkom 1840 uhorský snem zákonom povýšil maďarčinu na administratívny jazyk v celom Uhorsku a bezohľadne ju zavádzal do škôl i kostolov. V tom istom roku sa vrátil L. Kossuth z väzenia a vypracoval program výbojného maďarského nacionalizmu, ktorého cieľom bolo vytvoriť jednotný desaťmiliónový maďarský národ po-

maďarčením nemaďarských národností Uhorska (Slovákov, Rumunov, Rusínov, Srbov, Chorvátov, Židov a Nemcov). Súčasne sa v roku 1840 na bratislavské lýceum vrátil L. Štúr z univerzity v Halle.

Do tohto návratu L. Štúra študenti bratislavského lýcea boli vedení v duchu Herderovej filozofie a s nadšením prijímali diela J. Kollára a P. J. Šafárika. Na rozdiel od generácie Vseslávie však štúrovci, počínajúc L. Štúrom, odchádzali na univerzitu v Halle, Berlíne i ďalšie, kde si osvojovali názory predstaviteľov nemeckej klasickej filozofie. Na L. Štúra a ďalších štúrovcov osobitne podnetne zapôsobila Heglova *Filozofia dejín*. L. Štúr, aj keď sa nadchol pre Heglovu filozofiu, už na štúdiách v Halle dospel k názoru, že Slovania potrebujú vlastnú, slovanskú filozofiu, ktorá by vychádzala z historického procesu Slovanov a slovanského charakteru, ktorý je iný ako nemecký či germánsko-románsky. Žiaľ, zostalo len pri tomto poznaní, na rozdiel od Poľska, kde v tom čase vzniká univerzálna filozofia Bronisława F. Trentowského s úsilím o národnú poľskú filozofiu, *Prolegomena k historiozofii* Augusta von Cieszkowského i filozofia Karola Libelta, ktorej základná časť je venovaná slovanskej filozofii. Jeho úvahu *O láske k vlasti* L. Štúr prevzal z „Tygodnika Literackého“ a jej preklad uverejnil v „Orle tatránskom“.

Vymedzený priestor nám neumožňuje venovať sa podrobnejšie činnosti štúrovcov. Roky 1840-1851 sa však stali pre formovanie slovenského národného povedomia zásluhou štúrovcov rozhodujúce. Došlo k uzákoneniu spisovnej slovenčiny, začali vychádzať v štúrovej slovenčine almanachy, Štúrove „Slovenskje Národňje Novini“ s prílohou „Orl tatránsky“ (od r. 1845), Hurbanove „Slovenskje pohľady na vedi, umeňja a literatúru“ (1846), vznikol spolok *Tatrín* na vydávanie kníh v štúrovej slovenčine, rodili sa literárne diela štúrovcov. Rozvíril sa slovenský kultúrny a politický život, L. Štúr sa stal poslancom uhorského snemu za mesto Zvolen, kde neohrozene obhajoval práva Slovákov, boli sformulované *Požiadavky slovenského národa* (1848). L. Štúr sa

významne pričinil o zvolanie Slovanského zjazdu v Prahe roku 1848, na ktorom spolu s K. Libelom a M. Bakuninom dokázali vtlčiť zjazdu všeslovanský charakter s požiadavkou oslobodenia všetkých slovanských národov, oproti parciálnym cieľom českého austroslavizmu. Po rozbití Slovanského zjazdu organizujú prvú Slovenskú národnú radu a ozbrojené vystúpenie slovenského národa za svoje požiadavky. Pred zbavením L. Štúra miesta zástupcu J. Palkoviča na katedre lýcea (december 1843) do Bratislavy prichádzali študenti z Moravy, Sliezska, Čiech, Lužíc, Srbska i Chorvátska. Bratislava sa stala významným strediskom obrodeneckého hnutia slovanských národov.

Protestanti si od samého začiatku uvedomovali, že pre celonárodné hnutie je treba hľadať spoluprácu a porozumenie s katolíckou väčšinou, čo sa ukázalo ako rozhodujúce. Kontakty nadviazal už Juraj Palkovič, pokračovali v nich P. J. Šafárik i J. Kollár, štúrovci, osobitne sa rozvinula s druhou generáciou bernolákovcov a pokračovala i s treťou. Katolícka i evanjelická konfesie prekonal pri celonárodných záujmoch konfesiónálne rozpory, úzko spolupracovali a podporovali sa navzájom. Tak medzi nimi mohlo dôjsť v októbri 1851 k podpísaniu spoločnej dohody o zavedení a používaní Štúrovej spisovnej slovenčiny, hoci J. Kollár z rozhodnutia viedenskej vlády a s jej financovaním vydával vo Viedni „Slovenské noviny“ (1849 -1861) v bibličtine, čím ju viedenská vláda v skutočnosti oficiálne uznala za spisovný slovenský jazyk. Spolupráca katolíkov a evanjelikov pokračovala aj neskôr pri zakladaní *Matice slovenskej* a jej činnosti.

Slovensko a jeho národ v polovici 19. storočia boli plne pripravené na cestu samostatného vývoja. Porážka revolúcie v rokoch 1848-49 všetko zvrátila, vrhla slovenský národ do ťažkého postavenia a oddialila tento krok o 150 rokov. Po revolúcii 1848-49 nastalo na Slovensku obdobie perzekúcie, žalárovanie, policajný dozor, vyhnanstvo i šibenice. Národné hnutie však bolo už v pohybe. Napriek pokračujúcej maďarizácii vývoj sľubne pokračoval. Rozvíjala sa slovenská

Csáczára 1631-1632), protihabsburské povstania uhorskej šľachty proti Viedni, pri ktorých si na pomoc požívala Turkov (Ján Zápoľský 1526-1540, Štefan Bočkay 1604-1606, Gabriel Bethlen 1618-1626, Juraj I. Rákóczi 1644-1645, Imrich Tököly 1663-1683, František II. Rákóczi 1703-1711 a kurucké povstanie 1672).

- ⁴ Na Slovensku sa do objavenia Ameriky ťažilo 75% európskeho zlata (ročný priemer dosahoval dvetisíc kilogramov zlata a desaťtisíc kilogramov striebra), čo Matejovi Korvinovi prinášalo ročne do pokladnice 1 200 000 zlatých, čo bolo toľko, ako príjem do pokladnice francúzskeho kráľa a viacej ako príjem anglického kráľa. Slovensko bolo ďalej známe najmä ťažbou rúd (v banictve pracovalo 20-30 tisíc ľudí) a ich spracovaním, ktoré významom presahovalo hranice Uhorska. S tým súvisel rozvoj remesiel (na Slovensku ešte v prvej polovici 18. storočia bolo 70-80% všetkých remeselníkov Uhorska – celkom asi sedemtisíc cechových remeselníkov, ktorý v priebehu 18. storočia ešte prudko narastal až na 30 000 tisíc).

Slovensku patrí svetový primát v zavedení niektorých technických novinek. Dňa 8. 8. 1627 sa v Banskej Štiavnici uskutočnil prvý odstrel horniny v bani pušným prachom a nová metóda ťažby sa odtiaľ šírila do sveta. Roku 1633 sa uskutočnila súťaž v tavbe kovu s tirolskými hutníkmi, ktorá potvrdila technologický predstih Slovenska v tejto oblasti. V 18. storočí M. K. Hell a S. Mikovíni vybudovali v štiavnickom revíre systém vodných nádrží, ktorých voda poháňala banské a hutnícke zariadenia. Roku 1722 v Novej Bani začal pracovať prvý „ohňový“ parný stroj na európskom kontinente pri čerpaní spodných vôd. Vzbudil nielen záujem odborníkov, ale aj rozruch v Európe (na Slovensku ich do konca 18. storočia pracovalo ďalších päť). V 18. storočí bol skonštruovaný váhadlový čerpací stroj, založený na princípe hydraulického tlaku, a po ňom aj vzdušný čerpací stroj, ktoré sa zo Slovenska šírili do sveta. V Banskej Štiavnici roku 1735 vznikla prvá banská škola, z ktorej r. 1763 vznikla prvá banská vysoká škola na svete (prednášali na nej profesori z celej Európy) popri Akademii Istropolitana (1467) a Trnavskej univerzite (1635). Na Slovensku bola roku 1786 uvedená do prevádzky prvá amalgačná huta na svete, keď už predtým, roku 1692 uviedli do prevádzky prvú vysokú pec. Na prelome 17. a 18. storočia len na Spiši a Gemeri bolo v prevádzke skoro

sto hutníckych pecí. Vytvoril sa celý rad ťažiarских spoločností, výrobcov železa a obchodných spoločností, z ktorých najznámejší bol turzovsko-fuggerovský komplex, celý rad remeselníckych dielní, výrobné prepojených taviieb rúd - kovolejárov (výroba zvonov), kováčov, rezbárov, stolárov, zlatníkov atď.

Celý tento proces bol spomalený príchodom maďarskej šľachty na Slovensko po okupácii Dolnej zeme Turkami. Značná časť sa usadzovala v mestách, začala podnikat', ale pretože neplatila dane, bohatla rýchlejšie ako mestský patriciát a feudalizovala mestá, čím značne spomalila prerastanie do kapitalistických výrobných vzťahov.

- ⁵ Preklad biblie kamadulskými mníchmi v Červenom Kláštore roku 1756-1759 s vydaním latinsko-slovenského slovníka s krátkou gramatikou Romualda Hadvabného roku 1763, vydanie *První katolické ručny knížky* M. Thamassyho - 1691, kázne A. Máčaya *Panes Primitiarum* - 1711, vydávanie kníh v Košiciach vo východoslovenskom nárečí a pod.
- ⁶ Študoval na gymnáziu v Trenčíne, býval v rodine Štúrovcov a od r. 1812 študoval na Bratislavskom lýceu, v Bratislave zostal až do svojho odchodu.

Literatúra

1. HOLLÝ, J.: *Dielo I.-II.*, 1985
2. KUČMA, I.: *V Pamäti národa*, editor Š.Haviar, 198
3. POVAŽAN, J.: *Bernolák a bernolákovci*, 1990
4. ŠMATLÁK, S.: *Dejiny slovenskej literatúry I.*, 1997
5. ŠTÚR, L.: *Dielo v piatich zväzkoch*, 1954-1957
6. Zborník: *K počiatkom slovenského národného obrodzenia*, editor V. Matula, 1964
7. Zborník: *Ludovít Štúr 1815-1856*, editor V. Matula, 1956
8. Zborník: *Slovensko - dejiny*, editor J. Tibenský, 1978
9. Zborník: *Trnavská univerzita v slovenských dejinách*, editor V. Čičaj, 1987
10. Zborník: *Hlasy v prúdoch času*, editor R. Chmel, 1983
11. Zborník: *Národná svetlica*, editor M. Eliáš-V. Šarluška, 1988
12. Zborník: *Z prameňov národa*, editor M. Eliáš, 1988
13. Zborník: *P.J.Šafárik a slovenské národné obrodzenie*, editor I. Sedlák, 1989

14. Zborník: *Hugolín Gavlovič v dejinách slovenskej kultúry*, editor I. Sedlák, 1989
15. Zborník: *Život a dielo Antona Bernoláka*, editor A. Maťovčík, 1997
16. *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku*, editor J. Bodnár, 1987
17. TIMURA, V.: *Generácia Všeslavia*, 1987
18. TIMURA, V.: *Slovienske kontinuuá*, 1991
19. TIMURA, V.: *Ludstvo a dejiny*, 1997

MESIANIZMUS AKO SÚČASŤ SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO VEDOMIA

Martin Homza

Pod mesianizmom sa obyčajne rozumie akákoľvek viera v predurčenosť istého spoločenstva ľudí oproti iným, pričom práve dané spoločenstvo má byť nositeľom akéhosi špecifického, vyššieho poslania v dejinách ľudstva. Do tejto široko chápanej definície sa zmestí nielen viera židovského národa o vlastnej vyvolenosti pred Bohom, ale aj idea Ruska ako tretieho Ríma, či Marxova idea o predurčenosti robotníckej triedy priviesť svet ku komunizmu, a nakoniec i celá dnešná americká filmová produkcia s typom hrdinu záchrancu. Akokoľvek, presnejšia je užšia definícia tohto pojmu, ktorú podal pri svojej analýze poľského mesianizmu A. Walicki. Podľa tohto autora mesianizmus je kultúrny prejav (súvisiaci zásadne s náboženstvom) istej society, alebo individua, spojený predovšetkým s takzvaným milenarizmom (chiliazmom), teda učením, v ktorom v tej alebo onej forme figuruje idea spásy.¹ Rozdielnosť medzi chiliazmom a mesianizmom je v tom, že kým chiliazmus hlása po období katastrof a katakliziem príchod tisícročného Božieho kráľovstva na zemi, mesianizmus je postavený na idei „prostredníka“ medzi ľuďmi a Bohom, ktorý obrodzuje ľudstvo, alebo jeho jednu vymedzenú časť, otvárajúc mu cestu k spásu.² I tu je klasickým príkladom viera židovského národa v príchod Mesiáša, prostredníctvom ktorého mal k spásu dospieť židovský národ.

Mesianizmus ako fenomén slovenských národných dejín bol a do súčasnosti stále je ich obchádzanou časťou. Dokonca až tak, že O. Čepan sa sám seba musel začiatkom sedemdesiatych rokov v úvode jednej štúdie opýtať: „Bol či nebol?“ slovenský mesianizmus?³ Jeho otázka je zrozumiteľná, obzvlášť ak si uvedomíme, že Slovákom, na rozdiel od okolitých národov, dodnes chýbajú fundamentálne práce,

ktoré by spracúvali edície zbraných diel slovenských mesianistov. Ich komentované vydanie by Slovákom mohlo pomôcť konečne sa vyrovnáť s týmto „nechceným“ produktom ich národného vývinu.

Ako všetko zatlačované do nevedomia, aj slovenský mesianizmus sa totiž vyplavuje v živote moderného národa v rozličných formách. Pre vyrovnanie sa s nimi ich musíme najprv pomenovať pravým menom. Napríklad, koncom šesdesiatych rokov tohto storočia sa objavila téza V. Mináča:

„Historicky sme plebejci – neviem, ktorý moderný národ je plebejskejší v takej čistej podobe ako my?“⁴

Nehovorí nič iné než to, že na svete najplebejskejší slovenský národ je priamo predurčený k socializmu a komunizmu. Paradoxne sa to má diať podľa vety: „Poslední budú prvými.“ To je však zásada kresťanská, novoizraelská. Vychádza z presvedčenia o vyvolenosti istej časti ľudského pokolenia pred inými. Neprekážalo to však tomu, aby v časoch reálneho socializmu táto téza bola ďalej rozpracovaná. Už roku 1979 v románovej podobe *Tisícročná včela* u P. Jaroša (vo filmovej podobe u J. Jakubiska). V poézii permanentne až do týchto dní u M. Rúfusa. „Popolvár už bol vyšiel z temného lesa a zvíja čugaňou pred ohnivým drakom,“⁵ napísal Mináč roku 1970 v *Dúchaní do pahrieb* a môže sa to vzťahovať rovnako na rok meruôsmy, ako na šesťdesiatyôsmy, ale pokojne aj na dnešné dni. Zafúľaný, odstrkovaný slovenský hrdina vstupuje do deja rozprávky, aby od draka vyslobodil princeznú a tak zachránil svet pred skazou.

Mesianizmus však nie je špecifikom slovenského národného vývinu. Stretávame sa s ním i v širších európskych a dnes i neeurópskych dejinách. Najbližšie k slovenskému mesianizmu stojí poľský mesianizmus, ktorý je navyše so slovenským mesianizmom geneticky previazaný. O niečo vzdialenejší je mu ruský mesianizmus, s ktorým však oproti poľskému má niektoré styčné body. Sú to najmä tie, ktorými sa líši od poľského.

Aby sme porozumeli týmto rozdielom, musíme najprv charakterizovať slovenský mesianizmus ako taký. Dôležitá

je jeho genéza. S istou mierou odstupu totiž možno povedať, že jeho korene siahajú k moderným koreňom slovenského národného vedomia. K momentu, keď sa z tela uhorského štátneho celku začali Slováci vymaňovať ako iný svojbytný celok. Inými slovami, keď sa v *natio hungarica* k životu prihlásil *gens slavi*. Stalo sa tak v 16.–17. storočí, presnejšie v období reformácie a následnej rekatolizácie. Kľúčový autor, ideológ slovenskej reformácie, otec slovenského dejepisectva, Jakub Jakobeus (?1591–1645) totiž vo svojej najznámejšej básni *Gentis Slavonicae lacrumae, suspiria et vota* (Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa, Levoča 1642) zavádza tri dôležité kategórie, s ktorými sa budeme stretávať v nasledujúcich úvahách o slovenskom mesianizme. Po prvé, je to slovenský národ, ponímaný síce ešte stále ako súčasť politického uhorského národa, predsa však už vystupujúci ako predmet zmienenej básne:

„Ja, čo kedysi v mladom veku som písal veľa / básní a nesmrtné meno som básňami získal, / teraz hovoriť o tých slzách i tisícich žaloch / národa Slovákov túžim... atď.“⁶

Nad tento národ však autor stavia jeho matku – Mať Slovákov. To je po druhé – zavedenie ženského symbolu, ktorý má substituovať slovenský národ, zároveň však, ako každý symbol, posúva celú interpretáciu do hlbších biblických súvislostí. Ako to bez väčšej odozvy kedysi jasne napísal už J. Minárik v úvode ku kritickému vydaniu diela J. Jakobeusa, slovenský národ Jakobeus chápe ako Kristovu nevestu.⁷ Po tretie – Kristus (Spasiteľ). Po opisoch krívd, útlakov a pohrôm, ktorých sa Slovákom dostalo v 17. storočí a na ktoré sa Mať Slovákov (Kristova nevesta) sťažuje Kristovi, prichádza záver, vyvrcholenie, v ktorom Kristus Matke Slovákov hovorí:

„Kým len budú na nebi hviezdy, kým v mori zas piesok, / o teba, budem lúbezná, o teba starať sa vždy. / Napokon nadzemské slasti priam od vekov večného neba / po chmúrnej pozemskej strasti zakúsiš hojne i ty, / celkom zoči-voči až uvidíš božský jas mojej / tváre i svätý môj zbor – nebeských anjelov chór, / Svätý trikrát, Svätý čo spieva s radostným srdcom. / Potom tvoje slzy zotriem ti z tváre ja sám!“

Je to však viac ako útecha, je to prísľub priamo od Boha, po všetkých *chmúrnych pozemských strastiach* príde odmena – zjednotenie s Kristom. Slováci budú vo svojej matke spasení a to nie hocijako, slzy z tváre im zotrie sám Spasiteľ.

Tento prísľub pre Božích obľúbencov akoby ďalej rezonoval vo vedomí slovenských vzdelancov, najmä však jej evanjelickej časti. Dlhé obdobie stavovských povstaní, začiatok perzekuovania evanjelickej časti slovenskej pospolitosti, najmä za čias Leopolda I. (1658–1705), viedlo len k ďalšiemu utvrdeniu sa vo vlastnom čoraz zreteľnejšie formulovanom presvedčení o ich osobitom postavení v rámci uhorskej spoločnosti. Štefan Pilárik st. (1615–1693) ho formuloval vo vete: „Vedzte teda, že Pán svojich svätých divne vodieva.“⁸ Videnie seba samých v rovine svätých, podľa logiky *sacrum* (rozumej ako vyvolených, ale aj vydedených, „prekliatych“) sa stávalo stále dominantnejším motívom v čoraz menších, no o to zomknutejších radoch slovenských evanjelikov. Dlhodobé pretrvávanie takéhoto myslenia najlepšie dokumentujú niektoré výroky predstaviteľov tejto konfesie ešte v 20. storočí. Známy tolstojovec a pacifista A. Škarvan vo svojej eseji *Slováci* píše:

„Napokon treba sa zmieniť o tom veľkom rozdiely, ktorý existuje medzi Slovákami katolíkmi a Slovákami protestantmi. Slováci protestanti sú vyspelejší, inteligentnejší, otvorenejší – ba aj fyzicky krajší ľudia ako ich katolícki spolubratia. Tento rozdiel je natoľko výrazný, že skúsený pozorovateľ pri prvom pohľade na človeka vám povie, akého je vierovyznania.“⁹

Tvorca moderného slovenského mýtu 20. storočia V. Mináč postavenie slovenských luteránov formuluje následne:

„Bol to národ v národe, národ v obklúčení, prísnosť mravov, jednoznačnosť náboženskej autority, to boli obranné valy, za ktorými sa zakopala menšina.“

Bola to teda logika prenasledovanej, neuznáwanej menšiny, ktorá slovenských evanjelikov viedla k potrebe identifikácie svojej komunity s novou symbolikou.

Nebolo to jednoduché. Tradičná ideová os vlasti, myšlien-

ka apoštolskej Svätoštefanskej koruny, ktorá spájala stavy a národnosti starého Uhorska mala byť ešte dlho najmocnejším myšlienkovým konceptom Uhorského kráľovstva. Podobnú funkciu, ako istý podvariant Svätoštefanskej myšlienky plnila aj predstava Uhorska ako Regnum Marianum, teda Máriinho, alebo Mariánskeho kráľovstva, prítomná od stredoveku. Nie náhodou sa v mnohých barokových literárnych obrazoch, najmä od slovenských katolíkov stretávame so spracovaním mariánskej témy. Symbol Márie panny, matky, ochrankyne, orodovníčky všetkých uhorských národov sa pritom postupne stával aj slovenským. (Okrem literatúry sa u Slovákov, opäť už od stredoveku, veľmi intenzívne prejavoval kult Panny Márie aj vznikom značného množstva pútnických miest ako napríklad Levoča, Mariánka, Šaštín, Staré Hory a iné. Púte na tieto miesta sa sami osebe stávali manifestáciami slovenskosti). U slovenských evanjelikov od čias Jakuba Jakobeja vystupuje symbol ženskosti o niečo konkrétnejšie. Žena-matka tu vystupuje ako stelesnenie slovenského národa. Asi štyridsať rokov po tomto autorovi (roku 1678) D. Sinapius Horčička st. karhá slovenských odrodilcov, že odnárodňovaním sa urážajú svoju matku.¹⁰ U D. Krmana (začiatkom 18. storočia) vystupuje ako matka slovenský jazyk „jenž jazyků plodná jest a světě máťe jiných.“¹¹ Roku 1746 u M. Bela v *Predhovore k Českej mluvnici* Pavla Doležala, pod ženským menom Slavia rozumieme pôvodnú grécku a rímsku Sarmatiu, teda istý geografický celok.¹² Národ, jazyk a územie, chápané ako ženský slovenský (slovenský) symbol, rovnako ako kontinuita tohto symbolu sa stávajú najvýraznejšími výrazmi slovenskosti v ideológii slovenských evanjelikov. Možno teda povedať, že pokiaľ pre katolícku časť slovenskej pospolitosti Svätoštefanská apoštolská idea Uhorska (respektíve jej variant ako Regnum Marianum s významným zástojom Mariánskeho kultu medzi Slovákami) zostávala nosnou identifikačnou konštrukciou, slovenskí evanjelici sa snažia svoje výlučné postavenie v Uhorsku určiť pomocou inej symboliky. (Nemusela byť pritom automaticky aj originálna, napríklad v porovnaní

s okolitými národmi).¹³ Pre slovenské evanjelictvo sa teda jeho innosť, odlišnosť, slovenskosť ujíma abstraktný ženský symbol. To však ešte neznamená, že slovenskí katolíci nedávali najavo svoju slovenskosť, alebo že slovenskí evanjelici neboli lojálni Svätoštefanskej korune. Je to len istá tendencia v tvorbe novej slovenskej identifikačnej symboliky. Rovnako k nej patrili cyrilometodská tradícia (obnovená katolíkom Benediktom Szöllöšim v úvode ku *Cantus Catholici*, 1655), spolu s veľkomoravskou tradíciou,¹⁴ alebo argumentmi o rozsiahlosti a starobylosti Slovenského národa, alebo etymologizovanie názvu Slovákov od Sláva – *Gloria*.¹⁵ Istá rozdielnosť v ich podaní tu však predsa bola. Slovenskí katolíci (výnimku tvorí M. Bel) sa viac usilovali túto symboliku skĺbiť s vtedajšími historickými a právnymi teóriami o vzniku Uhorského štátu.¹⁶ Evanjelici sa zas viac venovali poetickému, či filozoficko-reflexívnemu alebo lingvistickému zdôvodňovaniu svojich postojov. Opäť to však nemožno absolutizovať. Napríklad argument o slovenčine ako jazyku-Matke vo svojej práci *Disertatio filologico-critica de litteris Slavorum* z roku 1787 prebral od evanjelikov katolík A. Bernolák.¹⁷

K pocitu výlučnosti slovenských evanjelikov ďalej v nemalej miere prispievala ich vzdelanosť získaná prevažne na nemeckých univerzitách. Odtiaľ (Jena, Halle, Berlín, etc.) do Uhorska už v prvej tretine 18. storočia prešiel pietizmus, neskôr osvietenstvo, myšlienky Goetheho, nemecký romantizmus, myšlienky Herdera, Schellinga a Hegla a ďalšie myšlienkové prúdy a smerovania, ktoré na slovenskej pôde a v slovenských hlavách zavše dostávali svojškú podobu. Nemecké univerzity, domáca tradícia, ako aj dobová klíma vôbec, ktorá priala zrodu buržoázných štátov a nových národov, to boli hlavné zdroje, z ktorých sa koncom 18. a začiatkom 19. storočia začali rodiť nové snahy o literárno-filozofické preformulovanie, respektíve ďalšie špecifikovanie vedomia o slovenskosti.

Podobne ako v predchádzajúcom období, aj v prvej vlne slovenského obrodovania sa znovu stretávame so ženskou symbolikou. Spája sa s motívom vlasti, s personifikáciou slo-

venského národa ako takého, ale stále viac aj s materinským jazykom Slovákov. U B. Tablica (1769–1832) je to Slávie.¹⁸ U J. Palkoviča (1769–1850) *Muza ze slovenských hor*.¹⁹ O generáciu neskôr u P. J. Šafárika (1795–1861) to bola *Tatranská múza s lýrou slovanskou*.²⁰

Úplne nový rozmer však motívu ženy-Slávie, matky Slovákov a v širšom zmysle i Slovanov dodáva *Slávy dcera* od Jána Kollára (1793–1852).²¹ Okrem tradičného chápania Slávie, napríklad ako istého geografického celku,²² prináša do predchádzajúcej barokovo-slavistickej koncepcie jej novú modifikáciu, dcéru Slávie. Kvôli ponosám a žalobám matky („Sláva, že ji čas a zloba hluchá / Zhanobili, k nebi upěla“) ju stvorili bohovia už v 1. Kollárovom sonete („V tom cos Lada Milku šepce hezká: / Ten aj pannu stvořiv představí, / A sněm tichne, žasne, chválu tleská“). Mal to byť kompenzačný akt za predchádzajúce potupenie Slávie matky. Nová hrdinka sa však od svojej matky výrazne odlišuje. Je to jej esencia („Ale všemu tomu vdechni ženství / Slovanského tahy kouzlové, / Máš Ji aspoň v chudém podobství“).²³ V istom zmysle dokonca emanácia, ktorá sa ako by vyplavila z tela svojej matky („Svatost je to, v kráse zavítá, / Duše božská v outlé cloně těla“). Svoj zmysel a novú podstatu však nadobúda až v momente mystického zasnúbenia s autorom: „*Ajhle, mně je, mně je zaslíbená.*“²⁴

Interpretácia tejto skutočnosti nie je jednoduchá. Dalo by sa však povedať, že v splynutí dvoch princípov autorského mužského *ratio* a ženského – *materie* chce Kollár upozorniť na podstatnú skutočnosť, že totiž len intelektuálnym zvládnutím – pomenovaním v básnickej reči – možno pochopiť a obsiahnuť („Slávy dcera v rukách mých se směje“)²⁵ v dovedajšej tradícii len veľmi schematicky podávaný obraz Slávie. V úvahách o ženskom motíve v *Slávy dcere* by sme mohli pokračovať, nateraz však je podstatné povedať, že aj vďaka Kollárovi fascinácia a nevedomé, či vedomé rozvíjanie ženského motívu v slovenskej literatúre stáva sa jednou z jej podstatných črt. Vrcholom tejto tendencie je nateraz slovenský romantizmus.

Fascinácia ženskosťou ako takou by však ešte nestačila na to, aby sme sa ňou zaoberali v tomto článku venovanom fenoménu slovenského mesianizmu. Ženské má v ňom dôležité postavenie aj z iného vážneho dôvodu. J. W. Goethe to v posledných veršoch Fausta zapísal takto: „*Das Unbeschreibliche, hier ist gethan, / Das Ewig-weibliche, zieht uns hinan!*“ Ak by sme parafrázovali veľkého básnika, *večne-ženské* potiahlo nahor aj slovenských romantikov. Prihlásením sa k tomuto odkazu sa však mesianistické krídlo slovenského romantizmu stalo dedičom a pokračovateľom starého európskeho a svetového posolstva, ktoré sa od najstarších čias pokúšalo riešiť vzájomný vzťah mužského a ženského, duchovného a materiálneho, božského a zemskeho v dejinách spásy. Pripomeňme hoci len starozákonnú tradíciu o vyvolenom židovskom národe ako neveste Jahveho. Mystické prebudenie pasívneho ženského princípu k svojmu pravému (božskému) vedomiu o sebe, v spojení a splynutí s aktívnym mužským princípom, je vôbec teoretickým pôdorysom, na ktorom sa odohrávajú základné ideové koncepty našej civilizácie. Staré Platónovo učenie o androgynovi, dejiny kresťanstva, Šimon Mág, valentiánska gnóza, tradícia stredovekých Urfaustov, Jakub Boehme, Goetheho *Faust*, nemeckí romantici, najmä však Novalis sú toho dôkazom. Všetci tí mali vplyv na našich mesianistov.

V skratke si pripomeňme základné myšlienky týchto konceptov. Židovský národ ako prisľúbená panna starozákonnému Bohu – Jahvemu je predmetom viacerých starozákonných textov (*Žalm 25*, či *Pieseň piesní*). Pôvodné mužsko-ženské androgynné telo sa rozdelilo na dve polovice a od toho času sa tieto navzájom hľadajú, lebo v láske túžia po splynutí do pôvodnej božskej jednoty.²⁶ Mesiáš, Spasiteľ-Svetlo-Slovo sa vteľuje prostredníctvom Ducha Svätého do nepoškvrnenej Panny Márie, najdokonalejšej stvorenej bytosti, ale predsa materiálnej. Deje sa tak, aby sa svetlo opäť stretlo so svetom – „Slovo sa telom stalo a prebývalo medzi nami“ (Jn 1:12) ako Bohočlovek, teda bytosť vo svojej podstate tak isto androgynná. Na ďalšom pláne novozá-

konné posolstvo zamieňa starožidovský koncept manželského vzťahu Jahve a izraelský národ za vzťah Kristus a Cirkev (napríklad – Pavol Efezanom 5, 21–32; Zj. sv. Jána 19, 7–8 a 21–29). Šimon Mág – otec všetkej herézy, prototyp stredovekých Urfaustov stretá vo Fenícii (Malá Ázia) ako padlú neviestku Helenu, degradovanú a pošliapanú emanáciu pôvodnej božskej matérie, aby spolu vytvorili stratenú božskú jednotu.²⁷ Boh prostredníctvom svojho vyslanca zostupuje k svojej nevedomej najnižšej emanácii, ktorá ako Sofia Prunikos zhrešila, keď bez jeho dovolenia a bez prítomnosti mužského prvku začala sama zo seba tvoriť nový svet. Jeho prvý reprezentant jej syn Jahve, ktorý sa zrodil z jej smútku nad nedokonalým dielom, ju potom do tohto stvorenia zaklial aj v prvom prikázaní „Nebudeš mať iného Boha okrem mňa“, čím sa zároveň pasoval na jeho jediného pána.²⁸ Slovanstvo ako nedotknutá Panna vo Váhu očakáva svojho záchrancu, vysloboditeľa, ženícha. Nádobu volajúca po naplnení, zakliata krajina Tatier čaká na svojho osloboditeľa. Hovoríme o tom istom – o povýšení ženského, o povýšení materiálneho, ktoré sa má dokončiť zásahom mužského princípu. Dodaj však musíme, že hovoríme o polovici 19. storočia, teda niekoľko desaťročí pred V. Solovjovom a prejavom sa ruského symbolizmu, kde symbol ženy hrá podobnú kľúčovú úlohu.

Identický mystický pôdorys možno nájsť u mnohých slovenských romantických spisovateľov. Je evidentný napríklad v *Zakliatej panne vo Váhu* od Janka Kráľa (1822–1876) v prvej slovensky písanej knihe – almanachu „Nitra“ 2, (1844).²⁹ Možno ho nájsť v Sládkovičovej (1820–1872) *Maríne* (1846). V piatok dňa 13. Malého Sečna roku 1846 v prozaickej forme ako *Dcéru povesti* ho spracoval Samo Bohdan Hroboň (1820–1894) v „Orle tatránskom“.³⁰ V rokoch (1853–1857)³¹ sa v *Matore*³² o to isté pokúšal Michal Miloslav Hodža (1811–1870). Mohli by sme tu teraz vymenovať ešte celý rad ďalších štúrovských básnikov a básní týchto autorov, v ktorých sa v tej alebo onej forme objavuje motív ženského elementu akýmsi spôsobom previazaného

so slovanskosťou alebo slovenskosťou, ktorý prichádza k svojmu vedomiu o sebe prostredníctvom mužského princípu. Každý z nich by si zaslužil osobitnú analýzu a všetky navzájom pokus o vzájomné usúvŕšťnenie a zasadenie do hlbších starších i novších európskych i svetových dejín myslenia.

Teraz by sme však z nich mali vybrať najviac reprezentatívne príklady. Za všetky príklad od Petra Kellnera *Záboja Hostinského* (1823–1873), ktorý v básni „Orol tatránsky“ (okolo roku 1843) napísal:

„Vôkol oltárov národ vyvolený / zasiela piesne lásky
s modlitbami: / Zmiluj sa, bože, zmiluj sa nad nami, / aby sme
svätým duchom roznielení / v kostoloch svojich mohli sláviť
teba, / daj nám znamenie z vysokého neba! / Nebo zablyskne –
hromy zachrapčali / a ľudia božiu vôľu uslyšali: / Vykúp
si mater – dostaneš spasenie,“ (...) ³³

Alebo iný príklad Sama Bohdana Hroboňa, ktorý 4. 11. 1843 píše zo Sielnice svojej milej Bohuslave Rajskej do Prahy list, v ktorom jej načrtáva podobnú víziu v podobe povesti o Slovenskej matke – *Sláve najpožehnanejšej medzi matkami zemskými*, ktorú však jej synovia, keď sa im počalo dariť opustili. *I tí, čo sa nazdávajú, že Bohu verní zostali, klamú sami seba, keď opúšťajú matku, ktorá ich vychovala a isku ducha otcového do duše vhodila. Keď to matka uvidela, i to, ako sa bratia medzi sebou navzájom nenávidia, vstúpila sama do hrobu, aby svojou smrťou ich zmierila a bolesti sveta celého do priepasti večnej zachvátila.* Tak prešli tisícletia, až vzdych matky konečne prebudil jedného z najmladších synov tatranských.

„I otvorili sa oči jeho a bleskom svojím zapálili dennicu na ďalekom západe. Pri bledom jej svetle vystúpila devica z mohýl nadsálanských a zajasala krásou a milosťou ako anjel večného zmierenia. Rozradovali sa rodiny slavianske po širokom svete, i tam kde nad hradami ladovými sa jasá hviezda moci matkinej,... Ale spí ešte matka v Tatrách hlbokých. Syn jej nezaspieval hlasom pravekých Tatier pieseň zmŕtvychvstania.“³⁴

Ide o zjavnú alúziu na J. Kollára a jeho *Slávy dceru*. Hroboň pozoruhodne pochopil jej vyššie naznačený mystický obsah, avšak výsledok celého Kollárovho snaženia označil za neúspešný. Kollárovi sa nepodarilo zobudiť Matku Slávu, lebo nezvolil správny kľúč, *nezaspieval hlasom pravekých Tatier pieseň zmŕtvychvstania*.

Pri troche nadsadenia možno povedať, že vlastne hľadaniu tohto „kľúča“ zasvätili Hroboň a okruh slovenských mesianistov celý svoj život. Po duchovnom (národnom) precitnutí, po osvietení hrdinu je totiž prebudenie, vzkriesenie, odkliatie, vyslobodenie matky, panny druhým podstatným krokom, ktorého cieľom je konečné spasenie seba. Národa prostredníctvom seba. Ľudstva prostredníctvom národa. Spočiatku to bola až bezhraničná viera v odkliatie mystickej energie slovenčiny, nového spisovného jazyka Slovákov. Keď sa však očakávania v jeho samospasiteľnú úlohu nenaplnili, bolo treba siahnuť po iných prostriedkoch. Okrem ďalšieho hľadania hlbok slovanského prajazyka, ktorý by bol ozajstnou, alebo pravou slovenčinou, Hurban, Hroboň, Hodža a Hostinský budujú nový filozoficko-teologický systém, ktorý by teoreticky zodpovedal novej, tretej, slovanskej epoche ľudstva. Najtransparentnejší bol opäť Hostinský. Najprv v „Orle tatránskom“ v rámci diskusie s kritikom Hurbanovskej koncepcie novej slovanskej vedy³⁵ Ctibohom Zochom,³⁶ neskôr v „Slovenských pohľadoch“³⁷ sa pokúšal manifestovať základy svojho filozofického systému. Mal to byť systém završujúci ľudské snaženie ako také, systém, v ktorom by našlo svoje uplatnenie všetko doterajšie ľudské vedenie. Jedným slovom syntéza. Základnou noetickou metódou, ktorou sa malo k tejto syntéze dospieť bolo u Hostinského *videnie* (u Hroboňa *vidma*, *idea ideatrix* filozofického systému slovenských mesianistov). Inými slovami zásada *video ergo sum*, alebo intuitívneho poznávania. Je známe, že tento termín si pôvodne zapožičal Hurban³⁸ od poľského filozofa Cieszkovského prostredníctvom Mickiewicza.³⁹ Hostinský ho pozoruhodne rozvinul. K takémuto rozvinutiu patrí aj jeho pozoruhodná stať, ktorá vyšla už

v roku 1862 v „Sokole“ pod názvom *Jeden zápisok do pamätníka*.⁴⁰ Nešlo tu o nič iné ako o popularizovanie⁴¹ a ďalšie prehlbovanie náuky o *večne-ženskom*, dovtedy prezentované len v básňach, rukopisoch alebo listoch. Pre skúposť miesta pokúsime sa Hostinského *večne-ženské* charakterizovať slovami Čyževského ako „Boho-príroda“, teda všetko medzi mužom a Bohom.⁴² Práve takéto chápanie priviedlo vtedy už odmlčavšieho sa Hroboňa k polemike, ktorá sa na stránkach toho istého časopisu odohrala o rok neskôr, teda roku 1863.⁴³ Z podobných dôvodov, ako v predchádzajúcom prípade, aj teraz predstavíme chápanie *večne-ženského* u Hroboňa slovami Čyževského:

„Hroboň stavia sa na stranu tých kresťanských mystikov, čo pochop „večne-ženského“ stotožňujú prosto s múdrosťou božou, ktorú nachodíme v Knihe múdrosti.“⁴⁴

Teda ako Múdrost Božiu, ako Sofiu.⁴⁵ (Otázne zostáva, ako túto Hroboňovu Múdrost Božiu treba chápať). Čo však Hroboňa s Hostinským spája v chápaní *večne-ženského*, je fakt, že ho obaja priradujú k Slovanom a Slovákom zvlášť.

Toto „uzurpovanie“ si *večne-ženského* z titulu, že „*Faust slovenský s tým začne, s čím nemecký skončil*“,⁴⁶ ako píše Hroboň v ďalšom zo svojich listov, je nepochybným krokom k poznaniu seba, a tým i Boha. Lebo, ako píše Hroboň na inom mieste, keď vyzýva študovať Goetheho:

„Študuj ho, ale v duchu nielen samotvojho, ale spolu vždy vekotvojho Slovāna, ktorý pre teba stal sa Židom, žebys ty mohol byť Slovianom. Stal sa človekom, žebys ty mohol byť Bohom (Ján 10: 34–35).“⁴⁷

Slovák má podľa slovenských mesianistov zvlášťne predpoklady pre poznávanie Boha. Slovák je totiž mikrokozmos v makrokozme. V jeho jazyku sú ukryté nielen všetky slovanské jazyky, ale aj všetky tajomstvá sveta. Meno Slováka pochádza od Slova (Verbum, Logos), ale možno ho vykladať aj ako slovak – človek. Je najmladším, ale i najstarším členom slovanskej rodiny. Vyznáva všetky tri základné kresťanské vierovyznania. Jeho panenská duša dodnes nestratila silu prijať Krista od Ducha Svätého, ako kedysi Panna Mária

atď. V tomto je dejinné poslanie Slovákov, ich mesianistická úloha v dejinách ľudstva. Hroboň to zhrnul takto:

„Len v prabohomužstve Ježíšovom povstať môže Christoslovianský vietvorčí Jano náš, ktorému dané bude všedej Christoslaviansstva, všedej trojcircve Petropavloja-novskej a svätodržavy vsekresťanskej i všedej ľudstva a prírody staro i novostvorenskej tak vyspievať, že Bôh i svet, cirkev i príroda, država i všeuma, ľudia i duchovia to za číru pravdu i slávochrásku vyznávať a v tom plesať budú.“⁴⁸

Interaktívna triáda: prebudený národ (hrdina) – *večne-ženské* (vo všetkých svojich variantoch, najmä však ako Slovanstvo-Slovenstvo) – Kristus (Spása) tvorí, podľa nášho názoru, základný vzorec slovenského mesianizmu. Je to však mesianizmus o niečo iný, ako napríklad v poľskom prípade, z ktorého slovenský mesianizmus najviac čerpal pri svojom vzniku. V Hroboňovom i Hostinského koncepte totiž slovenský národ nevystupuje tak ako poľský národ, národ – Kristus, alebo Kristus národov. Ich adaptácia *večne-ženského*, ktorého prebudenie, privlastnenie je podmienkou spásonosnej funkcie Slovákov v dejinách ľudstva, v ekonomii spásy, ich približuje skôr k ruskému mesianizmu konca 19. storočia a jeho náuke o Sofii – Božej Múdrosti.

Slovenský mesianizmus, ako sa vyvinul a uvedomil v druhej tretine 19. storočia, možno zhrnúť aj úvodnými veršami Hroboňovej *Slovopiesne* z roku 1861:

„Vzhoru Syn Slova! Vozhoruj, / Na prapúť Ducha sa vzmoruj. / Skrze Pána Jezu Krista / Premretjeho Bohobysta / Premaruj sa, vzkresuj sa, / Na prapúť Slávy shotuj sa!“⁴⁹

Slovák predisponovaný ako syn Slova, sa musí *premorit* (prejsť cez Máriu – *večne-ženské*) pomocou Ducha Svätého, aby nakoniec dospel ku Kristu – Spáse – Sláve, k sebe. Povedané slovami svätého Pavla, starý človek musí zomrieť, aby sa narodil z Krista človek nový, kresťan (Kol 3: 9–10), ozajstný Slovák, ozajstný človek, ozajstný kresťan – Boží vyvolenec, ktorý ako *panno* (Hroboňov termín pre panica) vstane na konci vekov, v dňoch posledného súdu pred tvárou Boha vo večnej Sláve.

Zaujímavé je aj to, ako sa s týmto patentom vyrovnala prvá silnejšia slovenská generácia, odchovaná na štúrovských ideáloch, menovite generácia almanachu Napred. Najpodstatnejší jej predstaviteľ P. O. Hviezdoslav s ňou pracuje najmä vo svojej ranej tvorbe. Najtransparentnejšie ukážky preto možno nájsť v pôvodne nevydanej zbierke z roku 1880 *Krb a vatra* v tretej časti *Spev slobody*. V príznačne pomenovanej básni *Pieseň o panne* môžeme čítať:

„Keby to nie žalár, hoj, lež sídlo panny: / rozskočili by sa denne hradné brány, / valy rozstúpili, búrna vlna zohla – / tak by vyšla, zišla, prišla... keby mohla! // Nie, nemôže nesmie. Brány skameneli; / závary zas v žulu naskrz zhrdzaveli; / val zhrbatel vekom; stály príboj rieky – / zajatá, väznená... po-kial? Až naveky!“

Odkaz na štúrovské obdobie je v tejto básni viac ako jasný (tematicky i metricky). Podstatný je však významový posun celej záležitosti – skepsa k oslobodeniu panny. Autor ju nadôvažok utvrdzuje veršom: *Zámok a či žalár? Žalár krásnej panny*. Celkom automaticky si však musíme odpovedať na otázku. Pracoval Hviezdoslav s takouto tematikou vedome, alebo len mechanicky preberal staršie vzory aktualizujúc ich o dobové videnie?

Pravde bližším sa zdá byť prvé riešenie. Nasvedčuje tomu aj ďalšia ukážka z uvedenej časti zbierky. V básni *Na kolennách* totiž Pannu Hviezdoslav nahrádza ďalšou ženskou figúrou – matkou Tatrou. Básnik ju prosí:

„Ó, zdeľ! Bo viem, že nebies znáš ty súdy, / bo v čele tvojom zavše prestol rudý / i kazateľňa, z ktorých Boh všedobry / i mocnejší, jak všetci sveta obri, / vše hromom karhá, velie, káže reční...“

Matka Tatra tu viac ako všetko pripomína Bohom vyvolenú biblickú a mariologickú *Sedes sapientiae* – *Stolicu múdrosti*. Treba však pripomenúť spôsob, ktorým k básnikovi nakoniec prehovorí:

„Reč, ktorú darmo chycú tela uši, / len v rodolubnej dá sa učuť duši, / reč hromo-mluva... ha! blesk – počúvajte!“

Ide o tajný jazyk viac ako podobný Hroboňovmu.

Aby sme však postúpili o ďalší stupienok v našom modeli, musíme odpovedať aj na otázku vzťahu osvietený básnik – národ (prebudená panna) – Boh (spása). Hviezdoslav, ako sa zdá, vo svojej tvorbe nakoniec vypustil práve prostrednú kategóriu a nahradil ju vzťahom básnické ja (Prometeus) stotožnené s národom – Boh spása. Predznamenáva to už báseň *Deti Prometeusa* (z rokov 70-tych 19. storočia), v ktorej čítame:

„Bo veď národy samy seba súdia: / My od tak dlha byvší odsúdení / a podľa súdu kríž v sebe nosiaci, / pijúci verne džbán jedom spenený – / musíme zmeniť zástoj: včul' my súdiť! / Hah! Súd to bude, tomu poslednému / podobný iste, roztruštiaci svety; / reľaz, ju mocnou rukou Prometeus / nepretrhnul, pretrhnú jeho deti!“

V básni *De profundis* (1889) básnik (Prometeus) za svoj národ vzdychá: *Mám zobrať ututlaný dychot v kvilbu výrazu / i z hlbín vzlyknúť: Pane, Pane! Čo ti z tohto väzňa, / čo z prikovanca trebárs na večný stĺp Kaukazu? No Boh mu (i národu) ešte dáva nádej: Ó, splna vymaní ho z neprávosti tvoja správa, / náš Hospodine! Pravda tvoja zbaví krivdy, viem; / i preto na teba zas moja duša očakáva / a ešte čaká, bo zná: v ňom že i sám ožijnem...* Okrem nádeje na vzkriesenie v novom lepšom živote však básnik prisľubuje v básni *Žalm ku závierke roku (Dľa žalmov 66 a 35)* (1888) Slovákom aj účasť na vzkriesení a poslednom súde na strane utláčaných a spravodlivých:

„Prídeš sudca spravodlivý, na oblaku zjavíš sa rachotom: / i beda v bleskoch tvojich bezbožným, verným vykúpenie!“

Na záver teda možno povedať, že hoci vo svojej zrelšej tvorbe Hviezdoslav opúšťa mesianistický model vypracovaný staršími štúrovcami, pokračuje v ďalšom rozpracovaní mesianistickej tematiky ako takej. Jej základnou osou sa však stáva trpiaci básnik (národ) a vykúpenie.

Poznámky

1. WALICKI, A.: *Filozofia a mesjanizm*. Warszawa 1970, s. 10.
2. Tamže, s. 11.
3. ČEPAN, O.: *Romantický mesianizmus a Samo B. Hroboň*. In: *K problematike slovenského romantizmu*. Martin 1973, s. 95–127.
4. MINÁČ, V.: *Dúchanie do pahrieb*. Bratislava 1989, s. 70.
5. MINÁČ, V.: *Dúchanie...*, s. 131.
6. JAKOBEUS, J.: *Slzy, vzdychy a prosby slovenského národa*. Trans et ed.: J. Minárik. In J. Jakobeus.: *Výber z diela*. Trans et ed. J. Minárik – M. Vyvjalová. Bratislava 1965, s. 287–315.
7. MINÁRIK, J.: *Úvod*. In: *J. Jakobeus.: Výber*, s. 135.
8. PILÁRIK, Š. st.: *Currus Jehovae mirabilis, to jest podivuhodný voz najvyššieho*. Práca mi v Univerzitnej knižnici v Bratislave nebola sprístupnená.
9. ŠKARVAN, A.: *Zápisky vojenského lekára. Slováci*. Bratislava 1991, s. 213.
10. HORČIČKA, D. S. st.: *Neo-forum Latino-Slavonicum*. Nový trh latinsko-slovenský. . Prekl.: J. Minárik. Bratislava 1988, s. 49. O tých, ktorí sa odnárodňujú od Slovákov píše: „a čo je najohavnejšie, matku, od ktorej a z ktorej pochádzajú, zahŕňajú rôznymi urážkami a preklínajú.“
11. KRMAN, D.: *Chvála budiž tobě...* In: *Antológia staršej slovenskej literatúry*. Ed. J. Mišianik. Bratislava 1981. s. 409–410.
12. BEL, M.: *Úvod k Českej mluvnici Pavla Doležala*. In: *TIBENSKÝ, J.: Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava 1965, s. 64–65.
13. Podobnú ženskú symboliku nachádzame napríklad aj v barokovom Poľsku, s obdobnou postavou Matky Poliakov. Pozri STAROVOLSCIUS, S.: *Lament utrapionej Matki Korony Polskiej już już konającej, na syny wyrodne, złośliwe i niedbające na rodzicielke swojō*. Ed a trans. K. J. Turowski. Kraków 1850.
14. TIBENSKÝ, J.: *Funkcia cyrilometodskej a veľkomoravskej tradície v ideológii slovenskej národnosti*. „Historický časopis“ 40, 1992, s. 579–594.
15. TIBENSKÝ, J.: *Chvály a obrany...*, s. 47.
16. TIBENSKÝ, J.: *Chvály a obrany...*, s. 73–148. Medzi významnejšími slovenskými historikmi obdobia baroka a osvietenstva (J. B. Magin, S. Timon, J. Papánek, J. Sklenár, J. Fándly) chýbali evanjelici. Belov *Predhovor k Českej mluvnici* P. Doležala je skôr výnimkou potvrdzujúcou pravidlo.

17. TIBENSKÝ, J.: *Chvály a obrany...*, s. 147.
18. TABLIC, B.: *Slávia wěncem ozdobená*, In: *Poezye. Paměti česko-slovenských básníků aneb veršovců, kteříž se budto v Uher-ské zemi zrodili, aneb aspoň v Uherích živí byli* 4. Vacov 1812, s. 22. (Na staršie používanie tohto termínu ma upozornil S. Závarský). KABELÍK, J.: cit. d., poznamenáva, že pred Tablicom použil tento pojem už J. Rohoň v básni *Palma Slaviae* r. 1795. Avšak TIBENSKÝ, J.: *Der Slawische Gedanke und seine Rolle zu Beginn der slowakischen nationalen Wiedergeburt, v: Ludovít Štúr und die slawische Wechselseitigkeit*, ed. L. Holotík, Vyd. SAV, Bratislava, 1969, s. 39, uvádza, že meno Slávia sa prvýkrát vyskytuje r. 1696 v diele Jána Fischera-Piscatorisa.
19. PALKOVIČ, J.: *Muza ze slovenských hor*. Vacov 1801.
20. ŠAFÁRIK, P. J.: *Tatranská múza s lyrou slovanskou*. Levoča 1814.
21. KOLLÁR, J.: *Slávy dcera*. Vydanie z roku 1824. Turčiansky Svätý Martin 1924.
22. KOLLÁR, J.: *Slávy dcera*, pozri *Předspěv*.
23. Pozri 12. sonet
24. Pozri 2. sonet.
25. Pozri 3. sonet.
26. PLATÓN.: *Symposion*. Prekl. J. Špaňár. In *Dialogy* 1. Ed. J. Špaňár. Bratislava 1990, s. 686–690. Za podrobnejšiu informáciu o tejto problematike ďakujem M. Havodovi. Pozri – DILLON, J.: *The Golden Chain. Studies in the Development of Platonism and Christianity*. Variorum 1990, s. 113–123.
27. QUISPEL, G.: *Sophia, in The Encyclopedia of religion* 13. Ed. M. Eliade, New York, 1987, s. 416–417. FILORAMO, G.: *A history of Gnosticism*. Trans. A. Alcock. Cambridge – Oxford, 1994, s. 142–152. JONAS, H.: *Religia Gnozy*. Trans. M. Klimowicz. Kraków 1994, s. 119–127.
28. FILORAMO, G.: *A history...*, s. 77–86. JONAS, H.: *Religia*, s. 189–208.
29. Nitra 2. Ed. J. M. Hurban. Bratislava 1844. Práca mi v Univerzitnej knižnici v Bratislave nebola sprístupnená.
30. HROBOŇ, S. B.: *Céra povestí*. „Orol tatranský“ 1, 1846, č. 21., s. 164–167, č. 22., s. 172–173.
31. Takto to datuje – MATOVČÍK, P.: *Matora – matka po materi*. „Proglas“ 4, 1993, s. 2.
32. Dielo úplne nikdy nevyšlo. Väčšiu časť opublikovali „Slo-

- venské pohľady“ 30, 1910, s. 65–77, 177–178, 567–575, „Slovenské pohľady“ 31, 1911, s. 627–629, „Slovenské pohľady“ 33, 1913, s. 236–257, 268–288, 385–400, 708–715. Dva menšie úryvky vyšli v: „Proglas“ 4, 1993, s. 2–4.
33. KELLNER-HOSTINSKÝ, P.: *Orol tatranský*. In: *Šuhajovo dumanie*. Ed. M. Kovačka. Bratislava 1973, s. 63.
34. *Listy Sama Bohdana Hroboňa*. Ed. Edmund Hleba. Martin 1991, s. 73–75.
35. HURBAN, M. M.: *Veda a slovenske pohľadi*. „Slovenske pohľadi“ 1, 1846, s. 1–12.
36. KELLNER-HOSTINSKÝ, P.: *Otvorení list p. Ctibohovi Cochiusovi*. „Orol tatranský“ 2, 1847, s. 467–469, 476–478, 483–486. TENŽE.: *Druhí otvorení list p. Ctibohovi Cochiusovi*. „Orol tatranský“ 2, 1847, s. 601–604, 609–612, 617–620.
37. KELLNER-HOSTINSKÝ, P.: *Prvotini vedi slovanskej*. „Slovenske pohľadi“ 3, 1851, s. 121–126, 161–165, 196–198.
38. HURBAN, M. M.: *Veda a slovenske*, passim.
39. Pozri aj prehľad polemiky o mesianizme Hostinský versus Zoch v – HVIŠČ, J.: *Slovensko-poľské literárne vzťahy (1815–1918)*. Bratislava 1991, s. 100.
40. KELLNER-HOSTINSKÝ, P.: *Jeden zápisok do pamätníka*. „Sokol“ 1, 1862, s. 217–218, 267–270, 334–337, 383–384, 424–426, 469–474.
41. ČYŽEVSKIJ, D.: „Večne-ženské“ v slovenskej filozofii. „Živena“ 25, 1935, s. 235.
42. ČYŽEVSKIJ, D.: „Večne-ženské“ ..., s. 235.
43. HROBOŇ, S. B.: *Slovo o Goethem a Heglovi*. „Sokol“ 2, 1863, s. 84–87, 136–138, 160–162, 186–187, 231–233, 282–284, 322–323, 397–398, 426–428, 485–487.
44. ČYŽEVSKIJ, D.: „Večne-ženské“ ..., s. 237.
45. Tamže.
46. *Listy Sama Bohdana Hroboňa*, s. 97.
47. HROBOŇ, S. B.: *Slovo*, s. 85.
48. HROBOŇ, S. B.: *Slovo*, s. 232.
49. HROBOŇ, S. B.: *Slovopieseň*. *Proglas* 7, 1996, s. 3.

ASPEKT KULTUROWY KSZTAŁTOWANIA SIĘ ŚWIADOMOŚCI NARODOWEJ SŁOWAKÓW

Barbara Suchoń – Chmiel

Przekształcanie się poczucia wspólnoty plemiennej i regionalnego patriotyzmu w nowoczesną świadomość narodową to wszędzie proces długotrwały. Wspólna państwowość i autonomiczna organizacja kościelna w średniowieczu mogły stanowić czynnik przyśpieszający proces dojrzewania narodowej samowiedzy, choć i to nie było warunkiem koniecznym. Słowacy nie stworzyli jednak w przeszłości własnej, odrębnej, etnicznie homogenicznej państwowości. Po upadku Wielkich Moraw ziemie słowackie znalazły się w granicach wieloplemiennego państwa węgierskiego, w którym idea uniwersalizmu chrześcijańskiego państwa dominowała nad ideą narodową, jeszcze wtedy nie wykrystalizowaną.

Na odrębność narodową składa się wiele czynników, więz rodowa, więz plemienna, więz dynastyczna, więz terytorialna, więz sąsiedzka, odrębność prawna¹ oraz własny język. Jakakolwiek hierarchizacja tych czynników zawsze może budzić spory, jednym z najważniejszych wydaje się język. Słowacy włączeni w obręb państwa węgierskiego posługiwali się, podobnie jak wszystkie plemiona tego państwa, ponadnarodową, sprzyjającą uniwersalizmowi łaciną, która jest tu do końca XVIII w. nie tylko językiem liturgii, teologii, nauki, ale także administracji, językiem, który nie tylko się zna, ale którym się mówi i pisze. Łacina była wspólnym językiem literackim kilku narodów, a zarazem politycznie neutralnym, nie stwarzającym zagrożenia wynarodowienia, a choćby tylko zdominowania jednej wspólnoty etnicznej przez inną. Być może przyczyniła się do tego, iż wzajemne współistnienie tych grup w królestwie, mimo rywalizacji i napięć (co wydaje się zjawiskiem naturalnym) nigdy, aż do lat dwudziestych XVIII w., nie przekształciło się w ostry konflikt.²

Ów monopol łaciny w słowackiej kulturze miał jednak konsekwencje ograniczające, bo chociaż dawał Słowacji szansę latwiejszego współuczestnictwa w kulturalnym życiu Europy strefy zachodniej, to równocześnie opóźniał proces doskonalenia i normalizacji języka rodzimego, a co za tym idzie, także i dojrzewania świadomości Słowaków jako odrębnego narodu o własnej kulturze, korespondującej wprawdzie z szerszą wspólnotą europejską, ale przecież o wyraźnej specyfice lokalnej. W Czechach mamy już na przełomie XIII i XIV w. do czynienia z powstaniem nowej świadomości narodowej w związku z obroną języka, zagrożonego przez infiltrację niemieczyny. Na mniejszą skalę o podobnym zjawisku można chyba mówić w Polsce, co związane było z osadnictwem na prawie niemieckim w miastach.³

Zdaniem Gizeli Gáfrikovej „v kultúrnohistorických a literárnohistorických úvahách našich bližších a ďalších susedov sa operuje s predstavou, podľa ktorej národné vedomie Slovákov a jeho jazykové, literárne a kultúrne konzekvencie sú závislosťou 19., v lepšom prípade konca 18. storočia.“⁴ Wydaje się, iż początki formowania się słowackiej świadomości narodowej sięgają XVII w., epoki baroku,⁵ chociaż za przełom w tym zakresie można chyba uznać już wiek XVI, gdyż w związku z zajęciem znacznych obszarów ziem węgierskich przez Turków rzeczywiste centrum administracyjne królestwa węgierskiego (w 1526 r. zostało ono włączone do monarchii habsburskiej) przeniosło się na obszar dzisiejszej Słowacji. Fakt ten zapewne bardziej uaktywnił małą, stosunkowo słabą i peryferyjną społeczność Słowaków, nie tylko w życiu kulturalnym, ale i politycznym. W powszechnej świadomości obszar dzisiejszej Słowacji zaistniał jako wydzielona geograficznie i etnicznie całość. Dokumentują to różnego rodzaju teksty, w których określa się ją jako: Sławonia, Słowakei, Slovenská zem, Slowiaky, Tátország, Tót viláje.⁶

Obok wyżej używanych nazw od połowy XVII w. obszar dzisiejszej Słowacji określa się mianem Panonii. W takim znaczeniu termin ten pojawi się np. w łacińskiej przedmowie do pierwszego drukowanego kancjonału katolickiego *Cantus ca-*

tholici (1655), opracowanego przez jezuitę Benedikta Szöllősiego. Znalazło to odbicie również w utworach literackich, np. Magina *Ecloga* (1728). Na inne jeszcze przykłady wskazuje Gizela Gáfriková.⁷

Coraz większe zainteresowanie rodzimą kulturą, historią i językiem w XVII w. powoduje, iż coraz częściej zaczyna się sięgać do własnej, lokalnej przeszłości historycznej, wydzielonej ze wspólnoty dziejów królestwa węgierskiego. Benedikt Szöllősi w państwie wielkomorawskim dostrzega korzenie języka i narodu słowiańskiego, utożsamianego z narodem słowackim. Tutaj chciałam przypomnieć, iż łaciński termin *Slavus*, *slavicus* używany był tam zarówno na określenie Słowian, jak i w węższym zakresie Słowaków.

Stan świadomości Słowaków w latach trzydziestych XVIII w. obrazuje praca katolickiego księdza Jána Baltazára Magina *Murices nobillissimae et novissimae et dietae pasoniensis scriptoris sparsi, sive apologia pro inclito Trenchiniensi* (1728), która mieści się w cyklu „obron i pochwał“ narodu słowackiego, dość licznie wtedy tworzonych. Nadal jest tu wprawdzie obecne poczucie wspólnoty państwowej, przynależności do królestwa węgierskiego, jako wspólnej ojczyzny, ale już ostro protestuje autor przeciwko identyfikacji pojęć Węgier i Madziar, gdyż „uhorskí Slovania sú členmi toho istého národa ako Maďari“.⁸ Zostało więc sformułowane *expressis verbis* to, co zresztą było powszechnie odczuwane, mianowicie rozróżnienie między kategorią wspólnego państwa (Węgry) a kategorią odrębnych narodów (Madziary, Słowacy, Chorwaci i in.), współtworzących organizm państwowy. Łączyło się to zapewne z homonimicznością łacińskiego terminu *Hungarus*, *hungarius*, który zwłaszcza od XVII w. określał obywatela węgierskiego państwa (Uhor, uhorský) lub wyrażał kategorię etniczną (Maďar, maďarský). Niemniej pojęcie narodu jest tutaj szerokie i pokrywa się bardziej z przynależnością państwową niż narodową w dzisiejszym rozumieniu tego terminu. Aktywny, partnerski udział słowackiej szlachty i słowackiego duchowieństwa w życiu politycznym i kulturalnym Węgier wcześniej wytworzył tu świadomość obywatelsko-państwową niż swia-

domość narodowej odrębności, choć jej poczucie istniało i dawało o sobie znać w wypowiedziach literackich.

Obrona Magina zainicjowała następne. W latach czterdziestych XVIII w. jezuita Samuel Timon stworzył tzw. *zmluvną teorię*, według której Słowacy nigdy nie zostali podbici przez Madziarów, lecz utworzyli niekiedy w przeszłości wspólnie z nimi państwo na zasadzie umowy. Teoria ta była wykorzystywana jeszcze w latach trzydziestych XIX w. i miała bronić pozycji Słowaków na Węgrzech, ukazując ich jako równoprawnych partnerów (Hojč, Šuhajda). Powstałe w XIX w. „obrony“ wyrastają już z oświeceniowych koncepcji dziejów narodowych, posiadają znacznie wyższą wartość artystyczną, ponieważ rozwój narodowej świadomości przebiegał równolegle do rozwoju kultury literackiej i artystycznej. Przykładem może być wiersz Juraja Rohoniego *Palma quam Dugonis similisque Magyari Slaviae eripere attentarunt vindicata*, napisany elegijnym dystychem.⁹

W okresie budzenia się nowoczesnej świadomości narodowej u schyłku XVIII i na początku XIX w., kiedy to tradycja własnej przeszłości i historyczny dorobek poprzednich stuleci zaczyna odgrywać coraz istotniejszą rolę, podporą samowiedzy historycznej tworzącego się nowoczesnego narodu była – zainicjowana już w baroku – tradycja Wielkich Moraw. Do niej odwołuje się Juraj Papánek w *Historii gentis Slavae. De regno regibusque Slavorum atque cum priscu civilis et ecclesiastici, tum huius aevi status gentis Slavae* (1780). Mimo iż posiada on poczucie odrębności narodowej Słowaków i Madziarów, czasy państwa wielkomorawskiego stanowią dla niego źródło i podstawę wspólnej tradycji całej wielonarodowej społeczności Węgier. Daje tu więc o sobie znać państwowy patriotyzm węgierski, *amor patriae*, co wcale nie dziwi, gdyż autor we wstępie do wymienionej pracy sam mówi o sobie, że „je rodom Slovák, výchovou Nemec, urodzenosťou Uhor a svojím úradom Ilýr“.¹⁰ Podobnie zresztą mówił w XVIII w. uczony słowacki Matej Bel, że jest „linqua Slavus, natione hungarus, eruditione Germanus“.¹¹

Podobna w swojej wymowie jest praca Juraja Sklenára

Vetustissimus Magnae Moraviae situs et primus in eam Hungarorum ingressus et incursus (1784), w której autor domaga się równouprawnienia Słowaków z Madziarami na Węgrzech, usiłując dowieść, że Słowacy nigdy nie zostali podbici przez Madziarów, lecz dobrowolnie przyłączyli się do powstającego się na gruzach Wielkich Moraw państwa węgierskiego. Praca Sklenára jest znakomitą egzemplifikacją stanu świadomości narodowej Słowaków pod koniec XVIII w.

Autor pisze:

„Kto v Uhorsku budí nenávisť voči iným národom, vyhladáva zánik toho štátu, a tiež, čo s tým súvisí smeruje k zničeniu týchto základov, na ktorých Uhorsko stojí, a ktorými sa upevňuje – je preto takýto občan vlasti nebezpečný.“¹²

Tradycja wielkomorawska nigdy nie wpłynęła na zmianę orientacji kulturowej Słowaków, mimo iż w państwie tym istniały dość silne, wschodnie, grecko-bizantyjskie wpływy i powiązania z cesarstwem bizantyjskim. Odwołując się do tej tradycji, najpierw traktowano ją jako wspólną dla całych Węgier. Jednak wobec coraz mocniejszych tendencji madziaryzacyjnych, odkąd sejm węgierski proklamował w r. 1790 język węgierski językiem urzędowym całego królestwa, zaczyna się podkreślać słowiańskość tradycji cyrylometodejskiej, a w Wielkich Morawach widzieć silne państwo samych tylko Słowaków (Słowian), a nie wszystkich wchodzących w skład państwa węgierskiego. Zaczyna się tworzyć wyraźna opozycja Słowianin–nie-Słowianin, zgodnie z tendencją ideową coraz bardziej popularnego słowianofilstwa i mitu panslawizmu, którego najpełniejszym, artystycznym ukoronowaniem będzie *Slávy dcera* Jána Kollára. Jego koncepcja zjednoczonej Słowiańszczyzny wspierała nie w pełni jeszcze ukształtowaną świadomość narodową Słowaków, chociaż (co może wydawać się paradoksalne) Kollár jako poeta, pisarz i badacz Słowiańszczyzny, nigdy nie uznał odrębności narodu słowackiego, traktując go jako regionalną odmianę czeską. Dał temu wyraz m. in. w alegorycznym obrazie Słowiańszczyzny (w poemacie *Slávy dcera*), w którym Rosja stanowi głowę, Czesi ręce i rami-

ona, a Słowacy są tylko odzieniem, a zatem stanowią odrębność dekoracyjną, regionalne zdobnictwo, ale nie odrębną część Słowiańszczyzny, nie odrębny naród.

Dopiero na początku XIX w. można mówić o wyraźnym krystalizowaniu się słowackiego poczucia narodowego jako autonomicznego fenomenu, rywalizującego z poczuciem państwowej wspólnoty. Podkreślanie słowiańskości przyczyni się do jego przyspieszenia, które jednak dopiero w romantyzmie w pełni się dokona.

Zwracaliśmy już uwagę, że sprawą ważną w kształtowaniu się świadomości narodowej jest język. Ale w Słowacji ten problem jest bardziej skomplikowany. Poczucie narodowe Słowaków (do czasu reformy Štúra) nie zawsze idzie w parze z używaniem własnego języka narodowego. O użyciu tego czy innego języka decydują różne względy, np. przynależność wyznaniowa autora, rzadko jednak gra w tym rolę świadomość narodowa. We wczesnym okresie reformacji protestanci słowaccy posługują się także językiem niemieckim, potem głównie czeskim, *bibličtiną*, czyli językiem czeskiej *Biblii Kralickiej*, i łaciną. Ale już w latach osiemdziesiątych XVII w. niektórzy świadomie słowacyzują tę czeszczyznę (np. Daniel Sinapius-Horčíčka). Katolicy również od XVII w. używają obok łaciny języka czeskiego, choć szybciej i w większym stopniu go słowacyzują, by ostatecznie przyjąć *berňoláčtinu* (dialekt zachodniosłowacki), która aż do reformy szturowskiej będzie ich dzielić od protestantów, wiernych *bibličtinie*. Na wybór języka mogły też wpływać względy ideowo-polityczne, jak w przypadku Jána Kollára, którego panslawizm łączy się z jednym wspólnym językiem „słowiańskim“, a w praktyce każe mu pisać bądź po czesku, bądź po niemiecku – dla lepszego zrozumienia przez wszystkich Słowian.

Zatem w okresie odrodzenia narodowego przynajmniej do czasu reformy Štúra, wybór języka nie określał autora narodo-wo, mimo iż sprawy językowe nabrały szczególnego znaczenia i zostały włączone w program odrodzeniowy Słowaków.

Dopiero kodyfikacja języka literackiego dokonana przez Štúra (1843) ostatecznie połączyła katolików i protestantów

i zakończyła proces kształtowania się słowackiej świadomości narodowej. Nie można jednak zapominać, że szturowska reforma jest skutkiem, nie przyczyną, rozbudzenia się narodowej świadomości, która niezależnie od spraw językowych dojrzała wtedy wszędzie, wiek XIX bowiem, który odchodzi od idei europejskiego uniwersalizmu, a emancypuje i dowartościowuje jednostkę, indywiduum, zaczyna też widzieć narody jak odrębne osobowości.¹³ Słowacki fenomen nie jest zatem czymś wyjątkowym, jakkolwiek historyczne losy kultury tego narodu, w tym także języka, stwarzały dodatkowe komplikacje w procesie dojrzwania narodowej autoidentyfikacji.

Poznámky

1. SAMSONOWICZ, H.: *Rola pogranicza cywilizacji europejskiej w kształtowaniu świadomości narodowej*. (In:) *Kategoria narodu w kulturach słowiańskich*. Warszawa 1993, s. 14.
2. Por. pracę słowackiego mediewisty R. MARSINY *Slováci a Maďari*. „Slovenské pohľady“ 1944, nr 9, s. 111.
3. ZIENTARA, B.: *Wiek XIII – wielkie przemiany, obce wpływy i świadomość narodowa*. (In:) *Uniwersalizm i swoistość kultury polskiej*. Lublin 1989, s. 74.
4. GÁFRIKOVÁ, G.: *K humanistickým a barokovým prejavom „amor patriae“ a slovenského (slovanského) vedomia*. (v tlači).
5. SUCHOŇ, B.: *Dzieje sielanki słowackiej na tle europejskim*. Kraków 1994, s. 33.
6. HORVÁTH, P.: *Slovenská národnosť v 16. a 17. storočí*. „Historický časopis“ 28, 1980, nr 3, s. 372.
7. GÁFRIKOVÁ, G.: Cit. dielo.
8. Cyt. za: *Encyklopédia slovenských spisovateľov I*. Bratislava 1984, s. 399.
9. ORMIS, V.: *O reč a národ. Slovenské národné obrany z roku 1832-1848*. Bratislava 1973, s. 41-44; TIBENSKÝ, J.: *Chvály a obrany slovenského národa*. Bratislava 1965, s. 161-165.
10. Cyt. za: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava 1960, s. 22.
11. JANASZEK-IVANIČKOVÁ, H.: *Wstęp* (do:) ŠTÚR, L.: *Wybór pism*. Wrocław 1983, s. XII.
12. Cyt. za: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Op. cit., s. 25.
13. ČERNÝ, V.: *Europejské zdroďta czechskej kultury*. Warszawa 1989, s. 38-39.

ŠTÚROVA KODIFIKÁCIA SPISOVNEJ SLOVENČINY VO SVETLE NÁRODNOUVEDOMOVACIEHO PROCESU

Pavol Žigo

Tlak vyvolávajúci potrebu novej kodifikácie spisovného jazyka sa na prelome tridsiatych a štyridsiatych rokov 19. stor. umocnil nástupom nového umeleckého smeru - romantizmu. Dominantou umeleckého výrazu slovenského literárneho romantizmu v oblasti poézie sa stala jeho spätosť s ústnou ľudovou slovesnosťou, v próze to bola spätosť s národnými dejinami. Integráciou týchto znakov sa tak nový umelecký smer stal prostriedkom manifestácie národnej identity odmietajúcej akýkoľvek útlak. Okrem nových estetických kritérií mali na formovanie novej generácie vzdelancov konca tridsiatych a začiatku štyridsiatych rokov 19. stor. veľký vplyv nové jazykovedné, historické, politické, no najmä filozofické poznatky. Do slovanského vzdelaneckého prostredia prenikali buď prostredníctvom literatúry, alebo ich časť vzdelancov získavala priamo v zahraničí. Klasickým príkladom tohto typu je dvojročný pobyt L. Štúra na univerzite v Halle, kde okrem filozofie Georga Wilhelma Friedricha von Hegela a Johanna Gottlieba von Herdera študoval lingvistiku u popredného jazykovedca profesora Augusta Friedricha Potta.

Na prípravu novej kodifikácie spisovnej slovenčiny malo výrazný vplyv najmä tzv. prvé obdobie slovenského literárneho romantizmu, ktoré možno ohraničiť polovicou tridsiatych rokov 19. stor. a revolučnými rokmi 1848-1849. Od polovice tridsiatych rokov až do r. 1844 ide o tzv. prípravnú fázu slovenského (literárneho) romantizmu. V tomto období sa spoločensky, literárne aj jazykovo výrazne zaktivizovala mladá generácia študentov na lýceách v Bratislave, v Levoči a v Banskej Štiavnici. V takomto prostredí sa zrodila aj

myšlienka uzákoniť spisovnú slovenčinu na novom základe. K tomuto rozhodnutiu došlo na prelome rokov 1842 a 1843 a cieľom novej kodifikácie spisovnej slovenčiny mal byť rozvoj duchovného života Slovákov. Na dosiahnutie tohto cieľa však bol potrebný orgán, v ktorom by sa mala šíriť nová podoba jazyka. Aktuálnou sa stala obnova Štúrovho zámeru z r. 1840 o vydávaní osobitných novín, resp. žiadosť, ktorú L. Štúr podal v máji 1842, aby mohol „v reči Slovákov“ vydávať „Slovenské Národní Noviny“ s prílohou „Orel Tatranský“.

Rozhodnutie kodifikovať spisovnú slovenčinu na základe kultúrnej stredoslovenčiny (stredoslovenský jazykový základ severozápadného typu) sa zrodilo 14. februára 1843 a jeho iniciátormi boli Ľudovít Štúr, Ján Francisci-Rimavský, Ján Kalinčiak, Ľudovít Gáber-Lovinský, Samuel Štúr a Samuel Vozár. Svoj program nového spisovného jazyka predložili štúrovci z úcty k najväčšiemu žijúcemu bernolákovskému autorovi aj Jánovi Hollému (známa návšteva 17. júla 1843 na fare v Dobrej Vode). Verejnou deklaráciou nového slovenského spisovného jazyka sa stalo zasadnutie novozaloženého spolku Tatrin v Liptovskom Mikuláši 26.-28. augusta 1844. Vedeckým zdôvodnením novej kodifikácie sa stala Štúrova práca *Nárečja slovenskuo alebo potreba písanja v tomto nárečí* (1846). Východiskom Štúrovej argumentácie nového spisovného jazyka bola myšlienka, že všetci Slovania sú jedným národom hovoriacim slovanským jazykom, tento „slovanský národ“ sa však delí na menšie celky, kmene. Každý kmeň má pritom svoje „nárečie“, zo súčasného pohľadu jazyk. Preto nová kodifikácia vychádzala z idey o špecifických znakoch slovenského „kmeňa“ a jeho reči, z ktorej vyplýva právo na samostatný spisovný jazyk (pozri Krajčovič, 1996, s. 103).

Slovanský národ v štúrovskom ponímaní, t. j. Slovania, sa mohli podľa štúrovej idey rozvíjať len tak, ak sa budú rozvíjať jednotlivé kmene, t. j. jednotlivé slovanské národy a jednotlivé nárečia, t. j. slovanské jazyky. Ďalším argumentom hovoriacim v prospech novej kodifikácie bolo poznanie,

že ani čeština, ktorú dovtedy používali evanjelici, ani bernolákovčina nemôže v spoločenských podmienkach prvej polovice štyridsiatych rokov 19. storočia z hospodárskeho, kultúrneho, politického, ale najmä národného hľadiska plniť funkciu spisovného jazyka. Túto funkciu mohol plniť taký jazyk, ktorého prvky by boli najrozšírenejšie a najpoužívanejšie zo všetkých slovenských nárečí, vyznačovali by sa stabilitou v systéme a zo svojho pôvodného areálu by prenikali aj do iných nárečových oblastí (pozri E. Pauliny, 1983, s. 179). Zásady novej kodifikácie sformuloval L. Štúr v práci *Nauka reči slovenskej* (1846), ktorá vznikla ešte v r. 1844.

Metodologický základ na napísanie tohto diela získal L. Štúr počas svojho pobytu v Halle štúdiom historicko-porovnávacej jazykovedy u popredných nemeckých jazykovedcov Augusta Friedricha Potta (1802-1887) a Franza Boppa (1791-1867). Výrazný vplyv na L. Štúra mali v oblasti funkčnej gramatiky názory filozofov Karla Wilhelma von Humboldta (1767-1835), ktorý chápal jazyk ako činnosť (energiea), nie ako hotový produkt (érgon). Pri výklade podstaty jazyka uplatnil L. Štúr klasickú nemeckú dialektiku Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770-1831) a poznatky českých filológov Jozefa Dobrovského (1753-1829) a Václava Hanku (1791-1861). Pod vplyvom klasickej nemeckej filozofie sa sformoval Štúrov systémový prístup vo vedeckom opise jazyka, opierajúci sa o nevyhnutnú podmienku jednoty prirodzeného jestvovania a fungovania nového spisovného jazyka a celého slovenského národného jazyka (pozri J. Kačala, 1997, s. 247). V dôsledku tejto koncepcie národného jazyka bol pre L. Štúra neprijateľný spisovný jazyk, ktorý by vznikol miešaním prvkov rôznych nárečí.

Tieto argumenty nadväzujú na Štúrove úvahy o poznaní jazyka a jeho čistote (purizme). Uverejnil ich v prvej časti svojho rozboru Chmelovho článku *Rozbor jména přídavného* (Štúr, 1842, s. 71-73), v ktorom rozlišuje tri stupne poznania jazyka. Prvým stupňom je zhromažďovanie lexikálneho fondu, opis vyjadrovania (ortoepický opis), elementárna charakteristika jednotlivých prvkov reči, opis pravidiel,

podľa ktorých „pokračujú“ tieto prvky a ich charakteristika v jednotlivých gramatikách. Druhý stupeň poznania jazyka nadväzuje na výsledok elementárneho bádania tým, že sa bádateľ neuspokojuje s poznaním stavu, ale definuje delimitačné pravidlá, ktorými sa má jazyk v praktickej rovine riadiť. Ide tu o národnouvedomovacu vývinovú etapu, v ktorej sa jednotlivé národy snažia o samostatnosť a jazyk má plniť ich reprezentatívnu funkciu. O tretí stupeň poznania jazyka ide vtedy, ak je systém jazyka vedecky opísaný v kodifikačných prácach. V nich sa zároveň vysvetľuje aj chápanie reči, pôvod jazyka (jeho „korene“) a namiesto pravidiel sa uvádzajú zákony. Zväčša ide o jazyk národa s pevnými tradíciami. Systémové chápanie jazyka sa u L. Štúra odráža v jeho vedeckej argumentácii gramatických javov založených na jednote obsahu a formy.

Reakciou proti štúrovskej kodifikácii bolo manifestačné vystúpenie sformulované v 33 príspevkoch tvoriacich zborník *Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky*, ktorý vyšiel v máji r. 1846. Ústrednou myšlienkou zborníka bola kritika štúrovskej kodifikácie, ktorú prokollárovské krídlo chápalo ako krok k rozbitiu slovanskej vzájomnosti. Mottom zborníka sa stala legenda o Svätoplukových troch prútoch podľa Konštantína Porfyrogenéta, na ktorú nadväzovali ostatné staršie aj novšie príspevky s tematikou slovanskej vzájomnosti od V. Benedikta z Nedožier, J. Á. Komenského, M. Bela, J. Dobrovského, B. Tablica, F. Palackého, J. Jungmanna, P. J. Šafárika, J. Záborského, A. V. Šemberu, najmä však J. Kollára. Východiskom Kollárovej argumentácie nevyhnutnosti spoločného jazyka Čechov, Moravanov a Slovákov je jeho starší článok z roku 1823 *O českoslowenské jednotě w řeči a w literatuře*. Na Kollárov argument reagoval L. Štúr v práci *Nářečja slovenskuo* (1846). V členení Slovanov na jednotlivé kmene, a to nielen na úrovni samostatných národov, ale najmä ich národných jazykov, vidí L. Štúr podstatný zdroj rozvoja duchovného života. Podľa Štúra teda existencia jednotlivých slovanských národov podmieňuje aj rozvoj národ-

ných jazykov. Štúrova interpretácia slovanskej vzájomnosti tak nadobúda v porovnaní s dovtedajšou tradíciou kvalitatívne odlišný rozmer: rozvoj slovanstva je podmienený rozvojom jednotlivých slovanských národov s rovnakými právami národnej identity a jazyka, ktorý je základnou formou prejavu národného ducha (pozri Blanár, 1997, s. 53).

V ďalšej časti *Hlasov* – v *Odpovedi* J. Kollára na list L. Štúra zo 7. januára 1846 – jej autor obviňuje L. Štúra z narúšania slovanskej svornosti slovami:

„jeli ten nesvorný, kdo třístoletau cestau i dále w pokoji pokračowati chce a radí, čili ten, kdo od té staré cesty i sám odskakuje i jiné k tomu swádí a táhne? Tropili ten neswornost, kdo pracuje na sjednocení a spoludržení, na lásce, na přátelském spojení a žití; čili ten, kdo pracuje na různění, trhání, rozdrobování, na rozsívání nenávisti proti Čechům a jiným bratrům, s nimiž nás swazkem krwe i řeči sám bůh sjednotil?“

Evanjelický kňaz J. Kollár upozornil v *Odpovedi* aj na potenciálny konflikt v otázke pastoračného jazyka evanjelikov. Tento možný konflikt mohol – podľa Kollárovej predstavy – nepriaznivo ovplyvniť jednotu slovenských evanjelikov. Štúrovskou kodifikáciou mala totiž slovenčina pri evanjelických bohoslužbách nahradiť bibličinu. Na obranu bibličtiny uverejnil J. Kollár výzvu k odporcom štúrovčiny:

„wy všickni nyní ještě žijící duchovní a kněží, kteří we chrámech w biblické řeči kázete a katechisujete, zarmauce-ných potěšujete a ku smrti pracujících potěšujete; wy školní učitelé, kteří mládež této řeči vyučujete, pohřební verše w této řeči držíte, slyšte popravný ortel svůj od pana Štúra: wy jste dle něho jen pohlcowatelé a bořitelé života vlastního kmene“ (op. cit., s. 140).

Ďalšie časti Kollárových príspevkov v zborníku obsahujú množstvo invektív na adresu štúrovskej kodifikácie i Ludovíta Štúra. Spoločnou myšlienkou listov a všetkých príspevkov uverejnených v zborníku *Hlasové o potřebě jednoty spisowného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky* bolo, že slovenčina nemá predpoklady na to, aby mohla plniť funkciu

celonárodného spisovného jazyka. L. Štúr a zástancovia štúrovskej kodifikácie mali možnosť prečítať si Kollárov text ešte pred uverejnením v zborníku *Hlasové* (text vydal Karel Havlíček-Borovský v skrátenej podobe na pokračovanie v „Pražských novinách“ 10. a 14. 5. 1846, č. 37, s. 155-157, č. 38, s. 159-161).

Odmietavý postoj k štúrovskej kodifikácii rezonujúci v spise *Hlasové* mal svoje korene v myšlienke slovanskej vzájomnosti, ktorú nová kodifikácia podľa mienky Kollárových stúpcov narušala. Jedným z argumentov proti kodifikácii slovenčiny bolo aj to, že Slováci nemajú dost síl na jazykovú a literárnu samostatnosť. Takéto argumenty vyvolali u štúrovcov potrebu obrany. L. Štúr už 20. mája 1846 označil Kollárov príspevok v liste A. Sládkovičovi za „infámnu slovenčini pohanu“ a vyzval všetkých zástancov štúrovčiny na jej verejnú obranu a k aktívnemu odporu názorov prezentovaných v spise *Hlasové*.

Verejným odmietnutím zborníka *Hlasové* sa stal Štúrov článok *Hlas proti Hlasom* uverejnený v druhom ročníku „Orla Tatranskeho“ 10. 7. 1846 (č. 35, s. 274-276) a 21. 7. 1846 (č. 36, s. 282-284) s poznámkou, že pripravuje osobitnú rozsiahlejšiu obranu. V prvej časti *Hlasu proti Hlasom* L. Štúr uvádza:

„Jednota sa v tom najlepšie vivjeť dá, v tom sa najlepšie darí, čo je všetkým najbližšie, najprístupnejšie; a čo nám je bližším, prístupnejším a domácejším nad prirodzenú reč našu, nad reč tú, v ktorej sme sa všecci k svetu prihovárať začali, v ktorej sú naše prítomne pokoleňja spojenje, v ktorej žije duch otcou našich, ktorej spevnje hlasi rozlťahajú sa po dolinách a horách a slučujú naše citi, naše misli v cit jeden, v misel jednu?“ (op. cit., s. 275).

Odpoveďou J. Kollárovi a vecným argumentom zavádzania slovenčiny u evanjelikov je úryvok z druhej časti *Hlasu proti Hlasom*:

„Lež i v chrámoch evanjelických aká že to bola prosím Čeština? Veru len veľmi stredná a lahodná a kazaťel naskrze bi ňebou višjeu, kebi sa celkom podľa tejto reči bou spravo-

vať chceu a hodná pri tom častka kazaťelou reč túto krem toho len povrchne znala, tak že to bola len najvjac spleťeni-na Slovenčini a Češtini. Tento stav obojživelnícki je už veru do ňezñeseňja a mjesto toho musí už nastúpiť ňječo pevnje-ho, istjeho, virazenjeho“ (op. cit., s. 282-283).

V závere obrany L. Štúr uvádza:

„Na ostatok len ešte protivníkom našim voláme: život je náš, a mi Slovenmi chceme biť. Kolko sto dúvodou máte proti tomuto, proti nášmu životu, proti nášmu Slovenstvu? Čím zlomíte túto vuolu našu, či máte oproti vuoli silnej, nepodvratnej, životnej, či máte, hovorím, oproti tomuto sto dúvodou? hovorte!“ (op. cit., s. 284).

Aj napriek týmto argumentom štúrovska kodifikácia nevyriešila otázku pastoračného jazyka u evanjelikov, ktorí používali bibličtinu (najmä v piesňach) až do polovice 20. stor.

Ďalšou Štúrovou reakciou na zborník *Hlasové* bol článok *Ústrojnosť a organism reči Slovenskej (Vítah zo spisu proti Hlasom)* uverejnený v 39. a 40. čísle „Orla“ (21. 8. a 1. 9. 1846, s. 307-309, resp. 316-318) s odkazom, že „spis tento o ňedlho na svetlo vindě“. V úvode článku L. Štúr uvádza, že kodifikáciou nejde o krok, pre ktorý „ñeupadli sme mi do žjadneho ňebezpečenstva, ale len kebi sme ho ňeboli urobili, boli bi sme do ňeho leťeli“ (op. cit., s. 307).

Na obhajobu svojej kodifikácie použil L. Štúr dôležitý argument, ktorý v polovici štyridsiatych rokov 19. stor. nadobudol významný rozmer. Stala sa ním národnointegračná funkcia jazyka: „Každí národ v tom sa najlahšie spojuje, čo mu je vlastnuo, čo mu je najbližšie, bo v tom cíti on sám seba“. Vedeckosť Štúrovho prístupu k systému spisovného jazyka spočíva aj na stanovení kritérií spisovnosti. Jedným z nich je ustálenosť:

„V tejto reči hovoria k ňemu (t. j. národu, pozn. P. Ž.) duchi otcou z hrobou zapadlích, v tejto reči shovárajú a srozumievajú sa celje pokoleňja žijúce: akože bi sa teda on v tomto vedomo ñespojiu, v čom je už krem toho mocne bez vedomja spojení?“ (Tamže).

Okrem argumentov na obhajobu štúrovčiny obsahuje príspevok aj kritiku prístupu, ktorý použil J. Kollár na obhajobu spoločného jazyka Čechov a Slovákov. Podstata Štúrovej kritiky spočíva v tom, že J. Kollár neodlíšil jednotlivé formy existencie národného jazyka. L. Štúr pri obrane slovenčiny navyše poukazuje na starobylosť znakov, ktoré si slovenčina zachovala v porovnaní s ďalším hláskovým vývinom češtiny. Ide o slová typu *Boh, lud, chyža, dajře, chitro, chlapou*.

Spor medzi J. Kollárom a L. Štúrom nebol v skutočnosti sporom medzi slovenčinou a češtinou. Z pozície L. Štúra a štúrovcov išlo pri kodifikácii štúrovčiny o predikčný krok, o spoľahlivý odhad toho, aká má byť podoba národného spisovného jazyka, ktorý by v perspektíve spĺňal všetky vtedajšie kritériá spisovnosti. Už od 23. júna 1846 uverejňovali sa v „Slovenských národných novinách“ na obranu novej kodifikácie ohlasy inteligencie a duchovenstva. Tieto ohlasy mali tvoriť súčasť Štúrovej reakcie sformulovanej v *Hlase proti Hlasom* (autori A. Sládkovič, S. B. Hroboň, J. M. Hurban, J. D. Zimáni, C. Cochius-Zoch). Výrazným prejavom obrany štúrovskej kodifikácie sa mal stať spis C. Zocha (1815-1865) *Slovo za slovenčinu*. Podnetom na jeho napísanie bol list z 12. júla 1846, v ktorom L. Štúr vyzýva C. Zocha, aby podnecoval u stúpencov spisovnej slovenčiny iniciatívu písať príspevky na obranu slovenčiny a zasielať ich do redakcie „Slovenských národných novín“.

Prvou reakciou na Štúrovu výzvu, ktorá predchádzala *Slovu za slovenčinu*, bolo spoločné vystúpenie C. Zocha a oravských prívržencov, zväčša kňazov, uverejnené v Slovenských národných novinách už 7. augusta 1846. Z viacerých ohlasov tohto typu vidieť, že v polovici 19. stor. poznanie dejín slovenčiny nadobudlo v širšom vedomí nový kvalitatívny rozmer: čeština bola pre Slovákov v predspisovnom období jazykom vzdelancov a administratívy. Postupný vývin ukázal, že nemohla plniť vzdelávaciu funkciu na základnom a strednom stupni školstva a v čistej podobe sa neudržala ani ako liturgický jazyk evanjelikov. V tomto

duchu je napísaná aj ďalšia obrana slovenčiny, ktorú na pokračovanie uverejnil Š. Leška (1794-1849) v 42. a 43. čísle II. ročníka „Orla“ pod názvom *Daktorje mišljenki o potrebe reč Slovenskú povíšiť na spisovnú s dodatkom o národných novinách ako najlepšom prostrjedku k napomáhaňú osveti*. Pri obrane spisovnej slovenčiny vychádzal z praktických poznatkov o nadmernom bohemizovaní kázní, ktoré sa pre jednoduchý ľud stávali nezrozumiteľné, preto žiadal,

„abi sme mu v jeho vlastnej reči potravu osveti podávali. Reč je nje cjel, ale iba prostrjedok. Cjel života je: obohafeňja ducha známostámí a naukamí, a tento má biť nám pred očima, keď pišeme“ (op. cit., s. 333).

Z týchto poznatkov vychádzal v auguste a v septembri 1846 aj C. Zoch, keď pripravoval spis *Slovo za slovenčinu*. Hlavnou myšlienkou spisu bola obrana slovenčiny a poukazovanie na historickú kontinuitu jej vývinu. Keďže C. Zoch bol evanjelickým kňazom, vysvetlil aj svoje chápanie jazyka, t. j. štúrovskej slovenčiny, vo vzťahu k cirkvi. Na základe Kollárovho ostrého vystúpenia proti štúrovčine C. Zoch predpokladal, že za obranu nového spisovného jazyka a jeho liturgickej funkcie u evanjelikov ho Kollárovi stúpenci vyhlásia za neznaboha, nepriateľa *Biblie* a náboženstva. Tieto prostriedky boli totiž v tom čase veľmi účinné nielen v duchovnej sfére, ale aj medzi obyvateľstvom (pozri Stanek, 1958, s. 105). A tak C. Zoch vysvetlil vzťah štúrovčiny a jej liturgickej funkcie tak, že *Bibiu* treba chápať z hľadiska obsahu za nedotknutú a upozornil, že nový jazyk je len prostriedkom jej výkladu. Národný spisovný jazyk, t. j. v tomto prípade štúrovčina, má byť *prevedením Biblie do života národného*.

Okrem verejných ohlasov, ktoré neboli publikované, objavovalo sa v tlači množstvo hlasov na obranu štúrovčiny. Významným periodikom z tohto hľadiska bol zo známych príčin „Orol Tatránski“:

„Prirodzením behom veci sme prišli k Češtiňe, tím istím prirodzením behom teraz k našej pravej a spravodlivej Slovenčiňe. Čeština nebola pre lud, ale len pre učeníh; a mi chceme lud vzdelávať, teda ju zadržáť nemuožeme. Nič inš-

jeho ňeostávalo ako pevný základ vyhľadať, a ktoríbi bou domáci, a tu sa ňemohlo nič inšje stať, ako čo sa stalo: vivo-leŇja ridzej reči Slovenskej“ (M. Šoltís, „Orol Tatránski“, roč. 1, č. 26, 7. 4. 1846, s. 205).

Po „vonkajších“ ohlasoch na vydanie Štúrových jazyko-vedných prác reagovali na štúrovskú podobu spisovnej slovenčiny aj členovia štúrovskej generácie. K najznámejším ohlasom na štúrovčinu patria práce M. M. Hodžu *Epigenes slovenicus* (1847) a *Větín o slovenčine* (1848). Z hľadiska dejín spisovnej slovenčiny si pri hodnotení týchto prác treba uvedomiť, že nie sú založené na hlbšom poznaní jazykovednej, resp. slavistickej problematiky. V práci *Větín o slovenčine* sa M. M. Hodža opiera o Dobrovského a Šafárikovu klasifikáciu slovanských jazykov a o ukážky z jednotlivých edícií *Evanjelia*. Hláskoslovnú charakteristiku slovenčiny uviedol M. M. Hodža v r. 1847 v práci *Epigenes Slovenicus* a nadväzuje na ňu vo *Větíne*. Nedokonalé poznanie fonologických zákonitostí v jazyku a stavu v slovenských nárečiach viedli M. M. Hodžu k tomu, že v rámci vokalickej štruktúry uvádza okrem vokálov *a, e, i, o, u* aj krátke vokály *ě, ö, ü*. V rámci dlhého vokalizmu osobitne vyčleňuje stúpavé diftongy („dipftongi praeformatae“) *iü, iě, iä, iö, iü*, klesavé diftongy („diphtongi affirmatae“) *ěi, äi, öi, üi*, triftongy typu *iěü, iöü*, ba až tetraftong *iěöü* (podrobnejší kritický rozbor uvádza E. Jóna, 1985, s. 135-137). Záver Hodžovej práce *Větín o slovenčine* tvorí *Duodavok* s podtitulom *Ohlasy na Hlasy české* (s. 142-177).

Napriek tomu, že L. Štúr a J. M. Hurban Hlasy ostro odmietli, M. M. Hodža v nich z úcty k J. Kollárovi miernym spôsobom reaguje na knižku, ktorá „surmy narobila dost veľkej a zvláště pre Kollárov spusob, nimže sä proti Štúrovi a Slovenčině ozval“ (s. 142).

V nadväznosti na štúrovskú kodifikáciu došlo v oblasti spisovného jazyka a pravopisu koncom štyridsiatych rokov k napätiu. Vyvolali ho nároky na jazyk v praktickej rovine, vo vedných odboroch, a nemalý vplyv na jeho formovanie mali aj odlišné ideové prúdy. Reakcie na pôvodnú štúrovskú

kodifikáciu ako aj spoločenský vývin po revolúcii 1848-1849 poukázali na potrebu upraviť niektoré zásady tejto kodifikácie. Východisko úpravy štúrovskej slovenčiny siaha do štúrovského obdobia a jeho podstatou sú reakcie na kodifikáciu proklamovanú ešte v r. 1843, resp. na vedecký opis jazyka v Štúrových prácach (1846). Pojem „reformné obdobie“ teda nepostihuje reakcie na kodifikáciu z polovice štyridsiatych rokov a súhrn predpokladov, ktoré vyústili do uprave-nej podoby slovenčiny, ale sa ním pomenúva obdobie zavádzania a uštalovania upravenej, t. j. reformovanej podoby štúrovčiny po vydaní novej kodifikačnej práce *Krátka mluv-nica slovenská* (1852).

Podnetom na prehodnotenie pôvodnej podoby Štúrovej kodifikácie bolo zasadnutie Tatrína v Čachticiach ešte 10. augusta 1847, na ktorom bol vymenovaný „jazykozpytný výbor“ v zložení Ľudovít Štúr, Ondrej Caban, Eugen Gerometta, Jozef Ščasný, Ctibor Cochius-Zoch, Samuel Bohdan Hroboň a Martin Hattala. Výbor potom uverejnil v časopise „Slovenskje národnje novini“ (1848, s. 108) *Vi-zvaŇja a osvedčeŇja sa jazikozpitnjeho víboru o záležitosťi reči slovenskej* datované 20. marcom 1848, ktoré malo byť žiadosťou o reakcie na Hodžove námietky voči štúrovčine. Aby sa týmito reakciami aj „verejnosť“ vyjadrila k problematike slovenčiny. Na výzvu reagoval aj mladý M. Hattala recenziou *Epigenesa*, ktorú uverejnil v časopise „Orol Tatránski“ (1848, s. 753-758). V jednotlivých bodoch tejto recenzie M. Hattala zaujal kritický postoj k niektorým zásadám štúrovskej kodifikácie (napr. k podobe *l*-ového particí-pia), nesúhlasil so štúrovskými podobami adjektív (typ *národňje*), odmietol Hodžove troj- a štvorhlásky a na pozadí *Epigenesa* navrhol reformu štúrovčiny na historickofonologickom, resp. etymologickom princípe slovami:

„...nemám p. Štúrovi za złé, že zaraz z počátku s dokona-lejším a duchu slovenčiny primierenejším pravopisom nevis-túpil: bo tým činom by bol mnohých od veci samej, na ktorej nám vždy a všade najvjac záležať má, odstrašil. Teraz ale, keď už vec naša, jak silne verím, v podobe svojej prostej, jed-

noduchej dosť šlechetných a úprimných duší podmanila, na čase je, aby sme pravopis náš všemožne zdokonáliť sa usilovali“ (op. cit., s. 758).

Po porážke revolúcie v r. 1849 však vznikla v rovine používania spisovnej slovenčiny situácia, ktorá si vyžadovala zjednocujúcu tendenciu. Preto sa 21. októbra 1851 zišli predstavitelia jednotlivých koncepcií spisovnej slovenčiny – L. Štúr, J. M. Hurban, M. M. Hodža, J. Palárik, A. Radlinský, Š. Závodník a M. Hattala – a dohodli sa na upravenej podobe štúrovčiny (zmenou v porovnaní so štúrovskou kodifikáciou bolo najmä uplatnenie etymologického princípu v pravopise, ktoré oslabilo postavenie štúrovčiny najmä v pravopise a v tvarosloví, znova sa zaviedli hlásky *l*, *ä*, dlhé *é*, dvojhláska *iu* dvojhlásky sa začali písať v podobe *ia*, *ie*, *iu*, *ó* neskôr *ô*). Množstvo znakov, ktorými sa reformovaná štúrovčina odlišila od pôvodnej podoby štúrovčiny, vyplynulo z novšieho chápania jazyka. Jazyk sa na prelome štyridsiatych a päťdesiatych rokov 19. stor. začal chápať ako vyvíjajúci sa fenomén, no dôraz sa s ohľadom na rozvoj etymológie a historicky orientovanej jazykovedy vo všeobecnosti kládol na pôvodné formy. Na pozadí tohto chápania jazyka sú založené aj reformné pravopisné princípy štúrovčiny, publikované súhrnne v kodifikačnej práci *Krátka mluvnica slovenská* (1852).

Po revolúcii 1848/1849 bola v marci 1849 prijatá ústava, v ktorej sa deklarovala rovnoprávnosť národov a jazykov a sloboda tlačového prejavu. V praxi sa však z týchto ústavných článkov neuskutočňovalo nič. Ani zrušenie poddanstva nebolo v skutočnosti dôsledné a spoločenský vývin podliehal až do r. 1859 absolutistickým metódam ministra vnútra A. Bacha. Po páde Bachovho absolutizmu nastalo druhé obdobie porevolučného absolutizmu, ktoré trvalo do rakúsko-maďarského vyrovnania v r. 1867. Z hľadiska dejín spisovnej slovenčiny sa po r. 1859 definitívne prestala v školách a v úradoch používať staroslovenčina a nahradila ju zreformovaná štúrovčina, ktorú – uvedomujúc si národnointegračnú funkciu slovenčiny – napokon prijali aj stúpenci bývalej

konzervatívnej orientácie. Oporou týchto integračných snáh sa stala Palárikova politicko-literárna rozprava *O vzájomnosti slovanskej*, uverejnená v III. ročníku almanachu „Lipa“ v r. 1864 (almanach „Lipa“ nadväzoval na Viktorínov almanach „Concordia“ vydávaný od r. 1858 v Budíne). V upravenej štúrovčine začal v r. 1861 J. Francisci vydávať dvojtyždenník „Pešťbudínske vedomosti“ s podtitulom „Noviny pre politiku a literatúru“.

Kodifikáciou upravenej štúrovčiny v *Krátkej mluvnici slovenskej* (1852) situácia v používaní jazyka nadobudla kvalitatívne nový charakter. Upravená štúrovčina plnila zjednocujúcu funkciu a podnietila intenzívnejší rozvoj jazyka. Išlo najmä o odpútavanie sa od pretrvávajúcich vzorov klasickej humanistickej vety a o výraznejšiu štýlovú diferenciáciu. V oblasti štýlov bol v štúrovskom období na vysokej úrovni rečnícky štýl, ktorý výrazne vplýval aj na ostatné žánre v oblasti štýlov verejného styku.

Jazyková prax ukázala, že reforma štúrovčiny v roku 1851 bola spoľahlivým východiskom ďalšieho vývinu spisovnej normy slovenčiny. Pozitívnymi znakmi tejto reformy bola integračná snaha predstaviteľov jednotlivých spoločenských a konfesiónálnych prúdov, rozvoj nových žánrov umeleckého štýlu a aktivizácia domácich jazykových prostriedkov. Neskorší vývin ukázal, že súčasťou reformy boli aj znaky, ktoré si zo súčasného pohľadu vyžadujú kritický postoj (tradičné kritérium v písaní *y* - *i*, prispôsobovanie domácich ustálených podôb stavu v češtine: *od sluhy*, *s chlapý*, nom. pl. v podobe *mesta*, *na ruce*).

Stabilita jednotlivých prvkov štúrovskej kodifikácie a jej reformovanej podoby sa v pravopisnej, hláskoslovnej, tvaroslovnej, ale aj syntaktickej a lexikálnej rovine prejavila v druhej polovici 19. storočia. Mnohé z pôvodných prvkov fonologickej a morfolologickej štruktúry štúrovčiny sa reformou z r. 1851 zmenili, ďalšie z prvkov tejto reformy sa postupne ustalovali, ale aj menili v matičnom a martinskom období. Z historického aspektu štyridsiatych a päťdesiatych rokov devätnásteho storočia sa však štúrovská kodifikácia

stala významným národnointegračným činiteľom a prvkom upevňovania národného povedomia Slovákov.

Literatúra

BLANÁR, V.: *Štúrov spis Nářečja slovenskuo* (1846). In: *Philologica*, Zborník FF UK, XLV. Red. P. Žigo. Bratislava. Univerzita Komenského 1997, s. 45-57.

Hlasové o potřebě jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Morawany a Slowáky. „Spisů musejních číslo XXII“. W Praze w komisi u Kronbergra i Řiwnáče 1846.

HODŽA, M. M.: *Větín o slovenčine*. Levoča, Tlačou Jana Wertmüllera a syna 1848, 191 s.

JÓNA, E.: *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1985, 172 s.

KAČALA, J.: *Systémový princíp v jazykovednom diele L. Štúra*. In: *Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Zost. I. Sedlák. Martin. Matica slovenská 1997, s. 242-249.

Korešpondencia J. Hollého. Editor J. Ambruš. Martin, Matica slovenská 1967.

KRAJČOVIČ, R., ŽIGO, P.: *Dejiny spisovnej slovenčiny. Študijská príručka a texty*. Bratislava. Univerzita Komenského 1996, 116 s. „Orol Tatránski“. Roč. 1-3, 1846-1848.

PAULINY, E.: *Dejiny spisovnej slovenčiny od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava. SPN 1983, 256 s.

STANEK, I.: *Slovo za slovenčinu*. Bratislava. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry 1958, 127 s.

ŠTÚR, L.: *O rozboru jména přídavného p. Josefa Chmely* (viz „Časopisu Českého Museum“, r. 16, sv. 3, s. 362 atd. In: *Tatranka*, II, 4, 1842, s. 71-73.

NÁRODNÉ VEDOMIE V MEDZILITERÁRNÝCH SÚVISLOSTIACH

Jozef Hvišč

I.

Vzťah Slovákov k Poľsku a poľskej literatúre sa od čias slovenského národného obrodzenia vnímal ako aktívna zložka národného myslenia v oblasti literatúry, kultúry a vedy.

Priestor k tomu vytvorili osvietenké idey. Pozitívny rozvoj osvietenského racionalizmu obrátil pozornosť našich národných činiteľov na kontextové súvislosti spoločenských a kultúrnych faktov tak v národných, ako aj medzinárodných polohách. Čím viac si jednotliví predstavitelia formujúcej sa slovenskej literatúry, kultúry a vedy uvedomovali potreby a možnosti domácej proveniencie, tým viac si uvedoľovali ich medzinárodnú podmienenosť. Rozvoj osvietenských aktivít sa uskutočňoval paralelne s rozvojom národného vedomia, a národné vedomie – paralelne s rozvojom interliterárnych a interkultúrnych vzťahov a súvislostí.

O filozofickej a historicko-politickej báze tohto faktu sa už hovorilo v predchádzajúcich referátoch. Chceme ukázať, ako sa národné vedomie formovalo v oblasti literárnej polonistiky a slovensko-poľských literárnych vzťahov.

Základnú pocitovú a ideovú energiu tohto formovania Slovákom poskytovala kollárovská koncepcia všeslovanskej vzájomnosti. Keďže Slovensko ako štátny celok nejestvovalo, národné vedomie Slovákov sa deklarovalo prostredníctvom ideí jednotného Slovanstva. Z tohto hľadiska Kollárov program treba chápať ako určitú náhradu za nejestvujúci národný program. Dôležité je, že ani Kollár, ani ostatní obrodenci (Ribay, Bernolák, Šafárik, Palkovič, Rožnay a ďalší) nastoľovaním národnej idey sa neuzatvárali pred svetom, ale ho aktívne akceptovali ako zdroj strategického myslenia, i ako objekt literárnej a literárnokritickej aktivity.

V tomto rámci práve vzťah k Poľsku a poľskej literatúre

zohrával osobitnú úlohu: pomáhal diferencovať. Kollárova predstava jednotného Slovanstva totiž nezodpovedala skutočnosti. Slovenskí národovci spočiatku tiež pritakávali Kollárovi, no poľská situácia a najmä Novembrové povstanie ich viedlo k rozlišovaniu Slovanov podľa ich národných osobitostí a politického postavenia.

„Co o chrabrých Polanech píšete,“ hovorí Šafárik v odpovedi na Kollárov list týkajúci sa Novembrového povstania, – „bylo mi docela neočekávané, ba bolestné. Ja se Vám vyznám, že nepřestále k Bohu vzdychám, abych nějak *ex machina* tomuto nešťastnému národu přispěl – a táto myšlienka mě den i noc zaneprazdňuje.“ Nazýva Poliakov „rytířským kmenem slovanským“, ktorého osud „všichni věčně hořce oplakávati musíme“. Ruského cára a jeho prisluhovačov nazýva „zrádci, lotry a přirozenými uhlavními, krvežíznivými nepřateli národu slovanského“. Pod vplyvom Šafárikovho racionálneho polonofilstva sa Kollárova predstava slovanskej vzájomnosti zbavovala iluzórnych teorém a dostávala sa do tvorivej praxe ako konkretizované národné vedomie, potvrdené tvorbou a kultúrno-spoločenskou aktivitou domáceho i medzinárodného významu.

II.

Prvým prejavom tejto skutočnosti boli zberateľské práce ľudových textov, podnietené zbierkami Thomasa Percyho (1765), Jamesa Macphersona (1762), J. G. Herdera (1807), z Poliakov hlavne zbierkami Wacława z Oleska (*Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego*, 1833) a Pauliho Żegotu (*Pieśni ludu ruskiego w Galicji*, 1839-1840). Ludwik Pietrusiński, autor knihy *Przelot z Krakowa na Szczyt Łomnicki w Tatrach* (1845), do zberateľských prác vniesol prvky folklórnej a geografickej dokumentárnosti. Spomínam to preto, lebo významnú úlohu pri formovaní slovenského národného vedomia a slovensko-poľských súvislostí zohrávali Tatry ako symbol Slovanstva. Podobný stimulatívny význam mali aj iné pohraničné oblasti, Orava, Spiš, hlavne však Šľask, kde pôsobil Štúrov žiak Paweł Stalmach.²

Analogické prvky národného vedomia sa prejavili v slovenských zbierkach *Písňe světské lidu slovenského v Uhřích* (1823, 1827) a *Národní zpiewanky* (1834), o ktorých Ján Kollár napísal: „Ony sú obrazmi, v ktorých každý národ sám svoj charakter najvernejšie maľuje a predstavuje; sú históriou vnútorného sveta a života; sú kľúčmi od svätyne národnosti...“³

Chcem tým podčiarknuť skutočnosť, že ľudová slovesnosť, s ňou i slovensko-poľské kontakty realizované na báze ľudového umenia a folklóru boli takpovediac prvotným zdrojom národného vedomia, v ktorom sa vytvárali predpoklady pre účinnú rezonanciu národných prejavov v iných oblastiach kultúrneho a spoločenského života.

O tento zdroj sa opieral aj Anton Bernolák, keď v úvode k svojej *Dissertatio Philologico-Critica de Litteris Slavorum* (1767) napísal: „Slováci, píšete po slovensky, tu máte moje slovo o Vašom jazyku.“⁴ Bernolák ako prvý kodifikátor spisovnej slovenčiny bol k svojmu počinu povzbudený jozefínskymi reformami, no pôdu k tomu si vytvoril ľud sám predovšetkým tým, že sa v rozličných formách slovesnej a hmotnej tvorivosti prezentoval ako aktívne a kompaktné etnické spoločenstvo.

Vyvrcholenie tejto fázy predstavuje Bernolákov *Slovár Slovenskí Česko-Latinsko-Nemecko-uherský* (Budín 1825-1827), v ktorom sa po prvý raz v slovenských kultúrnych dejinách systematizoval základný slovný fond slovenčiny, vychádzajúci z domácich nárečových zdrojov a smerujúci do interkultúrneho priestoru. Podnetom a vzorom mu bol Lindeho šesťzväzkový *Słownik języka polskiego* (1807-1814).

Snahy Antona Bernoláka a jeho školy sa ďalej rozvíjali prostredníctvom osvetovej práce (Samuel Tešedík, Juraj Fándly), novinárskej a náučnej publicistiky („Prešpurské noviny“, „Staré noviny literního umění“) a učeních spoločností (Slovenské učené tovarišstvo so sídlom v Trnave, Societas slavobohemica so sídlom v Bratislave, Učená spoločnosť malohontská v Nižnom Skálniku a iné). Ich orientá-

ciu najvýraznejšie charakterizuje program bratislavskej spoločnosti, ktorá si kládla za cieľ: „1. zaoberať sa národom slovanským v Uhrách bývajúcim z hľadiska dejepisného a objasniť najstaršie časy, jeho sídla, povahu, mravy; 2. zaoberať sa jeho literatúrou, zozbierať všetky pamiatky rukopisné i tlačené, všetky vedomosti o slovenských spisovateľoch a učencoch, o školách, o reči a jej osudoch v živote verejnom, o jej pomere k ostatným nárečiam.“ Právom mohol Tichomír Milkin v básni *Slávnym tovarišom po sto rokoch* napísať:

Vy stvorili ste povedomie prví:
že národom sme, a nie dáke mrvy,
a že sme v právach rovní iným kmeňom,
že samostatní
sme jak ostatní,
so svojou rečou, so svojším tiež menom.⁵

Komponent národného vedomia sa už v bernolákovskej vývinovej fáze pevne zakorenil nielen v domácej literárnej tvorbe, kde dominoval básnik Ján Hollý, ale aj v tvorbe prekladov z literatúry anglickej, nemeckej, ruskej, poľskej. Z poľskej literatúry prekladal Samuel Rožnay (*Myszeis* I. Krasického⁶) a Ján Kollár (*Krasického bájky*⁷).

Ján Hollý do tohto vývinu vniesol literárny rozmer národne motivovaného historizmu. Svojimi eposmi *Svatopluk* (1833), *Cyrlometodiada* (1835) a *Sláv* (1839) beletrizoval národnú ideu, tzn. uviedol ju do literárnej tvorby ako námet literárneho zobrazenia (pred ním sa vnímala iba ako námet historiografického a publicistického uvažovania). Tým sa v slovenskej literatúre vytvoril priestor pre funkčnú modifikáciu tohto námetu, čo maximálne využila štúrovská generácia.

Ján Hollý v epickom obraze dejín a života Slovákov, pre ktorý použil epickohistorickú formu národného eposu, súčasne slovenské národné vedomie heroizoval, a to jednak genologickým stvárnením (vytvoril národný epos), jednak ideovým a tematickým naplnením tohto genologického útvaru, keď Svätoplukovu ríšu nazval „kráľovstvom Slovákov“:

Spívám, jak hroznú Svatoopluk na Karolmana védel
vojnu; a jak víťaz, seba aj svůj od jeho vládi
oslobodiv národ, nepodlehli stal se panovník;
a zmužilých velké založil královstvo Slovákov.

(*Svatopluk*, str. 4)

J. Hollý vytvoril kolektívnu predstavu národného vedomia, ktorú spojil s predstavou územnej, lokálne vymedzenej celistvosti Slovenska. Pritom je dôležité, že Slovákov neizoloval od iných národných spoločenstiev. Do rozhodujúcej bitky s nepriateľmi Veľkej Moravy začlenil bojovníkov z Moravy, Sliezska, Čiech, ba aj z Poľska. Takto Hollý postupoval aj v iných literárnych druhoch a žánroch. V slávnostných piesňach (ódach) zložil hold nemeckému vynálezci kníhtlače Jánovi Gutembergoví, hrdinskému chorvátskemu bojovníkovi proti Turkom - Mikulášovi Zrínskemu, a osobitnú ódu venoval poľskému kráľovi Sobieskemu, osloboditeľovi kresťanskej Viedne (*Óda na slavné víťazstvo Jana Sobieského nad Turkami pod Vídňom*).

Viacerí obrodenci, medzi nimi aj Kollár a Hollý, názov Slovan používali aj na označenie Slovákov. Pojem národného vedomia (resp. povedomia) však dôsledne diferencovali podľa jednotlivých štepov, kmeňov, národností. Z toho vyplýva, že národné vedomie už v národnom obrození malo inú významovú faktúru ako Kollárom preferovaný pojem Slovanstva. Spájalo sa s pragmatizmom konkrétnych potrieb a snáh jednotlivých slovanských národov – bolo hnacou silou ich kultúrnej a politickej aktivity.

III.

Plný rozvoj tejto aktivity nastúpil v období štúrovcov, keď sa idea slovenského národa a s ňou súvisiace národné vedomie spojili s vedomím národnej existencie, a teda s formovaním novodobého štátneho útvaru.

V prostredí mladej romantickej generácie sa popri myšlienke územnej celistvosti, nastolenej Jánom Hollým, dostávajú do popredia ďalšie, predovšetkým myšlienka jednoty

a spolupatričnosti, ktorú tak dôrazne proklamoval Adam Mickiewicz v svojej *Óde na mladosť*.

Štúr a jeho žiaci sa voči názorom a tvorbe svojich predchodcov nestavali odmietavo. Známa poľská „walka romantyków z klasykami“ sa v slovenskej literatúre nekonala. Štúrovci neignorovali slovenských klasicistov, ale si z nich vybrali iba určité prvky, ktoré modifikovali podľa novej situácie a potrieb. Takto napr. modifikovali Kollárovu predstavu jednotného Slovanstva, ktorú si v svojom ponímaní konkretizovali ako požiadavku duchovnej a národnej spolupatričnosti, smerujúcej k predstave národnej svojbytnosti. Pozitívne prijali aj Hollého národný historizmus, ktorému vtlačili charakter integračnej národnej ideológie.

V prípade Štúra a štúrovcov môžeme hovoriť o vrcholnom prejave národného vedomia. V jeho mene sa štúrovci vedome a dobrovolne vzdali osobných záujmov, ktoré podriadili konkrétnym potrebám a záujmom národného celku. Národné vedomie sa stalo duchovnou a myšlienkovou bázou slovenskej romantickej literatúry, a naopak, literárna tvorba organicky smerovala k tomu, čo sa konkretizovalo v oblasti kultúrnej a politickej práce.

Národné vedomie štúrovskej literatúry bolo také intenzívne, že dokázalo nielen literárne, ale aj politicky mobilizovať národ do sústredeného boja na jednej strane proti maďarizácii, na druhej strane za formovanie vlastnej administratívnej štruktúry. Organickým vyvrcholením tohto zápasu bola Štúrova kodifikácia spisovnej slovenčiny v roku 1843, ktorá – na rozdiel od pokusu A. Bernoláka – úspešne konkretizovala to, čo sa nahromadilo vo sfére národného a politického myslenia.

Ludovít Štúr presne pochopil, čo znamená jednotný jazyk pre národnú literatúru a kultúru. V stati *Ponosy a žaloby Slovanov* napísal:

„Každý národ je v najvrúcnejšom spojení so svojím jazykom. V ňom ako prvom produkte teoretického ducha odráža sa národ; jazyk je teda najistejším znakom podstaty a samobytnosti každého národa. Národ práve tak ako jed-

notlivec prejavuje jazykom svoje najhlbšie vnútro, v jazyku takrečeno stelesňuje svojho ducha; (...) v jazyku a s jazykom sa vyvíja duch národa ako v najzodpovedajúcejšej mu forme: oba sú navzájom závislé a jeden bez druhého nemôže teda jestvovať.“⁸⁸

V romantizme sa jednotný spisovný jazyk stal nielen najsilnejším nástrojom národného vedomia, ale aj subjektom, ktorým sa národné vedomie kultúrne a spoločensky realizovalo. Foriém uvedenej realizácie bolo viac (osvetová, politická, náboženská, vedecká, umelecká, folklórna atď.). Chcem sa pristaviť iba pri literárnej forme, ktorá v romantizme dominovala. S ňou – ako som už naznačil – sa intenzívne presadzovala aj forma slovensko-poľskej medziliterárnosti (literárne vzťahy, kontakty, analógie, vývinové súvislosti).

Z hľadiska literatúry a medziliterárnosti možno hovoriť o určitých ideovo-estetických projekciách národného vedomia, z ktorých sa v romantizme osobitne konkretizuje projekt ľudovosti, historizmu a revolucionizmu. O ľudovosti a historizme som sa už zmienil pri zberateľských prácach a pri Hollom. V romantizme už ľudovosť nie je iba predmetom zberateľského záujmu, ale stáva sa princípom literárnej tvorby, ktorá odzrkadľuje sociálny a ľudový základ národného vedomia. Treba povedať, že ľudové prvky sa do romantickej literatúry neprenášajú mechanicky; na pôde umeleckej spisby prechádzajú procesom literárnej kreácie, tvoriac vyšší typ ľudovosti, ktorý pôsobí spätne na národné vedomie okrem iného tým, že ho zintenzívňuje, popularizuje a uvádza do aktuálneho kultúrneho a spoločenského diania. Dominoval tu vzťah k ľudovým baladám. Ako vzor medzi slovenskými romantikmi pôsobil Adam Mickiewicz svojím cyklom *Ballady i romanse* (1822), ktorým ukázal, ako stvárniť ľudové podnety prostriedkami literárnej kreativity tak, aby sa ľudové a národné vedomie neoslabilo, ale prípadne ešte viac zvýraznilo a ideovo upresnilo. Výrazom tohto vzťahu je napr. Kráľova báseň *Krakoviaky dobrovolníkov*, v ktorej pôvodné ľudové komponenty nadobúdajú ostrú

národnú a politickú vyhranenosť – národné sa spája s aktuálne politickým:

Povedajú ľudia, že som Hurban pravý –
ja som Slovak číry od päty do hlavy
a Hurban, tá hviezda nad Slovenskom čistá,
to je moja radosť, že som hurbanista.
Povedajú na mňa, že som pansláv stranný,
ja som Slovan jak tá jedľa na Kriváni.

(*Krakoviaky dobrovolníkov*)

Výrazný slovensko-poľský vzťah sa uplatňoval aj v oblasti prózy, kde ako podnet a vzor slúžili *Powieści kozackie* Michala Czajkowského.⁹

Historizmus bol pôvodne motivovaný slovanofilstvom a Kollárovou koncepciou slovanskej vzájomnosti. V romantizme sa historizmus viac opieral o historiografické prameňe. Národné vedomie Slovákov sa totiž dostávalo do polohy národnoobrannej ideológie, v ktorej muselo argumentovať objektívnymi faktami. Podobným spôsobom sa v oblasti prózy akcentovalo objasňovanie a zdôvodňovanie národných koreňov Slovákov, ich historicita, etnogenéza, národné a sociálne vedomie. Novelistická tvorba Jána Kalinčiaka, Janka Matúšku, J. M. Hurbana svedčí, že aj v tejto literárnej oblasti sa vyskytovalo veľa analogických tém (počiatky Slovanov, boj proti spoločnému nepriateľovi, pôsobenie poľských grófov na slovenských územiach, ako boli Ctiborovci, Komorovskovci a i., slovanské cítenie, spevák-veštec, walenrodizmus, symbolika starobyľých miest, hradov, hôr, riek atď.). Výskyt analogických tém svedčí o analogickej orientácii slovenského a poľského historizmu, ktorý mal pozitívny vplyv na upevnenie a ďalší rozvoj slovenského národného vedomia. Možno povedať, že týmto spôsobom sa napájalo nielen z domácich zdrojov, ale aj zo zdrojov poľských, v ktorých poľské národné vedomie vystupovalo veľmi výrazne a pôsobilo u nás ako podnet a vzor.

Komponenty národnobuditeľskej aktivity patria do ideovotematickej oblasti romantickej literatúry. Realizovali sa

v bezprostrednom vzťahu k aktuálnym skutočnostiam ako sú idey národného vlastenectva, demokratizmu a revolucionizmu. V tejto sfére dominovala Mickiewiczova *Oda do młodości* (1820) a *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego* (1832). *Odou do młodości* sa štúrovci zaoberali už v tridsiatych rokoch v období štúdia na bratislavskom lýceu, keď o novej ideovej a básnickej koncepcii ešte len uvažovali. Apostrofické výzvy *Ody* vzťahovali na seba. Vníмали ju ako politický manifest mladej generácie, a teda ako svoj manifest, krédo politickej a národnej aktivity, odeté do účinnej poetickej formy. Často ju recitovali, hodnotili, citovali i napodobňovali. Po prebojovaní novej koncepcie nastúpila požiadavka konkrétnej tvorby a tu ako praktický vzor už dominovali Mickiewiczove balady. Išlo o básnickú realizáciu národno-romantických postulátov, stavanú na kvalitatívnej ingerencii ľudovej a literárnej poetiky.

Tento proces pokračoval a v prijímaní ďalších Mickiewiczových diel (*Księgi, Reduta Ordona, Konrad Wallenrod, Sonety krymskie*), vytvárali sa predpoklady pre vývinovú diferenciáciu romantickej literatúry, ktorá u nás nastúpila v 2. polovici štyridsiatych rokov. Ideologickým výrazom tohto faktu v oblasti národného vedomia a aktivity bolo hurbanovské povstanie (1848), ktoré znamenalo vyvrcholenie romantickej fázy národného vedomia.

IV.

Zmeny vo vládnom systéme Viedne, ku ktorým došlo po páde bachovského absolutizmu (1859) a po vyhlásení Októbrového diplomu (1860), garantujúceho nové usporiadanie ústavných pomerov, vyvolalo na Slovensku nové nádeje. Všeobecne sa očakávalo, že nový vládny a konštitučný aparát bude pozitívne riešiť národné požiadavky, a to Slovákov burcovalo do zvýšenej aktivity. Oživenie národného pohybu bolo výrazom zosilneného národného vedomia.

V dňoch 6.-7. júna 1861 zišlo sa v Turčianskom Svätom Martine slovenské národné zhromaždenie, na ktorom bolo prijaté Memorandum národa slovenského. Vzápätí (16. sep-

tembra 1862) bolo slávnostne otvorené prvé slovenské gymnázium v Revúcej. 4. aug. 1863 bola založená Matica slovenská, a potom aj ďalšie slovenské gymnáziá v Turčianskom Sv. Martine (1867) a v Kláštore pod Znievom (1869). Slovenské národné vedomie nadobudlo svoje inštitucionálne zázemie. Začali sa vytvárať podmienky pre realizáciu programu národnej literatúry, kultúry, školstva a vedy, tým aj podmienky pre realizáciu nových ústavných pomerov vo vzťahu k Viedni i vo vzťahu k vlastnému národu. Tento nový rozbeh ideovo zjednotil štúrovskú generáciu so stúpecami Novej školy v tom najdôležitejšom: v prístupe k národnej otázke.

Najlepšie to vyjadril básnik Novej školy Ľudovít Kubáni, keď v svojej óde na martinské zhromaždenie napísal:

Čo žiada Slovák? – Čo jeho túžby?
R o d u z á k o n n é u z n a n i e!
Chce miesto krivdy, potupy, súžby
spravodlivosť a vyrovnanie!
Chce byť brat bratom, človek, vlastenec,
slobodný občan, kresťan, učenec,
chce reč s v o j u¹⁰ v dome svojom
chce sa zosobniť medzi národmi!¹¹

V oblasti literárnej tvorby však dochádzalo k dobovým generačným rozporom. Predstavitelia Novej školy odmietali nielen romantickú literárnu koncepciu, ale aj politickú prax, ktorú na rozdiel od štúrovcov vyvodzovali z realistického nazerania na politickú a ekonomickú situáciu Slovákov. Jazyčkom na váhe ideologických postojov bol vzťah k Poľsku, kde v roku 1863 vypuklo Januárové povstanie. Pod týmto vplyvom dramatický spisovateľ Novej školy Ján Palárik sformuloval novú koncepciu slovanskej vzájomnosti, ktorá svojím názvom (*O vzájomnosti slovanskej*, 1864) korešpondovala s obdobnou prácou Jána Kollára (*O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nářečmi slavskými*, 1835), no obsahom a postojom k poľskej realite sa od nej ostro odlišovala. Palárik píše:

„Násilným spôsobom prevedené zjednotenie Poliakov s Rusmi pod jednou vládou cárov moskovských vzájomnú nenávisť ešte zväčšilo. Táto nenávisť Poliakov oproti Rusom je síce poľutovaniahodná a každého Slovana bolesťou naplňuje, ale je ona celkom prirodzená, pokiaľ Rus Poliaka nie za poddaného, ale za rovnocenného, slobodného a samostatného brata svojho neuzná. Dokiaľ teda Poľsko pod tlakom absolutistickej vlády petrohradskej postavené bude, naša náuka vzájomnosti slovanskej prsia Poliaka neobmäkčí, ani jeho nenávisť k Rusom neprelomí.“¹²

Vidíme, že v období realizmu sa národné vedomie modifikovalo ako prvok decentralizácie smerujúcej k občianskemu sebedomiu. Pojem občianstva sa objavil aj u Kubániho („slobodný občan“, pozri citát z jeho básne). Palárik ho spájal s predstavou federatívneho usporiadania slovanských štátov:

„Nie teda centralizácia, ale spolčovanie je možné medzi Slovanmi... Nie jeden sústredený veľký štát slovanský, ale toľko samostatných a slobodných štátov slovanských, koľko vyvinutých kmeňov, je cieľom politiky z náuky o vzájomnosti slovanskej vyplývajúcej, (...) čiže národné spolčovanie...“¹³

O realizáciu tohto programu na báze literárnej a výskumnej spolupráce sa usilovala Matica slovenská, ktorá nadobudla charakter celonárodnej kultúrnej a vedeckej inštitúcie. Začala rozvíjať rozsiahlu zberateľskú a výskumnú aktivitu v oblasti jazyka, literatúry, etnografie a dejín, a do tejto aktivity systematicky začleňovala prejavy medzinárodnej (hlavne medzislovanskej) spolupráce. Poliáci boli častými hosťami martinských valných zhromaždení. Návštevy spájali s publicistickou, literárnou a výskumnou prácou (Giller, Müldner, Zawiliński, Courtenay, Grabski, Łukasiewicz, Smolski, Kołodziejczyk, Magiera, Jeż, Gruszecki a mnoho iných). Významnú aktivitu obojstranného významu vyvinuli „Slovenské pohľady“, na poľskej strane krakovský „Świat Słowiański“, „Kraj“, „Czas“ a iné.

Nástup dualistickej vlády (1867) a zosilnený maďarizačný kurz vniesli do tohto vývinu staronový obranný prvok, ktorý sa takmer až do 1. svetovej vojny realizoval za silnej podpo-

ry haličského Poľska. Viedlo to k zjavným analógiám v oblasti kultúrnej a politickej práce. A práve v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch, v období najsilnejšej maďarizácie, ktorá si kládla za cieľ úplné pomadžarčenie Slovákov, sa v poľskej tlači ozývalo najviac hlasov odsudzujúcich maďarskú politiku a sympatizujúcich s národnoobraným hnutím Slovákov. Malo to pozitívny vplyv na rozvoj tak národných, ako aj polonofilských nálad u nás, ktoré po krátkom období prechodnej stagnácie opäť sa rozrástli do nadštandardných rozmerov.

Na tomto základe sa v poslednej štvrtine 19. stor. Turčiansky Svätý Martin stal hlavným literárnym a kultúrnym centrom slovenského národného hnutia, do ktorého sa aktívne zapojili najvýznamnejší spisovatelia, publicisti, pracovníci v oblasti kultúry a vedy (S. H. Vajanský, P. Országh Hviezdoslav, Jozef Škultéty, Andrej Kmeť, František V. Sasínek, Samo Czambel, Ján Kvačala, Bellovci), ako aj časopisecké a vydavateľské strediská („Slovenské pohľady“, „Národné noviny“, Kníhtlačiarsky účastinársky spolok s jeho predsedom Jánom Franciscim a tajomníkom Jozefom Škultéty).

V.

Koncom storočia sa ťažisko záujmu o poľskú literatúru a kultúru prenieslo na predstaviteľov literárneho pozitivizmu a realizmu. Súviselo to s nástupom novej generácie, ktorá vniesla do národného pohybu – ako pozitivisti v Poľsku – akcent sociálnej a osvetovo-výchovnej práce vo všetkých oblastiach kultúrneho diania.

Zmena literárneho programu sa pozitívne prejavila na ďalšom rozvoji slovenského polonofilstva, do ktorého zavial vietor modernizmu. Iniciátormi boli stúpenci Slovenskej moderny (F. Votruba, P. Blaho, J. Uram, J. Slávik-Neresnický). K nim sa na rozhraní storočia pripojili aj osobnosti z okruhu martinských národnárov (J. Škultéty, J. Vlček, P. O. Hviezdoslav, P. Bella-Horal, T. Vansová, E. Maróthy-Šoltéssová).

Záujem o poľskú literatúru sa stal organickým článkom literárneho hnutia mladých. Tón záujmu sa preniesol do časopisov „Hlas“ a „Dennica“, ktoré od svojho založenia (1898) presadzovali v slovenskej literatúre program všeobecného rozširovania medziliterárnych vzťahov a súvislostí na báze zhodných, resp. analogických kultúrnych a politických záujmov. V tomto sa dosť výrazne odlišovali nielen od národno-konzervatívnych „Národných novín“, ale aj od tradicionalistických „Slovenských pohľadov“.

Prvý signál tejto skutočnosti, spojený s problematikou poľskej literatúry a slovenského polonofilstva, sa objavil v I. roč. „Hlasov“: bol to komentár k článku krakovského slavistu J. Baudouina de Courtenaya, v ktorom redaktor „Hlasu“ Pavel Blaho (podpísaný B) kriticky reagoval na nesprávne závery poľského pisateľa, prevzaté z „tendenčných prameňov martinských národnárov“. Blahova glosa mala dvojnásobné vyznenie. Jedným pranierovala domáce „snahy pridávať a oslepovať cudzinu“, v ktorej nachádzal prejavy falošného lokalpatriotizmu; druhým narážal na neobjektívnosť poľských publicistov, ktorí neodlišovali objektívnu pravdu od skupinových tendencií.

V podtexte Blahovho komentára sa dostáva do popredia nová koncepcia medziliterárnych vzťahov, založená na funkčnej objektívnosti a vzájomnom poznaní skutočného stavu oboch literatúr. Hlasisti sa usilovali o úzke prepojenie literatúry so všeobecnou kultúrno-spoločenskou a politickou situáciou, a tento aspekt prenášali aj do svojich článkov o poľskej literatúre. Chceli prekonať konzervatívne myslenie o národe, jeho literatúre a kultúre. Jeden z prostriedkov tohto prekonania videli v rozšírení a objektivizácii polonofilskej orientácie; druhý – v objektívnej, často i kritickej konfrontácii domácich a zahraničných literárnych skutočností, z ktorých chceli vypudiť prvky lokálpatriotickej piéty a idealizácie. Pravda, generácia „Hlasov“ z týchto zámerov len malú časť uviedla do literárnej praxe, lebo časopis v roku 1904 zanikol. No otázky, ktoré boli nastolené, nestratili platnosť. Mnohé z nich ďalej rozvíjali časopisy „Prúdy“ a „Dennica“.

„Prúdy“ sa chceli stať „voľnou tribúnou, na ktorej má každý právo skúšať svoje sily.“¹⁴ Redakcia časopisu vyhlasovala, že nepotlačí žiadnu mienku podanú primeraným spôsobom. Označenie v podtitule „revue mladého Slovenska“ priamo korešpondovalo s avantgardným hnutím mladých, aké v Čechách reprezentovala skupina Mladočechov, resp. v Poľsku predstavitelia Młodej Polski.

Záujem o literatúru Młodej Polski sa na Slovensku nevy-medzoval výlučne do estetickej oblasti modernizmu. Voči egocentrickým prejavom niektorých poľských modernistov (ako aj voči prejavom skupiny sústredenej okolo pražského časopisu „Moderní revue“) sa slovenskí literáti stavali od-mietavo alebo pasívne (aj F. Votruba). No neodmietali ich ako hnutie, ktoré vnieslo do skostnatelej, národným konzer-vativizmom zafaženej kultúry a literatúry čerstvý závan polemiky a tvorivého činu. Inak povedané, slovenskí mo-dernisti si z poľského a českého modernizmu vybrali to, čo chápali ako pozitívne z hľadiska novodobých potrieb sloven-ského národného spoločenstva.

Stretli sa tu dve vzájomne sa podporujúce požiadavky. Jedna pragmatická – vyplývala z potrieb edičnej a publicis-tickej práce; druhá – všeobecná – vyplývala z generačne postulovaného historizmu a medziliterárnosti. Výsledkom bolo všeobecné zvýšenie nárokov na literárnu tvorbu a zin-tenzívnenie prekladateľskej recepcie poľskej literatúry v slo-venskom literárnom a kultúrnom kontexte. Poľské diela sa u nás hodnotili ako súčasť slovanského, respektíve sloven-ského národného povedomia. Výrazným príkladom tejto skutočnosti je Horalova charakteristika K. Przerwu Tetma-jera:

„I teraz zvláštny zjav pre nás Slovákov vidíme na sever-nom boku Tatier našich. Tam poet mladý syn Tatier hľadiac do hôr a lesov na výšiny i plesá, i striebřisté riavy, vešteckým okom pozerá sa na dávno pred stá lety odohraté a ešte stále sa odohrávajúce deje ľudu v lone hôr týchto žijúceho. Aj my sami vidíme v ňom ako v zrkadle deje predkov našich zapad-lé. (...) Ľud v Tatrách žijúci tak spoznenáhla dialekticky splý-

va, že nemožno temer udať, kde sa ich nárečia delia, ako to ľud v Tatrách hovorí, na oravské, liptovské, spišské, zako-pianske, podhalanské, goralské, huculské atď. Preto nám Slovákom prichodí vec pojiť tak, že poet, o ktorom je reč, práve tak svoje 'opowiadania' i pre nás Slovákov južno-pod-tatranských písal jako i pre severno-podtatranských. Preto my Slováci môžeme Bohu ďakovať, že nám vzbudil vešťa, ktorý nám ten život ľudí i prírodu tatranskú tak majstrovsky maľuje a opisuje.“¹⁵

S rovnakým nadšením sa o Tetmajerových *Povestiach* z *Tatier* vyjadruje redaktorka „Živeny“ Elena Maróthy-Šol-tésová:

„Tieto povesti sú také našské, že sa človek len zobzerá, ako to môže byť, že sa skrže preklad dostali k nám. (...) V nich je zobrazený, môže sa povedať, celý zovnútorne drsný a prostý, vnútorne zvláštnym bohatstvom oplývajúci život tatranských horalov, ktorí čo do národnosti iste musia byť alebo slovenskí Poliaci alebo poľskí Slováci. Na každý spôsob sú oni prirodzeným spojivom slovensko-poľským, v ktorom z oboch strán môžeme mať záľubu.“¹⁶

Nadšenie vyvodzované z národných pohnútok sa u nás ozývalo aj pri hodnotení prekladov z tvorby H. Sienkie-wicza, B. Prusa, E. Orzeszkowej. V podtexte týchto a po-dobných slovenských poloník zaznieval neoromantický akcent národného vedomia, potvrdený aj novými prekladmi z tvorby A. Mickiewicza a J. Słowackého.

VI.

Utvorenie Česko-Slovenskej republiky (1918) zásadne zmenilo situáciu slovenskej literatúry tak vo vzťahu k vlast-nému národu, ako aj vo vzťahu k Poľsku. Slovákom sa prvý raz v dejinách otvorili možnosti systematického rozvoja spi-sovného jazyka, literatúry, kultúry, vedeckého výskumu, zakladali sa nové inštitúcie a školy. Pravda, dialo sa to postupným vývinom. Tento vývin zasiahol aj oblasť národ-ného vedomia.

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že národné vedomie

v tejto situácii nadobudlo konštantnú podobu, smerujúcu k pozitívnemu rozmachu. Je pravda, že obranné konštrukcie, ktoré pred rokom 1918 boli silným mobilizačným faktorom národných aktivít Slovákov, po utvorení ČSR padli. Aktivizačné funkcie prevzali národné inštitúcie, medzi nimi aj obnovená Matica slovenská, literárne redakcie, vydavateľstvá, kultúrne spolky a spoločnosti.

Literatúra sa organicky začlenila do tohto procesu. No čím viac sa doň začleňovala, tým viac si uvedomovala svoje limity, spôsobené nedostatočným rozvojom v predchádzajúcich vývinových fázach. K tomu sa pridružili problémy spôsobené generačnou výmenou. Staršia spisovateľská generácia vchádzala do záverečnej tvorivej fázy, v ktorej kontinuovala svoje tradicionalistické chápanie národnej aktivity. Nastupujúca generácia sa síce snažila „otvárať okná do Európy“, zachytiť nové trendy európskej literatúry, ale nemala k tomu ani subjektívny (vlastné skúsenosti), ani objektívny (reálne námety, rozvinuté žánrové vzory) materiál. Štefan Krčméry o tom napísal: „Naši prozaici sa širšie zameraného diela boja, píšú len samé kresbičky a novielky“. To bol vážny fakt, ktorý oslaboval umeleckú autenticitu hlavne epickej románovej tvorby, ktorá v tomto období na medzinárodnom literárnom fóre jasne dominovala. Nás však zaujíma príčina tohto zaostávania a ako sa ju mladí literáti snažili znížiť na prijateľnú mieru.

Príčinu Š. Krčméry formuluje takto: „Pomery máme na to primalé, spoločnosť priúzkú. (...) Ešte sme nestačili vyrásť z rozmerov novely a idyly“ („Slovenské pohľady“, 1922).

Nedostatok domácich vzorov si mladí literáti nahrádzali vzormi prevzatými z cudzích literatúr. Hľadali predovšetkým také diela, ktoré by im boli blízke nielen jazykom, ale aj naturelom. Našli ich v poľskej literatúre, v tvorbe Prusa, Sienkiewicza, Reymonta a Żeromského. Túto skutočnosť potvrdzuje fakt, že v krátkom časovom rozpätí rokov 1922-1926 vyšli v slovenskom preklade všetky ich najvýznamnejšie románové diela (*Faraon*, *Quo vadis?*, *Krzyżacy*, *Trilogia*, *Chłopi*, *Popioły*). K tomu pravda, sa pričlenili

aj diela z literatúry ruskej, francúzskej, nemeckej a i., ktoré spolu pozitívne ovplyvnili vývin slovenskej literárnej tvorby, tým aj vývin literárneho a kultúrno-národného myslenia.

Treba povedať, že oficiálne československo-poľské vzťahy v medzivojnovom období boli negatívne ovplyvnené kontroverziami v oblasti územnej a zahraničnej politiky pražskej vlády. Jej orientácia na anglickú a francúzsku kultúru bola pre nevyhranený slovenský kontext nevýhodná. Slovenskí spisovatelia sa ocitali v úlohe statistikov, nemohli aktívne zasahovať do kultúrneho a myšlienkového diania západoeurópskeho literárneho priestoru. Organicky sa preto primkávali k slovanským literatúram, a z nich najmä k literatúre poľskej. Ako som už naznačil, oficiálna línia túto spoluprácu nepodporovala. Slováci si preto začali vytvárať s Poliakmi individuálne vzťahy prostredníctvom osobných kontaktov. Ideologickou bázou týchto vzťahov bola všeobecná mienka, že „katolícka a kresťanská mentalita Poliakov nám je omnoho bližšia, ako český husitizmus“ (Andrej Hlinka). Tým došlo k rozdeleniu vzťahov na menej rozvinuté československo-poľské a na rozvinutejšie slovensko-poľské, ktoré sa od polovice tridsiatych rokov stali súčasťou slovenského autonómneho hnutia.

Pravda, autonómne hnutie a z neho vyplývajúce vedomie autonómneho Slovenska nebolo produktom slovensko-poľských vzťahov. Na jeho rozvoji sa podieľal komplex ekonomických, politických a kultúrnych komponentov, ktoré Slovákov stavali do pozície druhoradej zložky dominantného československého (*de facto* českého) národa. Najvýraznejšie sa to prejavilo v odmietavých polemikách s koncepciou československého jazyka, inšpirovanou z najvyšších miest (E. Beneš) a sformulovanou Vážného *Pravidlami slovenského pravopisu* (1931). Podobných chýb sa v česko-slovenskej politike vyskytlo viac. V tomto kontexte priam symbolický význam nadobudla Pittsburgská dohoda, ktorú českí predstavitelia bagatelizovali. Prítom Pittsburgská dohoda mala pre národné vedomie Slovákov obrovskú váhu. V lete

1938 delegácia amerických Slovákov na čele s Petrom Hletkom priniesla originál Pittsburgskej dohody na Slovensko a všade, kde sa zastavili, konali sa mohutné národné oslavy, ktoré postupne nadobúdali charakter protičeských demonštrácií.

Na báze autonómneho hnutia sa v slovenskej literatúre formovalo autonómne národné vedomie. Nie je náhoda, že predstaviteľmi tohto hnutia v literatúre boli osobnosti polonofilskej orientácie: novinár Karol Sidor, básnik a prekladateľ poľskej literatúry Andrej Žarnov, publicista, prozaik, profesor bohosloveckej fakulty v Bratislave Jozef Buday, literárny kritik a polonista Stanislav Mečiar, historik František Hrušovský, jazykovedec Henrich Bartek, literárny historik, kritik a teológ Jozef Kútnik Šmálov a iní. Na poľskej strane túto orientáciu výdatne podporovalo krakovské Towarzystwo Przyjaciół Słowaków im. Ludwika Sztura na čele so senátorom Feliksom Gwiżdżom a editorom zborníka *Słowacja i Słowacy*¹⁷ Władysławom Semkowiczom.

Ďalší vývin šiel rapídny tempom. 6. októbra 1938 na zhromaždení v Žiline predsedníctvo HSLS a zástupcov iných slovenských politických strán vyhlásilo autonómiu Slovenska; vzápätí sa vytvorila prvá vláda autonómneho Slovenska a autonómny Snem Slovenskej krajiny. Cieľ autonómneho hnutia bol dosiahnutý – začalo sa hnutie za samostatné Slovensko. Do národného vedomia Slovákov začali prenikať prvky slovenskej štátnosti.

*

Medzinárodné vzťahy, či už literárne, kultúrne alebo všeobecné, pomáhajú prekonať národný izolacionizmus, ktorý vzniká ako nežiadúci dôsledok jednostranne preferovanej národnouvedomovacej orientácie. V spojení s komponentmi národného povedomia vzťahy pôsobia jednak stimulatívne, podporujú aktivity národného významu, ale aj konfrontačne a komparačne. Vtedy nám poskytujú možnosť koordinovať svoje snahy a ciele s trendmi nadnárodného (medzinárodného) myslenia, začleniť národné úsilia do šir-

šieho medzinárodného rámca, dať národným snahám a prejavom interkultúrny rozmer.

Vzťahy medzi literatúrami, zamerané na recepciu inonárodných literárno-umeleckých hodnôt, vytvárajú predpoklady pre tvorivú výmenu duchovných a estetických ideí, stváraných v literárnych dielach. Overujú objektívnu platnosť subjektívnych národných kritérií. Povyšujú špecificky projektované národné vedomie na objektívne hodnoty, ktoré sú univerzálne. Pôsobnosť vzťahov prebieha medzi pólmi „národné“ – „nadnárodné“ (resp. univerzálne) a vzťahy v tejto fakticky protichodnej myšlienkovvej konštelácii plnia funkciu spojovacieho, a tým i vyrovnávajúceho, harmonizujúceho medzičlánku.

Je prirodzené, že prejavy slovenského národného povedomia boli najintenzívnejšie v období národnotvorného procesu, ktorý vrcholil v prvej polovici 19. storočia – v období romantizmu. Práve vtedy dochádzalo u nás k najvýraznejším slovensko-poľským vzťahom. Literárni tvorcovia obdobia romantizmu boli nielen úspešnými prekursorami národného povedomia, ale aj účinnými iniciátormi medziliterárnych vzťahov, v našom prípade vzťahov k poľskej literatúre. Vyzerá to tak, že v najväčšom národnouvedomovacom vypätí najsilnejšie pocitovali potrebu estetickú, ideovú i faktickú spolupráce s príbuznými kultúrnoliterárnymi celkami, s ktorými sa mohli „intertextuálne“ konfrontovať a kontrolovať.

Výrazné intenzívne fázy slovensko-poľských vzťahov a kultúrno-politických súvislostí možno zaznamenať aj v nasledujúcich obdobiach – v druhej polovici 19. storočia, v medzivojnovom období, v povojnovom období, ba i v súčasnosti. Pravda, v iných situáciach v nich spolupôsobili iné situačné faktory. Ťažisko sa prenášalo na iné ideové, kultúrne a politické oblasti. Vždy však – a to je pozitívna črta každého národného pohybu – boli progresívnym faktorom našej duchovnej kultúry v jej národných i nadnárodných rozmeroch.

Pravda, podobným spôsobom sa utvárajú aj vzťahy k iným kultúram a literatúram. Bilaterálne slovensko-poľské vzťahy

sú iba jedným článkom bohato rozvetvených multilaterálnych vzťahov. Najvýraznejšie však v prijímajúcom kultúrnom prostredí rezonujú tie, ktoré sú najbližšie a najprístupnejšie, lebo v tomto procese okrem analogických ekonomických a politicko-spoločenských faktorov hrá dôležitú rolu aj čas (časové zosúladenie potrieb) a možnosti (vývinové súvislosti) ich realizácie.

Týmto spôsobom sa periodizácia vzťahov prispôbuje všeobecnej periodizácii kultúrnej a literárnej situácii prijímajúceho kontextu, tvoriac historicko-filozofickú a kultúrno-literárnu súhru faktorov, ktoré sa vzájomne modifikujú a podporujú

Poznámky

1. ŽÁČEK, V.: *Z revolučných a politických polsko-slovenských stykov v dobe predmarcovej*. Vyd. SAV, Bratislava 1966, s. 27-29.
2. KUDĚLKA, M.: *Paweł Stalmach a Slovensko*. „Slézsky sborník“, 50, 1952, s. 25-54; BOGACKI, R.: *Rola Śląska Cieszyńskiego w kontaktach kulturalnych polsko-słowackich w XIX i XX wieku (do 1939 roku)*. (V:) *Vztahy slovenskej a polskej literatúry*. Vyd. SAV, Bratislava 1972, s. 241 a nasl.
3. KOLLÁR, J.: *Národné spievanky I*. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1953, s. 563.
4. Cit. podľa STANISLAV, J.: *K jazykovednému dielu A. Bernoláka*. Bratislava 1941, s. 45.
5. MILKIN, T.: *Sny a nádeje. Výber z básnickej a literárnokritickej tvorby*. Vyd. Tatran, Bratislava 1985, s. 158.
6. Preklad (nedokončený – vychádzal na pokračovanie v „Prvotinách krásnych umění“ (Praha), 1815.
7. Kollárove preklady vyšli v jeho Čítanke ... (Budín 1825) a Šlabikári... (Pešť 1826).
8. *Ludovít Štúr. (Zlatý fond slovenskej literatúry)*. Vyd. Tatran, Bratislava 1986, s. 174-175.
9. HVIŠČ, J.: *Czajkowského a Kalinčiakov typ romantickej historickej prózy*. V: *Epické literárne druhy v slovenskom a poľskom romantizme*. Vyd. SAV, Bratislava 1971, s. 245 a nasl.

10. Podčiarkol L. Kubáni.
11. KUBÁNI, L.: *Prikovaný k zemi*. Vyd. Tatran, Bratislava 1987.
12. Cit. podľa: HVIŠČ, J.: *Slovensko-poľské literárne vzťahy (1815-1918)*. Vyd. VEDA SAV, Bratislava 1991, s. 112.
13. Cit. dielo, s. 112.
14. Cit. dielo, s. 42.
15. Cit. dielo, s. 161.
16. Cit. dielo, s. 160.
17. Vyd. Biblioteka Słowacka, nr. 1 w Krakove – tom I, 1937, tom II, 1938.

II

SLOVENSKO-POLSKÉ

VZŤAHY

PO ROKU 1918

OSLAVY VÝZNAMNÝCH OSOBNOSTÍ NÁRODOTVORNÉHO PROCESU V SLOVENSKEJ PUBLICISTIKE

(KOLLÁR – PALACKÝ – MICKIEWICZ – PUŠKIN)

Daniela Kodajová

Pre národotvorný proces je nevyhnutné vytvorenie spoločného, kolektívneho - národného vedomia, resp. identifikácia príslušníkov národa s týmto vedomím. V rôznych etapách jeho formovania od lokálneho, cez jazykové, konfesijnálne k národnému vedomiu zohrávajú nezastupiteľnú úlohu iniciátori národného hnutia. U jednotlivých európskych národov existuje síce určitý časový posun, v rámci ktorého vystúpila so svojím národným programom generácia, s ktorou spájame počiatky národného hnutia, v prípade slovanských národov však môžeme tvrdiť, že sa tak udialo na prelome 18. a 19. storočia. Pôsobenie predstaviteľov obrodeneckej generácie, prebúdzajúcej národ, tiež prešlo viacerými fázami. Spočiatku vystupujú aktívni tvorcovia národnej idey ako kriesitelia národa, neskôr ako nositelia tejto idey, resp. bojovníci za jej dosiahnutie, v závere aktívneho života sa stávajú symbolmi národného hnutia. V tejto fáze už nereprezentujú len tvorcov národnej idey orientovanej z prítomnosti do budúcnosti, ale stávajú sa zároveň súčasťou histórie národa, súčasťou jeho historickej pamäti. Historická pamäť je reflexiou histórie a je pre ňu charakteristické emocionálne prežívanie obsahu historických javov.¹ Zároveň pôsobí ako integrujúci činiteľ pre národ (a kolektívy vo všeobecnosti) a slúži ako prostredník medzi minulosťou a prítomnosťou, pričom rozhodujúce je, že národ identifikujúci sa s touto pamäťou si môže vyberať, čo z prežitej minulosti použije ako povzbudenie či priamo návod na konanie v prítomnosti.² Ďalší charakteristický prejav historickej pamäti vyplýva zo skutočnosti, že hoci je v podstatnej miere utvára-

ná konkrétnymi skutkami konkrétnych osobností, začnú tieto práve v dôsledku možnosti výberu skutkov a javov podmienených potrebám prítomnosti postupne strácať individuálne črty, ich život a skutky sa začnú zovšeobecňovať, legendarizovať, nadobúdať črty hrdinov a z výberu osobností sa začne vytvárať akýsi panteón hrdinov, bojovníkov za národ a národné hodnoty, predovšetkým jazyk a kultúru. Národní hrdinovia sa stávajú súčasťou ďalšieho historického, výrazne emocionálneho a dynamického javu – súčasťou mýtu. V špecifických podmienkach slovanských národov – slovenského, českého a poľského, ktoré žili v útvere mnohonárodnostných monarchií v postavení národov bojujúcich za zachovanie svojej existencie proti asimilačným tlakom zo strany štátu, boli v priebehu celého 19. storočia národné vedomie, vedomie spolupatričnosti, spoločnej minulosti, spoločných hodnôt – jazyka a kultúry, tým základným východiskovým ideálom, od ktorého sa odvíjali všetky aktivity predstaviteľov národnej idey a národného hnutia.

Vzhľadom na špecifické podmienky a rozpor medzi ideálom a politickou realitou slovenského, českého a poľského národa zohrával postoj nasledujúcich generácií ku generácii „otcov národa“ jeden z ďalších faktorov identifikovania sa s národnou ideou. Prihlásenie sa k myšlienkam otcov, resp. odmietnutie diela a odkazu otcov bolo v priebehu ďalšieho vývoja, až do obdobia nastolenia otázky získania štátnej nezávislosti v závere prvej svetovej vojny, jedným z rozhodujúcich faktorov diferenciácie politických síl všetkých spomínaných národov.

Za výberovú reprezentáciu generácie „otcov národa“ som si zvolila osobnosti kultúrneho, literárneho a vedeckého života slovanských národných hnutí, aktivity ktorých priamo či inšpirujúco zasiahli do politického života svojich národov – **Jána Kollára** (narodený v roku 1793), **Františka Palackého** (1798), **Adama Mickiewicza** (1798) a **Alexandra Puškina** (1799).

Výber osobností som volila tak, aby sa všetci narodili v priebehu jedného desaťročia a teda logicky aj oslavy sto-

ročného výročia ich narodenia prebiehali v jednom desaťročí. Pričom, pre nasledujúci výklad je relevantné predovšetkým vnímanie ich činnosti a významu slovenskou spoločnosťou konca 19. storočia, teda v čase, keď sa ich životné osudy dávno uzavreli. Štúdia sa pokúša o zachytenie názorov predstaviteľov slovenského národného hnutia, ktorí sprostredkovali slovenskej verejnosti konca 90. rokov 19. storočia oslavy storočného narodenia vybraných osobností slovanského sveta. Svojimi komentármi osláv a udalostí, výberom informácií zo života a diela osôb, ktoré už sami vzhľadom na generačný posun vnímali sprostredkovane, materiálmi ktoré publikovali pri príležitosti osláv sami kreovali obraz „otcov národa“ adresovaný svojej generácii, resp. nasledujúcemu pokoleniu. Označenie „otcovia národa“ je výpožička z dobovej publicistiky, podobne ako „pôvodcovia nášho národného prebudenia“, „obri a géniovia nášho slavianskeho plemena“. Takýmito slovami uvádzali publicisti konca 19. storočia portréty oslávencov, ktorí aktívne pracovali „na poli národnom“ od 20. do 50.-70. rokov a prinášali obeť (seba-obeť) na „oltár národa“. Pôvodné slovné spojenie „oltár vlasti“, čo by označovalo Uhorsko, resp. Rakúsko-Uhorsko, bolo nahradené spojením „oltár národa“. Oslávenci v článkoch figurovali ako hrdinovia národa. Potreba takýchto hrdinov, ľudí ochotných obetovať sa pre veci národné, bola aktuálna i v prítomnosti, teda v 90. rokoch. Toto obdobie je späté s viacerými legislatívnymi úpravami modernizujúceho sa Uhorska: cirkevno-politické zákony, zákony upravujúce školskú dochádzku a výuku v štátnom – maďarskom jazyku, zavádzania jednotného pomenovania obcí, maďarizovanie priezvisk, zákony o podmienkach podnikania a pod. Po ich premietnutí do reálneho života ich slovenská národná komunita vnímala ako ďalšie formy zostrujúcej sa maďarizácie. Mimoriadne okolnosti si vyžadovali mimoriadnu reakciu národných vodcov. Pre posilnenie národného vedomia boli preto zvlášť inšpirujúce odkazy na zakladateľov národného hnutia. Pripomínanie ich hrdinských skutkov, dejinných udalostí spätých so skutkami „otcov národa“,

resp. mýtmi či legendami o nich, sa zaplňa a atakuje spoločenské vedomie v politicky nestabilných a emocionálne vypätých obdobiach.³ V 90. rokoch ovplyvnila národotvorný proces ideológia jednej časti slovenskej politickej reprezentácie a jej orientácia na Slovanstvo, resp. na Rusko, ktoré v duchu tejto ideológie predstavovalo jediný a mocný slovanský štát. Tomuto štátu sa pripisovala úloha potencionálneho realizátora oslobodenia ostatných slovanských národov z postavenia nerovnoprávných národov. V duchu slovanského zblíženia bola na stránkach slovenskej tlače prezentovaná ruská kultúra, najmä literatúra, ako kultúra slovanská, akceptovaná v kultúrnom svete. Za typického predstaviteľa ruskej národnej literatúry, resp. za jej zakladateľa bol v skúmanom období na Slovensku považovaný **Alexander Puškin** (narodený 1799). Povedané slovami Jozefa Škultétyho slovenská inteligencia priznávala, že za svojho života Puškin neovplyvnil generáciu jeho slovenských súčasníkov, poľský vplyv bol panujúci a o literatúre ruskej a jej vplyve na počiatku 40. rokov u nás niet ani znaku.⁴ V 90. rokoch však bola iná situácia. Mýtus Ruska ako potencionálneho osloboditeľa Slovanov, ktorému časť národnej reprezentácie podľahla a očakávala jeho zaangażovanie sa v prospech Slovanov, si vyžadoval tomu zodpovedajúcu prezentáciu ruskej kultúry. Mýty sa realizujú cez rituály, ktoré fungujú ako symbolické formy politickej praxe, pretože sa vykonávajú verejne, sú demonštráciou osobného postoja a obsahujú v sebe konanie, cez ktoré sa realizuje identifikácia s istým spoločenstvom, posilňuje sa pocit spolupatričnosti.⁵ K takýmto rituálom patria verejné oslavy jubileí významných osobností, ich pohreby, oslavy storočníc a samostatnú kapitolu tvoria podujatia spojené so slávnostným znovu-pochovaním národných hrdinov, resp. s prevozom pozostatkov významných osobností do vlasti a ich slávnostné pochovanie.⁶

Mimoriadne podmienky národnostného útlaku voči nemadarským národnostiam v Uhorsku spôsobili, že isté politikum obsahovala v sebe aj činnosť, ktorú síce národnostný

zákon z r.1868, ako základná právna norma upravujúca národnú sebarealizáciu národov Uhorska nezakazoval, ale politická prax ju vnímala ako činnosť namierenú proti vlasti (t.j. Uhorsku) a jej organizátori boli tak vystavení riziku politického prenasledovania, alebo dokazovania svojej politickej bezúhonnosti. K takýmto rizikovým podujatiam patrili aj prípravy osláv storočníc, resp. účasť na nich. Tak boli napríklad policajne vypučúvaní organizátori osláv stého narodenia Jána Kollára v Mošovciach v roku 1893 a za protištátne a panslavistické reči, čiže za prípitok prednesený na počesť Františka Palackého počas jeho storočnice v Prahe 1898 obvinený a neskôr verejne publikovaným osvedčením očistený Matúš Dula.⁷

S oslavami storočníc významných osobností sa doslova roztrhlo vrece v 90. rokoch 19. storočia. V úvahe o význame osláv storočných jubileí konštatuje Svetozár Hurban Vajanský, že svedčia o stálej aktuálnosti odkazu generácie „otcov národa“. Podľa neho by bolo znakom tuposti a otcovražedného barbarizmu nerozpomenúť sa na Hollého, Kollára, Šafárika, Moyzesa, na mužov, z ktorých spáchlo na náš rod tolko požehnaní.⁸ V tom istom čase oslavovali svoje storočnice aj Rusi, Česi, Poliaci, Srbi a Chorváti. Túto zhodu termínov spôsobila skutočnosť, že práve na koniec predchádzajúceho storočia sa viaže začiatok slavianskej renesancie.

Z výberu osobností chronologicky prvou oslavou stého výročia narodenia bola **storočnica Jána Kollára v roku 1893**. Na Slovensku bola národnou reprezentáciou pripravovaná ako celonárodná akcia uctenia si pamiatky Jána Kollára, veľkého Slovana, apoštola slovenskej vzájomnosti.⁹ Jej súčasťou mala byť okrem spomienkovej akcie spojenej s prednáškami, slávnostnou akadémiou a národným večerom s umeleckým programom zostaveným z básní Jána Kollára. Ďalej sa pripravovala reedícia jeho prác, vydanie životopisu, zriadenie fondu na udeľovanie štipendia Jána Kollára pre nadaných študentov zo Slovenska. Oslavy na pôde rodiska, turčianskej obce Mošovce, mali vyvrcholiť

osadením pamätnej tabule v mieste rodného domu, ktorý sa stal obeťou požiaru v roku 1863, vydaním monografie k dejinám obce a vypísaním zbierky na pamätník v Mošovciach, ktoré by sa podľa organizátorov mali v budúcnosti stať slovenským Betlehemom.¹⁰ Prípravy sa rozbehli nielen v rodnom Turci, ale i v ďalších strediskách slovenského národného hnutia, na pôde akademického spolku vo Viedni. Informácie o stave príprav organizátori z oboch konfesií pravidelne publikovali na stránkach Národných novín, Cirkevných Listov i Katolíckych novín. Dva dni pred oslavami úrady celú akciu odvolali so zdôvodnením, že slávnosť má za cieľ demonštrovať uhorskej vlasti nebezpečný panslavistický smer, čo by mohlo mať za následok narušenie vnútorného pokoja.¹¹ Napriek zákazu sa predsa len 1. augusta 1893 v Mošovciach zišli hostia. Žandári im však nedovolili umiestniť veniec v mieste rodného domu a predniesť prejav. Ani v Martine sa nepodarilo hosťom preraziť cez žandárov na miesto osláv. Naopak hostia boli škandalóznym spôsobom rozháňaní a vypovedaní z územia mesta. Pripravené prejavy boli publikované v tlači, rovnako tak pozdravné prejavy solidarity z rôznych končín Európy a razom sa objavili i pokusy o analýzu skutočných príčin zákazu absolútne nepochybne plánovanej akcie na uctenie si kňaza a básnika, ktorý nepísal žiadne politické diela, je uznávaný a oslávený nielen celým slovanským svetom, ale i samotným panovníkom, ktorý ocenil literárne zásluhy slávneho básnika zriadením katedry slovanskej archeológie na Viedenskej univerzite a menovaním Kollára do jej čela. Zákaz zhromažďovania sa trval celý týždeň.

Keď po jeho uplynutí zorganizovali martinskí mládežníci výlet do Mošoviec, vítali ich žandári aj tam. Násilný zásah polície zmaril nielen oslavy, ale aj realizovanie vydavateľských zámerov organizátorov. Z pôvodných plánov sa realizovalo iba torzo.¹² Význam kollárovských osláv v roku 1893 zhrnuli organizátori do konštatovania, že ukázali svetu nesúlad medzi v Uhorsku proklamovanou slobodou a skutočnosťou. Diskusia sa zvrtila na popisy nových foriem maďari-

zácie a národnostného útlaku a samotný Kollár sa ocitol akoby mimo záujmu rozhorčenej národnej reprezentácie. V publikovaných článkoch vystupoval Kollár ako osobnosť, ktorú dali Slovanstvu Slováci.¹³ Popri Kollárovom autorstve myšlienky slovanskej vzájomnosti sa zvlášť zdôrazňovala nepolitickosť myšlienky vzájomnosti a slovanskosť, odvodzovaná od prirodzených vlastností Slovanov. Argumentácia pomocou akcentovania prirodzenej povahy slovanskej slúžila na vyvrátenie tvrdení, že Kollár sa nainfikoval úvahami o vzájomnosti až v nemeckom prostredí. Laické vydania sa sústredili na zdôrazňovanie zásluh Kollára na rozvoji slovanstva, slovanskej kultúry a slovanských jazykov. Redaktori cirkevných vydaní zdôrazňovali pôsobenie Kollára ako ev. kňaza a kazateľa. Cirkevné listy publikovali zo starších kázni oslávenca kážeň z roku 1824 o potrebe rozvoja národného jazyka v kultúre i v cirkvi.¹⁴ Zásah úradov vtisol oslávam storočnice Jána Kollára na Slovensku výrazne obranný charakter, pričom dominovali informácie viac o súčasnom postavení slovenského národa, o národnom útlaku než o oslávencovi. Kollár s konkrétnymi ľudskými vlastnosťami sa úplne vytratil. Odpočíval vo svojom viedenskom hrobe, o ktorý rodáci neprejavovali výraznejší záujem.¹⁵ Nová situácia nastala v roku 1904 v dôsledku rušenia viedenského cintorína. Z iniciatívy českých politických vlasteneckých kruhov sa realizovala akcia prevozu ostatkov, sprevádzaná ďalšími podujatiami, slávnosťou, prednáškami, špeciálnou publikáciou vydanou k tejto príležitosti. Autorom práce bol český literárny vedec, špecialista na dielo Kollára Jan Jakubec. Autorom recenzie na publikáciu bol Jozef Škultéty a jednoznačne označil výsledok za podobizňu nedobru, nepredstavujúcu nič z Kollára.¹⁶ Jakubec hodnotil Kollára ako pevca *Slávy dcery*, ktorý ovplyvnil vývoj českej poézie, ako kňaza slovenskej cirkvi peštianskej, kde zanechal skvelý príklad drobnej práce a ako básnika, ktorého dielo obsahuje myšlienky prospešné pre vlastný národ svojou hlbokou humanitou i na prospech celého Slovanstva, ale zatieňuje ich Kollárova protimaďarská nenávisť, ktorej učil Slovákov.

Tieto slová doslova pobúrili recenzenta J. Škultétyho. Argumentáciou zo života Jána Kollára sa postupne snažil vyvrátiť jednotlivé tvrdenia. Prácu Kollára v Pešti označil za titanskú a nie drobnú, veď on vlastne stvoril slovenskú cirkev v samotnom centre maďarského prostredia a podarilo sa mu to preto, že i ako kňaz v chráme burcoval za národné povedomie. Škultéty súdil, že prílišné zdôrazňovanie Kollárovej humanity, akého sa v súdoch o Kollárovi dopúšťajú viacerí českí politici, predovšetkým T. G. Masaryk, má zatemniť jeho nacionalizmus. Cieľom Kollára rozhodne nebolo burcovať proti Maďarom. Jeho cieľom bolo pričiniť sa celým svojím bojovým a popudlivým temperamentom k zburcovaniu vlastného národa. Škultéty rovnako tak kritizoval aj slovenských autorov, u ktorých prevládalo predstavovanie Kollára ako skromného kazateľa slova Božieho. Zdôraznil, že Kollár sa v celom svojom živote, v každej aktivite vystavoval až do krajnosti a podceňovať jeho samožertvu je antikollárovské.¹⁷ Škultéty reagoval na zjavnú tendenciu českej vedy uberať Kollárovi na originalite a pôvodnosti idey slovanskej vzájomnosti. Kým v roku osláv storočnice v 1893 zaznel z Čiech hlas o nemeckej inšpirácii Kollárových myšlienok, pri príležitosti prevozu ostatkov v r. 1904 odzneli pokusy v tom duchu, že Kollár vracajúci sa z Nemecka, dokázal v Prahe postrehnúť slovanské ideály zasiate do českého prostredia ešte za čias Dobrovského, vycytiť túto myšlienku v Prahe zakorenenú a ďalej ju rozširovať v Slovanstve. Vo svojej pobúrenej recenzii Škultéty jednoznačne bránil pôvodnosť a originalitu Kollárovu, vyplývajúcu z jeho génia, proti rečníkom na pražských oslavách. Po období zvýrazňovania Kollárovho neprijatia slovenčiny a vzájomných animozít s generáciou štúrovcov sa v slovenskej publicistike zásluhou Jozefa Škultétyho zrodil iný obraz Jána Kollára. Obraz originálneho mysliteľa, strhujúceho rečníka a obetavého bojovníka za svoju pravdu a svoj národ. Obraz živého človeka, vášnivého v láske i nenávisti, sa zrodil s niekoľkoročným oneskorením, až po oslavách stého narodenia.

Na stránkach Slovenských pohľadov sa otázka prevozu ostatkov Jána Kollára spolu s ostatkami Pavla Jozefa Šafárika z Prahy do ich slovenských rodných obcí, alebo do zriadeného slovenského mauzólea, otvorila ešte raz, v zmenených pomeroch, mimoriadne citlivých na vymedzenie slovenského a českého práva na tieto osobnosti. Stanislav Mečiar, autor tejto výzvy, apeloval na uvedomenie si možnosti propagandistického využitia podobných národných akcií, pretože veľkí mŕtvi majú svoj vplyv i na osudy živých, a ešte viac to platí o veľkých tvorcoch národných, ktorí svojím duchom a prácou povzniesli meno svojho národa a okrášlili ho svojou slávou a úspechom.¹⁸ Iniciátor výzvy pripomenul, ako navráť veľkých synov v prípade poľského národa Mickiewicza a Słowackého do rodnej zeme vplýval v minulosti na posilnenie národného povedomia. Rovnako tak pohreb Šafárika v r. 1861 a prevoz ostatkov Kollára z Viedne do Prahy v r. 1904 sa stali doslova národnou akciou v Prahe.

V prípade osláv stého výročia narodenia spomínaného **Pavla Jozefa Šafárika** v roku 1895 priniesli Národné noviny zvláštnu prílohu venovanú oslávencovi. Obsahovala informácie zo života a diela tohto veľikána slavianskej učenosti, mučeníka slovanskej náuky a informácie o oslavách v Prahe, Viedni, Turčianskom Sv. Martine a v rodnom Kobeliarove. Zaujímavé porovnanie obsahoval materiál o veľkolepom pohrebe Šafárika, ktorý mu vystrojila Praha v roku 1861, kedy sám cisár dal zhotoviť z karrarského mramoru jeho poprsie a dal ho postaviť v pražskej knižnici. Kontrastne pôsobili informácie z rodiska Šafárika, gemerského Kobeliarova. Tu pri slúžení zádušnice vsmáhali si slovenskí národovci, účastníci služieb, sľub od miestnych obyvateľov, že na pamiatku rodáka zasadia lipy pred miestnou farou, rodným domom P. J. Šafárika. Líp tam dodnes niet, konštatuje autor príspevku. Rovnako neúspešne sa skončila iniciatíva gemerských národovcov osadiť pamätnú tabuľu na rodný dom, ktorú zmaril nesúhlas vtedajšieho ev. farára. Na kobeliarskej fare sa nezachoval ani obraz Šafárika v ráme za

sklom, ktoré fare venovali účastníci spomienkovej bohoslužby v r. 1868. Odvtedy je tam štvrtý kňaz a obraz už niekoľko rokov „nebolo vídať vo fare.“¹⁹

Termín mučeník použitý v súvislosti so Šafárikom bol v 60. rokoch 19. st. pomerne častý. Pravdepodobne súvisel so sklamaním z vývoja po roku 1848, pocitmi národného ohrozenia, potreby prinášania osobnej obete na oltár národa, alebo priamo pri stavbe národa a zároveň z pocitu márnosti takéhoto zápasu.²⁰ Zdôrazňovanie sebaobete, mučníctva bolo najfrekvencovanejšie v českej dobovej publicistike. T. G. Masaryk v analýze českej spoločnosti zaviedol na pomenovanie tohto javu termín český mučenícky komplex, ktorý preberajú i súčasní bádatelia.²¹ Modelovým príkladom vyfabrikovania mučeníckeho mýtu bol Karel Havlíček-Borovský. Havlíčkova mučenícka legenda bola v českom prostredí veľmi populárna a spôsobila krátko po smrti K. Havlíčka-Borovského, jedného z najaktívnejších odporcov režimu po roku 1848, premenu jeho obrazu v pamäti národa na pasívneho, sentimentálneho martýra. Z hľadiska našej témy je dôležité upozorniť, že práve popularnosť tejto legendy ovplyvnila vznik prác o jednotlivých národných dejateľoch v súvislosti s ich jubileami alebo úmrtiami, ktoré sa podobali ako vajce vajcu.²²

Obraz mučeníka, akokoľvek bol v 60.- 80. rokoch populárny, v 90. rokoch sa postupne stráca a nahrádzajú ho ako „aktívnejšie“ modely. Opakom martýra je obraz vodcu. Modelovým príkladom národného vodcu je postava českého historika a politika **Františka Palackého**, storočnica ktorého pripadla na rok 1898. Slovenská publicistika promptne zareagovala publikovaním zdravíc, ale aj vyslaním slovenskej delegácie na oslavy 21. júna 1899 do Prahy. Udalosti bol venovaný úvodník Národných novín, autorom ktorého bol Svetozár Hurban Vajanský. V súvislosti s Palackého storočnicou je zaujímavá informácia o priebehu osláv v Innsbruku, v meste, ktoré bolo práve v tom období svedkom napätia medzi Nemcami a miestnymi Slovanmi. Krátky materiál od dopisovateľa redakcie kvituje, že slovanská akademická

mládež dokázala napriek napätiu panujúcemu v meste dôstojne osláviť pamiatku Františka Palackého za účasti zástupcov všetkých slovanských národov, ktoré k oslavám pristúpili s veľkým slovanským oduševnením.²³ Oslava výročia osobnosti národného hnutia môže teda pôsobiť ako integrujúci činiteľ. Na druhej strane nasledujúce fakty dokazujú, že účasť na oslave môže v sebe obsahovať aj riziko potenciálneho tlačového procesu, prípadne iné politické dozvuky. Na podujatí v Prahe sa v rámci zahraničných hostí zúčastnil ruský generál A. V. Komarov, bývalý účastník ruského ťaženia proti maďarskej revolúcii v roku 1849. Jeho vystúpenie v Prahe zarezonovalo v peštianskych novinách, ktoré podľa komentátora Národných novín začali kriesiť otrepané strážidlo panslavizmu a hľadať pre Uhorsko nebezpečné súvislosti slovanského zbližovania.²⁴ Cez peštianske noviny sa šírilo i obvinenie Matúša Dulu, priameho účastníka pražských osláv a vedúceho slovenskej delegácie z vyrieknutia prípitku za spojenie všetkých Slovanov pod korunou svätého Václava, čo M. Dula v tomto článku dementoval a dožadoval sa vydania osvedčenia uvádzajúceho jeho vystúpenie na pravú mieru. V závere toho istého článku redakcia potvrdila získanie požadovaného osvedčenia. Politizácia udalosti spôsobila, že osobnosť samotného oslávenca sa na stránkach Národných novín dostala na druhú koľaj. Pri iných jubileách však dostal Palacký pomerne široký priestor. V máji 1876 vystrojila Praha Palackému pohreb storočia. V smútočnom sprievode kráčalo 50 tisíc účastníkov a vytváralo pôsobivý obraz národa trúchliaceho za svojím vodcom, s intenzívnym pocitom ťažkej straty pre národ v jeho odchode. Tento obraz sa stal určujúcim pri väčšine zobrazení Františka Palackého v súdobej českej tlači. Titul vodcu národa a „otca národa“ sa k Palackému priradzoval od r. 1868, od oslavy jeho 70. narodenín. Ako vedúca osobnosť českého národa bol vnímaný aj slovenskou verejnosťou. Svoje životné dielo, posledný zväzok česky písaných husitských dejín, dokončil tri mesiace pred smrťou. Sam označil dokončením tohto diela svoj život za zavŕšený; v tomto zmysle publikoval jedno zo svojich

posledných verejných prehlásení mesiac pred smrťou.²⁵ Svojím spôsobom modeloval Palacký obraz o sebe nielen celým svojím životom a prácou, ale i vyhláseniami o sebe v posledných rokoch života. Stal sa živou legendou svojho národa. A práve pod vplyvom materiálov publikovaných tesne pred smrťou a pri príležitosti pohrebu Františka Palackého v r. 1876 sa sformoval aj obraz vnímania Palackého slovenskou verejnosťou. Formoval sa predovšetkým na základe publikovaných materiálov, autorom ktorých bol S. H. Vajanský. V roku 1879²⁶ pri príležitosti odhalenia pomníka v Rožňove zdôraznil Palackého pozíciu v národnom huntí. Charakterizoval ho ako architekta národnej stavby so schopnosťou titanskej práce na poli hľadania pravdy o svojom národe. Vnímal ho ako tvorca špeciálnej histórie českej a autora koncepcie českého historického práva. V českej publicistike reprezentovanej predstaviteľmi mladočeskej platformy zazneli na adresu Palackého aj hlasy kritické, neskrývali nevyhnutné omyly procesu hľadania pravdy medzi dvoma pólmi jeho prorakúskej a protirakúskej orientácie, ani nezveličovali jeho koketovanie s proruským variantom vnímania slovanskej otázky v r. 1867. Vajanský sa nepokúšal odhaliť omyly v historickom diele či politickej činnosti Palackého. Tvrdil, že jeho život posilňuje v Slovanoch vieru v správnosť cesty Slavianstva. Palacký bol preňho príkladom vodcu národa, ktorý sa nedal oslepiť leskom národnej individuality, ale práve na základe štúdia vlastných dejín dospel k poznaniu, že spása jednotlivých národov či celku Slovanstva záleží od slovanskej idey, od slovanskej spolupatričnosti. Z činnosti českého historika a politika Vajanský účelovo vybral tie prvky, ktoré mu zapadali do mozaiky obrazu „otca národa“ a úspešného predstaviteľa slovanskej vedy a politiky. Nevracal sa k roku 1848, kedy sa na Slovanskom zjazde práve zásluhou autority Františka Palackého presadila koncepcia austroslavizmu, proti koncepcii federalizmu navrhovanej slovenskou delegáciou. Nekomentoval ani pôsobenie Palackého v období rokov 1861-1867, kedy tvrdo a so všetkými možnými politickými

dôsledkami presadzoval české politické záujmy, a nie záujmy slovanské.

V roku 1898 slávil slovanský svet dve storočnice. S odstupom niekoľkých dní od osláv F. Palackého v Prahe sa vo všetkých slovanských centrách začali oslavy storočného narodenia **Adama Mickiewicza**. Centrálné oslavy prebiehali v júni 1898 v Krakove. V súvislosti s nešťastnou smrťou básnika v r. 1855 v Konstantinopole, následným prevozom jeho ostatkov do Paríža a veľkolepým prevozom ostatkov z Paríža do krakovského Wawelu v roku 1890²⁷ predstavovala storočnica v roku 1898 a odhalenie pomníka na centrálnom námestí Krakova vlastne súčasť celého cyklu akcií na pamiatku básnika. Pri týchto opakovaných príležitostiach boli v slovanskej tlači publikované preklady básní, životopisný a spomienkový materiál, ako aj pokus o vedecké zhodnotenie umelcovej tvorby. Mickiewicz bol na Slovensku čítaný a obdivovaný generáciou mladých slovanských romantikov. Bol prijímaný ako najznámejší slovanský spisovateľ, ktorý výrazne ovplyvnil slovenské národné obrodenie – národnú renesanciu.²⁸ Vedľa obrazu nadaného génia funguje súčasne obraz Mickiewicza ako zblúdilého, zhavranelého slovanského brata, do srdca ktorého zasial osud semeno divokej nenávisti, ktorá ho zviedla na cestu spolupráce s nepriateľmi Slovanov a k presadzovaniu malichernej politiky separatistov.²⁹ Motív zblúdenia poľského básnika sa v hodnoteniach publikovaných v Národných novinách a Slovenských pohľadoch opakoval v rôznych variantoch. Obe redakcie tvoril vlastne rovnaký okruh prispievateľov. Až do vzniku novín a časopisov, na čele ktorých stáli predstavitelia mladšej generácie v prvých rokoch 20. storočia, boli predovšetkým Národné noviny vnímané ako mienkotvorné. Na podopretie tézy o nepochopenom smere uberania sa Mickiewicza a jeho osamotení v kruhoch vlastnej poľskej emigrácie vo Francúzsku publikovali Slovenské pohľady spomienky na Alexandra Gercena, na nevydarený pokus Adama Mickiewicza vydávať v r. 1848 vo Francúzsku noviny, zamerané na medzinárodné politické otázky a naj-

mä na poľskú otázku. Na Gercena, ktorý žil už niekoľko rokov v emigrácii, zapôsobili prejavy úcty a lásky, ktorú poľskí emigranti prejavovali Mickiewiczovi. Charakterizoval ich ako vonkajšie prejavy. V kruhoch emigrácie bol prijímaný ako živá legenda a napriek úcte, ktorá mu bola demonštratívne vzdávaná – „chodili k nemu ako mnísi k igumenovi“, ³⁰ bol obklopený vláštnou tragickou samotou. Motív tragickosti osudu a nepochopenia zaznel v príspevku naplno a stane sa súčasťou obrazu Mickiewicza v slovenskej tlači.

Oslava storočnice Františka Palackého v Prahe a Adama Mickiewicza v Krakove v priebehu jedného mesiaca zvädzala k porovnaniu oboch akcií. V príspevku o krakovských oslavách neodolal takémuto porovnaniu ani Vajanský. Konštatoval okázalosť osláv, banketov, divadelných predstavení a účasť takmer výlučne iba inteligencie. Poľské oslavy nemali charakter verejných ľudových veselíc s tancami a spevmi, tak ako boli napr. pôvodne koncipované oslavy storočnice Jána Kollára v Mošovciach. Ďalej upozornil na prevahu českých hostí v rámci zahraničných delegácií a cieľené konštruovanie osláv ako demonštrácie upevňujúcich sa vzťahov dvoch najsilnejšie zastúpených delegácií – poľskej a českej. Na rozdiel od Prahy sa však podľa Vajanského nepodarilo nadviazať krakovským organizátorom na myšlienku slovanskej spolupráce, tak ako ju prezentovali českí organizátori na Palackého storočnici. ³¹

V 1898 roku Vajanský porovnával Palackého a Mickiewiczove oslavy, no v priebehu 90. rokov sa v slovenskej tlači rodila iná konkurencia poľskému spisovateľovi, kult **Alexandra Puškina**. Kult poľského básnika sa dostával do tieňa puškinského kultu. ³² Tento bol cieľavedome budovaný prostredníctvom prekladov diela, publikovaním informácií o živote ruského básnika. Kult Puškina bol sprevádzaný istým tragickým fatalizmom. Kým v prípade Kollára niekoľkokrát zaznel hlas, že Kollára dali Slovanstvu Slováci, v prípade Puškina sa písalo, že Puškina dostalo Slovanstvo do daru od Boha. ³³ Podobne ako v prípade Mickiewiczovom

priniesli 80. a 90. roky niekoľko puškinských jubileí a osláv. V roku 1887 uplynulo 50 rokov od tragickej smrti básnika, v roku 1880 bol s veľkou pompou odhalený Puškinov pomník v Moskve a udalosť dostala širokú publicitu a v roku 1899 si kultúrny svet pripomenul jeho sté výročie narodenia. Oslavový materiál bol iba súčasťou cieľavedomého úsilia slovenskej politickej reprezentácie, tzv. martinského centra. o priblíženie ruskej kultúry slovenskému čitateľovi. ³⁴ Viacerí autori konštatovali, že záujem o Puškina vzniká na Slovensku prakticky až spätne, takmer 50 rokov po jeho smrti. Tento cieľený návrat k Puškinovi sprevádza aj cieľavedome budovaný obraz samotného Puškina. Samostatnú kapitolu tvoria práce približujúce Puškinovu tragickú smrť. Na jednej strane je nešťastná smrť v súboji hodnotená ako ďalšia rana na tele Slovanstva, kde Puškin je ďalším z plejády slovenských talentov, ktorí klesli predčasne do hrobu (Lermontov, Gribojedov, Gogol, Dostojevskij, Štúr, Mácha). ³⁵

Na druhej strane autorov zamestnávala aj hypotetická otázka: čo by sa stalo, keby sa Puškinov život odvíjal inak, ak by výsledok súboja bol opačný, t.j. keby Puškin nebol obeťou, ale vrahom? Čitateľovi ponúkajú hypotetický záver: smrť, de facto vražda protivníka by bola pre človeka takých duchovných hodnôt, aké zosobňoval Alexander Puškin, životnou katastrofou, a jeho súčasníci by sa tak stali svedkami básnikovho utrpenia a zápasu o spásu duše. Pre poéziu by bol stratený. ³⁶

Tragickosť, uzavretosť osudu sú výsledkom zovšeobecnenia osudov, práve tej spomínanej plejády nešťastných slovanských osudov. Sklony k martýrstvu, mučeníctvu, k tragicosti, resp. k často sa opakujúcim osobným tragédiám romantických hrdinov, spoluvytvárali obraz národného hrdinu, ktorému pripadla úloha nositeľa tragického osudu, trpiteľa obetujúceho sa za svoj národ. ³⁷

Puškin bol predstavovaný slovenskému čitateľovi ako ruský národný básnik, ako Slovan, ako reprezentant ruského národného ducha, ktorý si získal palmu svetového básnika. Jeho ľudovosť sa Vajanský pokúša dokumentovať opi-

som atmosféry všenárodnej slávnosti pri odhalení jeho pomníka v Moskve a skutočnosťou, že nielen vzdelaní ľudia, ale i prostý ľud pozná mnohé práce naspamäť.³⁸ Na rozdiel od osláv Mickiewicza, kde sa zúčastnila hlavne inteligencia, opisuje hojné zastúpenie ruského ľudu všetkých vrstiev na puškinských podujatiach a rozchytenie takmer celého nákladu vydaných spisov.³⁹ To boli pre Vajanského dostatočné dôkazy akceptovania Puškina ako ruského národného básnika. S neskrývanou hrdosťou Vajanský uvádza účasť slovenskej delegácie na slávnosti odhalenia pomníka v Moskve. Zo slovanských národov boli tu zastúpení iba Slováci a Černoherci.⁴⁰

Význam národného básnika vyjadril Jozef Škultéty v prirovnaní: „Národ bez básnika je ako dedina bez chrámu“.⁴¹ Toto tvrdenie môžeme aplikovať na tvorcov hodnôt, s ktorými sa národný kolektív identifikuje, lebo tým sa vlastne stávajú súčasťou národotvorného procesu. Tvorcovia národného života a politiky do tohto procesu aktívne vstupovali, podieľali sa na jeho formovaní a časom sa sami stali národnými symbolmi. Oslavy jubileí významných osobností, prípadne nekrológy a spomienkové podujatia, ku ktorým patria aj oslavy storočníc, boli prirodzeným prejavom národného povedomia – vytvárali prirodzený priestor pre prihlásenie sa k národnému spoločenstvu a jeho hodnotám, ako aj pre bilancovanie výsledkov a iniciovanie ďalšieho smerovanie. Národné oslavy sú miestom, kde sa realizuje pretínanie minulosti a prítomnosti národného spoločenstva, preto zohrávajú v národnouvedomovacom a národotvornom procese významnú úlohu.

Poznámky

1. BAČOVÁ, V.: *Historická pamäť ako zdroj konštituovania identity*. In: *Historická pamäť a identita* (ed. V. Bačová) Spoločenskovedný ústav SAV, Košice 1996, s. 19.
2. OLEJNÍK, M.: *Základné prvky obsahu historickej pamäti a ich úloha pri formovaní kolektívnej identity*. In: cit. dielo, s. 43.

3. PROFANTOVÁ, Z.: *Gramatika národného mýtu a folklór*. In: *Gramatika národného mýtu a folklór* (ed. Z. Profantová), Bratislava 1998, s. 19.
4. ŠKULTÉTY, J.: *Alexander S. Puškin. Na storočnú pamiatku jeho narodenia*. In: „Slovenské pohľady“, XIX, 1899, s. 620.
5. KILIÁNOVÁ, G.: *Kolektívna pamäť a konštrukcia identity. Pohrebné rituály v strednej Európe medzi tradíciou a modernou*. In: *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny* (zostavili: M. Csáky – E. Mannová), AEP, Bratislava 1999, s. 68.
6. Teoretické práce k problematike tzv. re-burials, čiže opakovaným pohrebom spracoval a na príklade prevozu ostatkov Adama Mickiewicza z Paríža do Krakova v r. 1890 publikoval KANTOR, R.: *Krakowskie pogrzeby - budowanie przestrzeni narodowej. Z dziejów obrzędowości patriotycznej w okresie zaborów*. In: *Oswoić śmierć. „Rocznik Muzeum Etnograficznego w Krakowie“*, Kraków 1994, s. 61-75.
7. *Dozvuky pražských slávností*. In: „Národné noviny“, XXIX, 1898, č. 145, s. 1.
8. VAJANSKÝ: *Mickiewicz*. In: „Národné noviny“, XXIX, 1898, č. 145, s. 1.
9. „Národné noviny“, XXIV, 1893, č. 10, s. 4.
10. „Národné Noviny“, XXIV, 1893, č. 18, s. 2.
11. Správa o zákaze osláv bola publikovaná na titulnej strane. „Národné noviny“, XXIV, 1893, č. 88 a 89.
12. Prehľad publikovaných prác a článkov pri príležitosti storočnice, ako aj publikovaných informácií o akciách v zahraničí uvádzam v samostatnej štúdii. KODAJOVÁ, D.: *Oslavy storočnice Jána Kollára v roku 1893*. In: *Ján Kollár a slovanská vzájomnosť. Genéza nacionalizmu v strednej Európe*. Zb. príspevkov z vedeckej konferencie (ed. T. Ivantyšinová), mimoriadne číslo „Slovanských štúdií“, č. 4, (v tlači - vyjde v r. 2000).
13. ŠKULTÉTY, J.: *Ján Kollár 1793-1893*. In: „Slovenské pohľady“, 1893, č. 8, s. 443.
14. KOLLÁR, J.: *Jak mnohé a svaté příčiny nás tomu zavazují, aby sme i my tú řeč milovali, ve které sme se zrodili*. In: „Cirkevné listy“, VII, 1893, č. 6, s. 89-94.
15. O hrob vo Viedni sa starala skupina Kollárových českých kolegov z Viedenskej univerzity, predovšetkým rodina profesora Šemberu, v rodine ktorého sa pestoval svojím spôsobom

- Kollárov kult. OPAT, J.: *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*, Melantrich, Praha 1990, s. 208.
16. ŠKULTÉTY, J.: *Jan Kollár*. Narozen 29.VII.1793, zemřel 24. I. 1852. V upomínku na převezení ostatků jeho z Vídně do Prahy ve dnech 14.-16. května 1904 napsal Jan Jakubec. Tiskem Emanuela Stivína v Praze. Nákladem obce král. hlav. města Prahy. In: „Slovenské pohľady“, XXIV, 1904, s. 347.
 17. Cit. dielo, s. 355.
 18. MEČIAR, S.: *Šafárik a Kollár na Slovensku*. In: „Slovenské pohľady“, 55, 1939, č. 1, s. 63-64.
 19. MIŠÍK, Š.: *Kobeliarovo. K storočnej pamiatke narodenia Pavla Jozefa Šafárika*. In: „Národné noviny“, XXVI, 1895, č. 56, s. 7.
 20. Napríklad v nekrológu Jána D. Makovického sú k osobe spomínaného priradené slová - verný delník národa, mučeník za jeho práva, národný pracovník, ktorý k budove vzdelanosti a osvety národnej znáša a ukladá kamene do základov. *Ján Drahotín Makovický*. In: „Slovenské pohľady“, IV, 1884, s. 477.
 21. PYNSENT, R. B.: *Pátrání po identitě*, nakladatelství H + H, Praha 1996, s. 224-225. R.B. Pynsent tvrdí, že u Slovanov existuje mýtus akéhosi kolektívneho utrpenia storočného, tristo-ročného, tisícročného. Mýtus mučeníkov sa emocionálne zhoduje s kultom vodcov. Analýzu mučeníckeho mýtu spracoval V. Macura v samostatnej štúdii, v ktorej analyzoval dochované písomné záznamy a tradované informácie o legendárnom pohrebe K. Havlíčka-Borovského vnímaného ako modelový príklad národného dejateľa-mučeníka. Dokonca v jeho prípade sa používalo aj spojenie náš (t.j. český) svätý mučeník. Macura. *Sen o trnové koruně*. In: *Český sen, knižnice dějin a současnosti*, Praha 1998, s. 119-128.
 22. RAK, J.: *Slavné znovuzrození*. In: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Nakladatelství H + H, Praha 1994, s. 147.
 23. *Dopisy*. Innsbruck. In: „Národné noviny“, XXIX, 1898, č. 145, s. 1.
 24. *Dozvuky pražských slávností*. In: „Národné noviny“, XXIX, 1898, č. 145, s. 1.
 25. MORAVA, J.: *Palacký. Čech, Rakušan, Evropan*. Historica, Praha 1998, s. 229-230.
 26. VAJANSKÝ: *U Palackého pomníku*. In: „Národné noviny“, X, 1879, č. 104, s. 1-2.
 27. Okolnosti prevozu ostatkov z Paríža do Krakova v roku 1890 boli mnohokrát spracované odbornou spisbou, práve v dôsledku recepcie tejto národnej akcie so silne akcentovaným politickým obsahom. Vychádzam zo zborníka *Kraków Mickiewiczowi. Praca zbiorowa* pod red. Danuty Rederowej, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1956.
 28. VAJANSKÝ, S. H.: *Mickiewicz*. In: „Národné noviny“, XXI, 1890, č. 79, s. 1.
 29. Cit. dielo, s. 1.
 30. *Hercen o Mickiewiczovi*. In: „Slovenské pohľady“, XV, 1895, s. 693-696.
 31. *Mickiewiczovské slávnosti v Krakove*. In: „Národné Noviny“, XXIX, 1898, č. 147, s. 1-2.
 32. BRTÁŇ, R.: Adam Mickiewicz (150-ročné jubileum narodenia 24. XII. 1798). In: „Slovenské pohľady“, LXIV, 1948, s. 707.
 33. VAJANSKÝ: *Puškina posledné dni*. In: „Slovenské pohľady“, IV, 1884, s. 531.
 34. V rovnakom čase, v 90. rokoch publikovali české literárne časopisy množstvo literárnovedných a biografických prác aj o Adamovi Mickiewiczovi. (Např. KVAPIL, F.: *Adam Mickiewicz v Moskvě*. In: „Květy“, 21, 1899, sv. 1, s. 770-779, sv. 2, s. 91-101, 237-250 alebo KARÁSEK, J.: *Puškiniana. Příspěvek k poznání Mickiewicze a Puškina*, In: „Česká Revue“, 1899, s. 471-476, 602-609). Pre redaktorov „Národných novín“ a „Slovenských pohľadov“ boli české časopisy častým zdrojom, odkiaľ preberali témy a v upravenej podobe ich publikovali na stránkach svojich vydaní. Výber materiálov, resp. ich kvantita hovorí jednoznačne v prospech materiálov o Puškinovi.
 35. VAJANSKÝ: *Puškina posledné dni*. Cit. dielo, s. 531.
 36. ŠKULTÉTY, J.: *Puškinov duel*. In: „Slovenské pohľady“, XVII, 1897, s. 620.
 37. Poľská bádatelka Alina Witkowska spracovala vo svojej staršej práci otázku výkladu slovanskej ideológie, otázku stereotypov frekventujúcich v umeleckej literatúre a pri vytváraní spätných rekonštrukcií, ktoré vznikali pri písaní spomienok, nekrológov a dodatočných hodnoteniach predstaviteľov slovanských literatúr obdobia romantizmu. Pokúsila sa vypátrať, či nešlo v prípade často sa opakujúcich osobných tragédií

romantickej generácie o istú vedomú štylizáciu osobností reprezentujúcich národ do role hlásateľov mesianistických ideí, cez utrpenie ktorých sa prináša obeť v prospech národa. V závere svojej analýzy konštatuje, že u Slovanov sa prejavuje až chorobná záľuba v tragédii. WITKOWSKA, A.: *Stawianie, my lubim sielanki...* PIW, Warszawa 1972, s. 152 a nasl.

38. VAJANSKÝ: *Besednica. Alexander Sergejevič Puškin*. In: „Národné noviny“, XI, 1880, č. 69, s. 1-3.
39. *Pamäť Puškina*. In: „Národné noviny“, XVIII, 1887, č. 19, s. 3.
40. *Chýrnik. Puškinov pomník*. In: „Národné noviny“, XI, 1880, č. 72, s. 3.
41. ŠKULTÉTY, J.: *Alexander S. Puškin. Na storočnú pamiatku jeho narodenia*. In: „Slovenské pohľady“, XIX, 1899, s. 547. Citovaný obsiahly článok vychádzal v štyroch pokračovaniach; bol napísaný na základe ruských prác a ako samostatnú prílohu uviedol autor historickú retrospektívu prenikania znalostí o ruskej literatúre na Slovensko, tiež prehľad prekladov diel Puškina do slovenčiny. Škultéty J.: cit.. dielo, časť IV. *Puškin u Slovákov*, s. 612-624.

VÝSKUM ĽUDOVEJ KULTÚRY A JEHO VPLYV NA FORMOVANIE NÁRODNÉHO VEDOMIA.

Ján Michálek

Etnografia je veda, ktorá má v konkrétnych spoločenských a kultúrno-národných podmienkach života určité špecifické funkcie. Je to vlastivedná, národná disciplína. Na druhej strane však - a vyplýva to aj z predmetu jej bádania - má spoločný základ pri výskume života a kultúry mnohých národov. To všetko jej dáva silný humanistický obsah.

V slovenskej etnografii prejavilo sa to už v dobe jej vzniku, veľmi výrazne v období slovenského národného obrodovania a v celom jej ďalšom vývine. Dôležitú úlohu významného činiteľa kultúrno-národného života mohla úspešne plniť najmä preto, že obsahom jej štúdia je ľudová kultúra a život jej tvorcov a nositeľov. Pravdivé poznávanie života a kultúry ľudu vynáša na svetlo demokratické hodnoty. Tým etnografia prispievala k demokratizácii národnej kultúry, a to tým viacej, čím aktívnejšie sa snažila tieto objavované hodnoty včleňovať do súdobého národného diania a kultúrnych snáh.

Predmet etnografického bádania umožňoval od počiatku jeho rozvoja pri zbere materiálu širokú účasť zberateľov priamo z ľudového prostredia, v ktorom sa dané kultúrne hodnoty sformovali, žili a vytvárali kultúrne prostredie. Boli to najmä spočiatku ľudia, ktorí neboli pre túto prácu osobitne pripravovaní, chýbalo im príslušné odborné vzdelanie, ale tento nedostatok dokázali nahradiť svojimi autentickými znalosťami prostredia a výsledkami dôkladného dlhodobého pozorovania. Isteže, hovoríme tu o fenoméne, ktorý v dejinách tejto vedy nebol vždy prítomný v rovnakej miere. Aj na Slovensku obdobia prudkého rozmachu zberateľskej činnosti striedali sa s jej prechodným poklesom. Celé generácie zberateľov, ochotníckych pracovníkov do značnej miery tak ovplyvňovali aj charakter a výsledky etnografickej práce. Bol

to vplyv pozitívny. Odborný pracovník získal materiál, ale aj podnety, dôvernú znalosť prostredia i jeho pravdivé zobrazenie. Slovenská etnografia túto výhodu plne využívala. Aj vďaka tomu darilo sa tejto vede prebojovávať pozitívne a demokratické princípy v národnom živote Slovákov. Okrem toho v súvislosti so spomínanými aktivitami získala veda množstvo cenných materiálov, ktoré mali neraz povahu veľkých fondov s mimoriadnym dosahom na vývin a výsledky vedeckého bádania v budúcnosti.

Ako u mnohých iných európskych národov aj na Slovensku počiatky systematického záujmu o ľud a jeho kultúru súvisia s osvietenstvom, resp. s ranými fázami slovenského národného obrodzenia. Pravdaže, početné zmienky, doklady a svedectvá záujmu o ľudovú kultúru, či presnejšie o niektoré jej prejavy nachádzame oveľa skôr, avšak ani v najvýraznejších prípadoch sa tu nedá hovoriť o sústavnom záujme o ľudovú tradíciu. Ako samostatná veda vznikla etnografia aj v našich podmienkach začiatkom 19. storočia. Záujem osvietencom o ľud a úsilie o jeho prosperitu, snaha pozdvihnúť jeho životnú úroveň a tým aj blahobyť celého štátu sa na Slovensku uberal dvoma smermi. Jeden bol zameraný na racionalizáciu poľnohospodárstva, druhý na vzdelanie ľudu. Od osemdesiatych rokov 18. storočia vychádzajú postupne na Slovensku publikácie, ktoré mali oboznamovať široké roľnícke vrstvy s možnosťami lepšieho využitia pôdy, zlepšenia chovu hospodárskych zvierat a pod.

Treba upozorniť, že to neboli ešte striktne etnografické práce. Etnograficky najvýznamnejšiu z pôvodných prác tohto druhu predstavuje *Pilní poľní aj domajší hospodár* (I - IV, Trnava 1792-1800), ktorej autorom bol Juraj Fándly. V tomto diele sa na ilustráciu nedostatkov v spôsobe práce a v živote ľudu uvádza množstvo údajov z poľnohospodárstva, zvykov, povier a pod. Je to súčasne najkonkrétnejší a najucelenejší obraz o živote ľudu, s akým sa v súdobej hospodárskej literatúre stretávame.

Ďalším prameňom pre poznávanie obrazu života slovenského ľudu koncom 18. a začiatkom 19. storočia je osvetová

literatúra zameraná na boj proti povere a prežitkom v rodin-
nom a spoločenskom živote. Najvýznamnejší autor tohto druhu literatúry, Pavol Michalko, zapísal takto mnohé veľmi cenné údaje zo života Slovákov v Pilišskej oblasti.

Na budovaní materiálových poznatkov o živote a kultúre slovenského ľudu a tým aj na vytváranie predpokladov pre charakteristiku a interpretáciu tejto kultúry, pre formulovanie istých náhľadov a požiadaviek na vedu, ktorá by ju mala skúmať, zúčastňovali sa aj ďalšie druhy literatúry. Rozšírené boli cestopisy, ktoré opisovali život ľudu, jeho bývanie, odev, zamestnanie, potom práce štatistické, ktoré napríklad zachytávajú ľudové zamestnanie, remeslá, potom diela geografické, ktoré v pokusoch o celkový obraz krajiny predstavujú aj život v nej a napokon aj tzv. župné monografie a inú vlastivednú literatúru. V súvislosti s tým formulujú sa postupne aj náhľady, ako sa má obsahová náplň popisu ľudu a jeho života realizovať.

Rozličné dobové náhľady na túto činnosť zjednotil u nás Ján Čaplovič (1780-1847), ktorý pre svoje vyhranené metodologické postoje považuje sa za prvého slovenského etnografa. Čaplovič zohral významnú úlohu pri formovaní obsahovej náplne súdobej etnografie, ale pozoruhodne prispel aj k jej teoretickému výkladu. Etnografiu považoval za národnú disciplínu, zameranú na súčasnosť, pričom mu v etnografickej práci nešlo len o hromadenie faktov a javov, ale o sledovanie príčin, ktoré ich vyvolali. Čaplovičova koncepcia etnografie syntetizovala dovtedajšie úsilia o poňatie bádateľského výkladu ľudovej kultúry. Ďalší vývin podstatne však ovplyvnili viaceré podnety vonkajšieho i vnútorného pôvodu. Etnografia sa formovala ako súčasť národných, politických a kultúrnych úsilí obrodeneckých, vyvíjala sa ako ich organická zložka a sama napomáhala myšlienky a ciele národného obrodzenia uskutočňovať. Rozvíjala sa spolu s jazykovedou, historiografiou, literárnou históriou, pričom tieto vedy navzájom na seba pôsobili. Vnášali do obrodeneckého hnutia hodnoty národného jazyka, hrdosť na slávnú minulosť a etnografia ich rozširovala a prehlbovala.

la o ďalšie hodnoty, zvýrazňujúc najmä demokratické črty tohto hnutia.

Zvláštnosti celkovej situácie na Slovensku koncom 18. a prvej tretiny 19. storočia viedli k vytvoreniu svojrázneho obrazu slovenského národného obrodnenia, čo sa odrazilo aj na charaktere záujmu o kultúru ľudu v tomto období. Tento záujem sa vtedy koncentroval predovšetkým na duchovnú kultúru a najmä na ústnu slovesnosť. Etnografia objavila pre obrodenecké hnutie v ľude výrazné umenie, vyjadrenie národného ducha, pamiatky slávnej minulosti, mravné ideály. Spoločenské poslanie etnografie premietlo sa do sústreďovania záujmu o také zložky kultúry, ktoré mohli úsilia národného obrodeneckého pohybu podporiť čo najlepšie. Prístup k ľudovej poézii predstavuje tu už premyslenú činnosť založenú na širokom a priamom styku s ľudovými vrstvami spoločnosti a na ich poznani.

Na tomto základe formujú sa presvedčivé koncepcie i výklady zmyslu práce s ľudovou kultúrou, najmä slovesnosťou. Poprednými predstaviteľmi tejto práce boli u nás v dvadsiatych a tridsiatych rokoch minulého storočia Pavol Jozef Šafárik a Ján Kollár. Obaja ako predstavitelia „predromantickej“ generácie položili v dvadsiatych rokoch 19. storočia základy jednej etapy vývinu slovenskej etnografie. V orientácii na prácu s ľudovou slovesnosťou, ktorá mala v duchu požiadaviek kultúrno-národného pohybu najlepšie predpoklady splniť predstavy o výraze „národného ducha“ v čase rastúcej maďarizácie, stáli pri zrode najvýznamnejšieho počínu v tomto smere. Išlo o prípravu a vydanie prvej tlačenej zbierky slovenských ľudových piesní (*Písne světské lidu slovenského v Uhřích* - 1823, 1827).

P. J. Šafárik svojou účasťou na tomto diele a pravdaže celým svojím ďalším vedeckým dielom mal veľký význam pre rozvoj a charakter etnografickej práce u nás. Dôležité v týchto súvislostiach bolo aj to, že o priame sprostredkovanie a využitie diela P. J. Šafárika sa postaral sám Ľudovít Štúr. Stalo sa tak už v rámci jeho prednášok na bratislavskom lýceu, v ktorých mala ľudová slovesnosť zvlášťne

postavenie. Vplyv Šafárikovej osobnosti na formovanie pracovných záujmov mladých štúrovcov v oblasti ľudovej kultúry bol takto značný a účinný. Zo Šafárikových náhľadov v slovenských pomeroch na najúrodnejšiu pôdu padli najmä tie, ktoré sa vzťahovali na hodnotenie ľudovej slovesnosti a jazyka, včítane jej chápania ako historického prameňa. A práve Šafárikovou zásluhou v súvislosti s výberom piesní pre zbierku *Písne světské lidu slovenského v Uhřích* stala sa táto knižočka dokladom tvorivých schopností slovenského ľudu, hodnoty a úrovne slovenskej ľudovej poézie. Šafárik totiž pre zbierku vyberal texty tak, aby boli v nej umelecky tie najdokonalejšie. Túto požiadavku spĺňali predovšetkým ľudové lyrické piesne. V zbierke ich je preto väčšina. Vo vzťahu k ľudovej slovesnosti síce neskôr zdôrazňoval a písal príspevky, predovšetkým o vedeckej hodnote a výpovednosti materiálu, s ktorým pracoval, ale ani vtedy jeho esteticnosť nespúšťal zo zreteľa. Priamo tiež upozorňoval na význam štúdia ľudovej slovesnosti pre vtedajší kultúrny a národný život Slovákov.

Počas pobytu v Novom Sade mal P. J. Šafárik veľa možností oboznámiť sa so situáciou a potrebami slovanských národov. Videl, že pre slovanský svet môže najviac urobiť na poli vedy, že seriózne vedecké bádanie je jeden z najpresvedčivejších prostriedkov a predpokladov dobovej kultúrno-spoločenskej argumentácie. Túto prácu vykonával od začiatku s plným nasadením a neobyčajnou dôslednosťou. Postupne sa plne sústredil na štúdiá literárne, filologické a historicko-archeologické, ponímané v reláciách celoslovanských.

Ústredné myšlienky svojej celoživotnej orientácie Šafárik plne rozviedol a vedecky hlboko odôvodnil v prenikavom spise - v *Slovanských starožitnostiach*. Dokazoval v ňom, že Slovania sú praobyvateľmi Európy a sú teda aj spolutvorcami európskej kultúry. Toto jeho dielo stalo sa základom poznania dávnej slovanskej minulosti. V širokom zábere prameňov preň osobitne vyčlenil aj materiál folklórny a etnografický. *Slovanské starožitnosti* doplnil neskôr

o obraz súčasného stavu Slovanstva tým, že vypracoval národopisnú mapu na základe najnovších poznatkov a dokladov. Tak vzniklo a v roku 1842 aj vyšlo ďalšie, významom a poslaním veľké dielo *Slovanský národopis*.

Šafárikovi šlo v ňom o prehľadný, ale pritom o čo najdokonalejší obraz o sídlach, rozlohe, počte jednotlivých slovanských národov, čo podkladal hlbokými výkladmi o slovanských jazykoch a prehľadmi literatúr, spracovaných hlavne podľa svojich *Dejín slovanskej reči a literatúry*. Ako vzory slovanských jazykov uvádzal ľudovú slovesnú tvorbu, presnejšie ľudovú pieseň. *Slovanský národopis* P. J. Šafárika je takto jedným z konkrétnych a presvedčivých príkladov chápania jazyka ľudovej slovesnosti ako základu pre vytvorenie jazyka národného. Spis mal veľký ohlas v celom slovanskom svete.

Veľký význam má etnografické dielo a celá vedecká činnosť P. J. Šafárika pre štúdium národných kultúr a ich vzájomných vzťahov a tým aj zásadne pre štúdium zložitej problematiky vzťahov medzi národmi. Jeho prístup k štúdiu národnej kultúry – a ľudovej zvlášť – vyúsťoval v jeho etnografickom diele do vyzdvihovania myšlienok, že národné spoločenstvá sa historicky vytvárajú a teda vždy majú vo svojich kultúrnych fondoch hodnoty svojské, osobité, ale i spoločné s inými národmi. Tieto hodnoty ich majú podľa veľkého vedca P. J. Šafárika spájať, viesť k porozumeniu a spolupráci.

Mimoriadne dôležitá bola pre národnoobrodenecké hnutie aj práca Jána Kollára s ľudovou slovesnosťou. Najmä jeho *Národné spievanky* spĺňali dôležité dobové úlohy vo vývine nášho národa a sú aj dôležitým medzníkom v náhľadoch na ľudovú slovesnosť. Pri hodnotení ľudovej slovesnosti a určovaní jej významu pre národný život vychádzal zo zásady, že ľudová pieseň je skutočným prejavom života ľudu, výrazom jeho citov, myšlienok a túžob. Je teda bohatým zdrojom poučení o ľude a jeho živote. Kto nepozná svoj národ, nemôže naň ani pôsobiť. A k poznaniu ľudu, národa sú najlepšou školou, najpevnejším základom práve jeho

piesne, rozprávky, porekadlá, hry, obyčaje a vôbec všetko, čo z neho vychádza. Tak dôvodí J. Kollár v dodatkoch k *Národným spievankám* o týchto problémoch. *Národné spievanky* zapôsobili potom na smerovanie ďalšieho vývinu riešenia otázok slovenského spisovného jazyka, umelého básnictva a národnej kultúry vôbec. A skutočnosť, že v slovanských pomeroch nešlo len o uznanie slovenčiny za spisovný jazyk, ale najprv o jeho utvorenie, význam ľudovej poetickej tvorby v uvedených súvislostiach len znásobuje.

Národnými spievankami J. Kollár predstavil vtedajšej spoločnosti krásu, myšlienkovú i mravnú hodnotu a hĺbku tvorby slovenského ľudu. Tým upriamil pozornosť aj na jej cenu umeleckú. A tak vo veľkolepej zbierke publikovaná slovenská ľudová poézia silne zapôsobila i na rozvoj slovenskej národnej literatúry, hlavne básnictva. Vynikajúci poeti inšpirovaní ľudovou poéziou napísali odvtedy mnoho silných veršov a skladieb, ktoré sa stali organickou a trvalou súčasťou národnej kultúry Slovákov. A treba ešte dodať, že aj v celkovej orientácii zapôsobili výsledky Kollárovej zberateľskej práce v oblasti ľudovej slovesnosti na nastupujúcu generáciu v slovenskom živote – na štúrovcov. *Národné spievanky* takto ďaleko prekročili rámec piesňovej zbierky. Spĺňali významnú úlohu v kultúrnom povedomí Slovákov, dvíhali národné povedomie, zohrali v našom kultúrnom a národnom vývine historickú úlohu.

K významným predstaviteľom národného pohybu Slovákov v 19. storočí patril aj Janko Francisci-Rimavský. V jeho mnohostrannej a rozsiahlej verejno-organizátorskej činnosti opäť dôležité miesto zastáva aj práca s ľudovou slovesnosťou. Nielenže bol vydavateľom prvej tlačenej zbierky slovenských ľudových rozprávok (*Slovenské povesti*, Levoča 1845) a iných prác z oblasti slovenského folklóru, ale zaujímavovo sformuloval aj svoje náhľady na túto tvorbu. Obsiahnuté sú najkoncentrovanejšie v jeho práci *Zrkadlo pre ľud slovenský*. Piesne a povesti nepovažoval len za obraz dávneho filozofického nazerania slovenského ľudu, ale aj za vhodnú vtedajšiu literárnu formu pôsobenia na ľud. Túto mož-

nosť videl v tom, že slovenské piesne a povesti pripomínajú svojim obsahom a myšlienkovou náplňou ľudu jeho silu a schopnosti, lásku k spravodlivosti, jeho slávnú minulosť, vyzbrojújú ľud myšlienkami víťazstva spravodlivosti nad nespravodlivosťou a oduševňujú ho takto do boja proti krivde a bezpráviu.

Tieto možnosti ľudu a jeho tvorby Janko Francisci-Rimavský skoro pochopil a to boli rovnako závažné myšlienky, s ktorými sa púšťal do zbierania a neskôr aj vydávania ľudovej slovesnosti. Túto svoju prácu a kultúrne hodnoty určil teda ľudu, aby ho oduševňoval v zápase proti sociálnemu a národnému útlaku. Rimavského činnosť na tomto úseku nemožno tak oddeľovať od jeho politickej a literárnej činnosti v najširšom slova zmysle a dosahu. Janko Francisci je príkladom toho, že zberateľská a vydavateľská práca v oblasti ľudovej slovesnosti vychádza a vracia sa v tomto čase výrazne k cieľom národne-obrodeneckým.

Svoju účasť na slovenskom kultúrno-národnom živote potvrdzoval Janko Francisci nepretržite aj po revolučných rokoch, po ktorých sa mnohí činitelia utiahli do ústrania. Francisci „kamkoľvek prišiel, kriesil, budil slovenský život, písal do Štúrových „Národných novín“, do Orla Tatranského, zbieral a vydával slovenské prstonárodné povesti, porekadlá, hádanky a hry“ (Botto, J.: *Ján Francisci. Náskres životopisný*. Rimavská Sobota 1922, s. 4). V bohatej korešpondencii, ktorú viedol s reprezentantmi národného pohybu, nachádzame mnoho dokladov o tom, že pri týchto svojich aktivitách nezabúdaval ani na prácu s ľudovou slovesnosťou. A ak si uvedomíme, že aj záujem Janka Francisci-Rimavského o ľudovú slovesnosť bol súčasťou jeho životných úsilí, vystúpia nám tieto jeho činy, miera účasti i úroveň tejto jeho práce do popredia ako výrazné dielo so zreteľným dobovým poslaním.

Je pochopiteľné, že aj taká inštitúcia, akou bola Matica slovenská, postavila si už od prvých dní svojej činnosti za cieľ najprv oživiť a potom rozvinúť a skompletizovať zberateľskú činnosť na tomto úseku ľudovej kultúry. Možno pove-

dať, že sa jej to podarilo, a že to malo veľký význam aj v rokoch po zrušení Matice slovenskej. Aj v nasledujúcich rokoch po tomto akte pretrvala totiž takmer vo všetkých krajoch Slovenska rozvinutá aktivizácia zberateľov. Aj ich zásluhou dosiahli sa potom vynikajúce výsledky v zbere ľudových piesní i iných druhov ľudovej tvorby, ale aj v súdobej bádateľskej práci vôbec (napr. spis Pavla Dobšinského *Úvahy o slovenských povestiach*, r. 1872 a veľkolepá zbierka *Prstonárodné slovenské povesti* v r. 1880-83, jeho úvahy o prísloviach, hádankách, zvykoch, dielo Adolfa Petra Zátureckého o slovenských prísloviach a iné). Koncom 19. storočia vyvrcholili v slovenskom kultúrno-národnom pohybe aj úsilia o založenie novej inštitúcie pre organizáciu vedeckého a kultúrneho života. Tak vznikla v roku 1893 Muzeálna slovenská spoločnosť. Jej založením sa vytvorili nové organizačné a vydávaním *Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti* (1896) a časopisu *Muzeálnej slovenskej spoločnosti* (1898) aj ďalšie publikačné možnosti. Táto inštitúcia najmä prostredníctvom spomínaných tlačových orgánov pozitívne ovplyvňovala národopisnú činnosť na Slovensku v celom jej rozsahu, usilovala sa o zabezpečenie systematického zberu materiálu a postupne aj jeho spracovávanie. Takto sa z obdobia posledných rokov minulého storočia až po vojnové obdobie získalo a zachovalo opäť veľké množstvo cenných etnografických a folkloristických údajov a materiálov, ktoré majú aj pre dnešok osobitnú hodnotu pri úsiliach o načrtnutie dejín slovenskej ľudovej kultúry.

Rozmachu etnografického výskumu v deväťdesiatych rokoch minulého storočia napomohlo tiež hnutie, súvisiace s prípravou a priebehom Národopisnej výstavy československej v Prahe r. 1895. Najväčšiu účasť na jej prípravách zo slovenskej strany mali Andrej Kmeť, Pavol Sochán, Andrej Halaša a Dušan Jurkovič. Pozornosť sa začala sústreďovať čoraz viac aj na ľudové výtvarné umenie, rozprúdila sa regionálna činnosť, čo vytváralo predpoklady pre ďalší rozvoj a zvyšovanie úrovne etnografickej a folkloristickej práce v tomto období na Slovensku vôbec. Bol to proces postup-

ného skvalitňovania bádateľskej práce, ktorý mal počiatky v spresnení zberateľskej činnosti a v získaní pomerne veľkých fondov materiálu (Andrej Halaša, Samo Cambel, Štefan Mišík, Jozef Ľudovít Holuby a iní). To vytváralo priaznivé podmienky aj pre teoretickú prácu.

Z nášho prehľadu vidieť, že obrodenecké snaženia v kultúrnej, národnej i vedeckej oblasti vyvolali sústredený záujem o život ľudu a jeho kultúry. Súčasne ho už v základnej orientácii aj citelne ovplyvňovali. Bola to teda najmä duchovná kultúra ľudu, ktorá mohla obrodeneckým úsiliam poskytnúť najviac dokladov pre zdôvodnenie národného programu v kultúrnej sfére. Preto práve vtedy ľudová pieseň, rozprávky, príslovia, zvyky a ďalšie prejavy umeleckej ľudovej tvorby nadlho našli dominantné postavenie v praktickej i teoretickej činnosti slovenskej etnografie i folkloristiky. Početné rukopisné i publikované zbierky folklóru, ako aj teoretické práce (najmä Ľudovíta Štúra a Pavla Dobšinského) sú toho dokladom. Jazykové, literárne, estetické hodnoty, starobylosť a najmä svojráznosť tejto tvorby vyzdvihovala národnú myšlienku. Pojem ľud v etnografických úvahách často splýval s pojmom národ a tak sa napríklad aj ľudová pieseň označovala tiež ako pieseň národná, ba i veda o ľude dostáva meno národopis. A keďže obrodenecký charakter slovenského národného života dlho pretrvával, aj slovenský národopis pomerne dlho – v podstate až po vznik Česko-slovenského štátu – niesol so sebou tieto črty. Často zdôrazňoval v tomto čase najmä slovensko-české a slovanské vzťahy v ľudovej kultúre.

Národopis takto podporoval myšlienku slovanskej vzájomnosti a povedomie česko-slovenskej spolupatričnosti. Odvolával sa na podnety z ostatných slovanských krajín, tvorivo ich rozvíjal, ale prezentoval sa aj vlastnými významnými dielami. Koncepcia slovanskej vzájomnosti dostala u nás také diela ako *Slovanské starožitnosti* a *Slovanský národopis* P. J. Šafárika, alebo knihu *O národných piesňach a povestiach plemien slovanských* od Ľ. Štúra. Tieto diela dokladali nielen dávnovkosť nášho národného života

a národnej kultúry, ale aj starobylú duchovnú jednotu, čo malo ďalekosiahly význam.

Tým všetkým sa etnografia zúčastňovala na formovaní a upevňovaní národného vedomia a sebavedomia, čo bola na Slovensku dlho primárna úloha. Je celkom pochopiteľné, že týmto cieľom podliehal aj charakter vedeckej činnosti a jej myšlienková a materiálová argumentácia. Tá prevažne smerovala a upínala sa v podstate na zdôvodňovanie a obhajobu vecí inde – i u mnohých okolitých národov – samozrejmych a neoddiskutovateľných. Bol to zápas o existenciu, kultúrno-národnú emancipáciu.

Literatúra:

- K dejinám slovesnej folkloristiky*. Ed. Leščák, M. Bratislava 1996.
MICHÁLEK, J.: *Význam Kollárových Národných spievaniak v slovenskom národnom obrození*. In: *České Spisy Pavla Jozefa Šafárika*, 4. „Slovanský národopis“. Košice 1995.
TIBENSKÝ, J.: *Pavol Jozef Šafárik. Život a dielo*. Bratislava 1975.
URBANCOVÁ, V.: *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin 1987.

POLONISTIKA V SLOVENSKEJ ETNOLÓGII (1945 - 1995)

Kornélia Jakubíková

Z povahy etnológie ako vedy zaoberajúcej sa štúdiom tradičnej ľudovej kultúry jednotlivých národov a etnických skupín logicky vyplýva význam uplatňovania komparatívneho prístupu. Je prirodzené, že porovnanie sa zameriava hlavne na tie kultúry, ktoré sú si geograficky blízke alebo geneticky príbuzné. Obidve tieto podmienky spĺňa susediaca kultúra slovanského, poľského národa.

Napriek všetkým týmto logicky odôvodneným predpokladom zvýšeného záujmu o túto kultúru, musíme žiaľ, konštatovať, že polonistika *sensu stricto* (čiže štúdium poľskej kultúry) v slovenskej etnológii takmer absentuje. V podstate sú tu len 3 kratšie materiálové, opisné príspevky – 2 zo staviteľstva¹ a 1 o ornamentoch Zalipia.²

Lepšia situácia je v porovnávanom slovensko-poľskom štúdiu, ktoré je súčasťou karpato-logického bádania. V podstate takmer všetky práce obsahujúce slovensko – poľské porovnanie súvisia s problematikou Karpát. Myslím, že do veľkej miery to platí aj pre poľskú etnológiu. Možno povedať, že nás spája hlavne to, čo nás ako hranica rozdeľuje – a to je horstvo Karpát. Bádaniu karpatskej problematiky sa prikladá základný význam pre objasnenie interetnických slovensko-poľských vzťahov.

Aká bola orientácia v štúdiu karpatskej kultúry? Čo sa týka použitých metód – na oboch stranách prevládala historicko – etnokartografická metóda. Z tematického hľadiska sa pozornosť venovala predovšetkým tým témam, ktoré boli pre túto oblasť charakteristické – čiže hlavne pastierstvo a s ním súvisiaca valaská kolonizácia. Hľadali sa špecifické znaky pastierstva, pričom sa ono skúmalo v opozícii k roľníckej kultúre, čiže ako typ horskej kultúry voči nížinnej kultúre. Orientácia na vyzdvihovanie zvláštností, špecifickosti

pastierskej kultúry Karpát bola charakteristickým znakom tohto štúdia. V rámci toho sa sledoval problém stretania a prelínania pastierskej a roľníckej kultúry. V súvislosti s tým sa riešila aj otázka, či valaská kolonizácia bola prínosom alebo znamenala retardáciu vývinu v tejto oblasti. K riešeniu tohto problému slovenská etnológia prispela najmä štúdiom ľudového staviteľstva (práce J. Langer). Závery vyznievajú v tom zmysle, že v 15. – 16. stor. na území severozápadných Karpát valaská kolonizácia ovplyvnila odlišný vývoj stavebnej formy a znamenala kultúrny regres rezidenčnej formy.³

Čo sa týka etnickej stránky valaskej kolonizácie a pastierskej kultúry Západných Karpát, tomu sa venovala spočiatku menšia pozornosť. Až v 2. pol. 60. rokov sa prístup mení, o čom konkrétne svedčí názov konferencie v r. 1967 – „Otázky jednoty karpatskej kultúry a jej regionálnej a etnickej diferenciacie“. V riešení problematiky etnicity karpatského pastierstva sa zdôrazňuje podiel viacerých etnických celkov (okrem rumunského základu vplyvy ukrajinské, poľské, slovenské). Zároveň sa konštatovalo, že pri vzájomnom stretaní a prelínaní javov kultúry týchto troch etnických spoločenstiev sa nedá určiť etnicita javov⁴. Na východnom Slovensku bol silnejší vplyv ukrajinského etnika, v niektorých častiach severoslovenského pohraničia bola intenzívnejšia výmena poľsko-slovenská.⁵ Napríklad v staviteľstve oblasti severovýchodnej Oravy (obce Hladovka, Suchá Hora) vidieť na domoch vplyvy vyspelejšieho domu z poľského Podhalia, kým ostatné goralské obce Oravy preberajú znaky slovenského roľníckeho domu.⁶ Aj v oblasti Spiša sa najmä po II. svetovej vojne vzorom pre nový typ domu stali domy na poľskom Podhalí postavené pre turistov a letných hostí.⁷ Z hľadiska porovnávacieho štúdia zvykov predstavuje horný Spiš akýsi spojovací článok, či prechodnú zónu medzi slovensko – malopoľskou a ukrajinskou tradíciou.⁸

Podľa názoru J. Langer hospodárska podmienenosť ďalšieho vývoja v materiálnej kultúre (konkrétne v staviteľstve) neumožňuje použitie etnických kritérií.⁹ A tak ďalšie zistené

rozdiely v ľudovom stavitelstve (väčší výskyt archaických prvkov, dlhšie pretrvávajúce dymných obydlí v oblasti Sandomierska) sú výsledkom rozdielnej dynamiky vývoja a nemožno ich považovať za znaky inej etnicity.

V porovnávacej štúdii o ľudovej strave sa problém etnicity riešil tak, že identické javy sú považované za pozostatok spoločného staroslovanského základu, stálych blízkych kontaktov a niečo (ako napr. oblúbenosť baraniny na oboch stranách Karpát) je pozostatkom valaskej kolonizácie. Existujúce rozdiely možno vysvetliť ako regionálne zvláštnosti¹⁰. Podobne vyznieva porovnanie výročných zvykov poľského a slovenského Spiša, kde situáciu v 70. rokoch 20. stor. charakterizuje dlhšie a intenzívnejšie zachovávanie tradičných zvykov na poľskej než na slovenskej strane (napr. koledné pastierske hry a obchôdzky, vynášanie Smrtky).¹¹

Okrem uvedenej problematiky pastierstva, ľudového stavitelstva, stravy a zvykov nie sú v slovenskej etnológii z porovnávacieho hľadiska spracované iné témy materiálnej a duchovnej kultúry.

Organickou súčasťou karpatologického štúdia je problematika obyvateľstva slovensko – poľských pohraničných oblastí, označovaného ako „gorali, Gorali“. To je ďalší, ale možno aj prvoradý problém, na riešení ktorého sa spolupodieľa slovenská aj poľská etnológia. Hneď na začiatku treba povedať, že tento podiel nie je rovnaký. Slovenská strana priznáva, že z poľskej strany bol záujem intenzívnejší a publikované výsledky početnejšie. Citujúc S. Kovačevičovú: „Poliaci už v 19. stor. v dobe národného obrodnenia venovali goralskej kultúre veľkú pozornosť ako zdroju inšpirácie poľskej národnej kultúry. Odrazilo sa to v zbierkach múzeí, v etnografických časopisoch, vo výtvarnom, hudobnom a literárnom umení, aj v osvete. A spätne tento záujem prispel k obnoveniu, uchovaniu a ďalšiemu rozvoju mnohých foriem goralskej kultúry.“¹² V rokoch 1918-20 a 1937-39 pozornosť venovanú tejto oblasti podnietili aj politické záujmy. Pozornosť venovaná goralskej kultúre pretrváva aj po r. 1945. Zo slovenskej strany etnologickému štúdiu týchto

oblastí bola venovaná podstatne menšia pozornosť. Čo sa týka etnickej charakteristiky goralov v súčasných etnologických publikáciách sa termínom „gorali“ označuje etnografická skupina na slovensko-poľskom pomedzí (v oblasti Kysúc, hornej Oravy a horného Spiša). Otázka genézy sa nepovažuje za doposiaľ objasnenú ani z historického ani z etnografického hľadiska. Ľudová kultúra goralov predstavuje špecifické prechodné slovensko – poľské kultúrne pásmo. Proces slovensko-poľského prelínania sa prejavuje v materiálnej i duchovnej kultúre.¹³ Neobjasnenosť problematiky goralského obyvateľstva sa napríklad prejavuje aj v stále sa meniacom pravopise pomenovania „goral“. V etnografických publikáciách v 60. rokoch 20. stor. sa písali s malým „g“ a zvyčajne aj s prívlastkom „spišský, magurský, poľský“, ba objavuje sa aj termín „horalí“. V 70. a 80. rokoch sa píše „Gorali“, v najnovšej etnologickej encyklopédii opäť s malým „g“. Niektorí autori sa tomuto problému vyhli tak, že používali len prívlastok „goralský“ (goralské obyvateľstvo, goralské obce). Čo sa týka goralskej kultúry sa slovenská etnológia najviac zamerala na stanovenie jej typických znakov a odlišností vo vzťahu k susediacim negoralským oblastiam.¹⁴ Tak napríklad v oblasti Spiša sa ako typické znaky Goralov uvádza pestrosť používaných farieb tkanín, väčšie využívanie domácich materiálov i vlastných výrobkov.¹⁵ V oblasti Oravy je toto obyvateľstvo charakterizované ako nositelia vývojove starších javov v historicky mladšom období,¹⁶ vyznačuje sa archaickejším myslením, väčším využívaním mágie, dáva väčší dôraz na vonkajšiu okázalosť, honor.¹⁷ Má väčší záujem o vlastnú ľudovú kultúru, čo zrejme súvisí s pocitom odlišnosti od okolitých negoralských dedín.¹⁸ Závery z vyhodnotenia štatistických údajov o sobášoch jasne dokumentujú, že v období 70. rokov 20. stor. neboli goralské obce na Orave uzavretým endogamným spoločenstvom. Podľa počtu interlokálnych manželstiev boli ešte o niečo otvorenejšie, než s nimi susediace negoralské obce.¹⁹ Stanovili sa aj ďalšie odlišnosti goralských obcí vo vzťahu k negoralským vo svadobných i výročných zvykoch.²⁰

Takto orientované štúdium slovensko-poľského pohraničia bolo charakteristické pre 70. roky 20. stor., pričom autori vychádzali z vlastných terénnych výskumov vykonaných v tomto období.

Doteraz uvádzané výsledky porovnávacieho štúdia inter-etnických vzťahov, regiónu pohraničia a osobitne problematiky goralského obyvateľstva predstavujú prínos k poznaniu kultúrnych osobitostí oboch národov, etnických skupín, či daného regiónu. Treba si však položiť otázku, o čom nám vlastne vypovedajú? V podstate ostávajú v rovine konštatovania, čo je spoločné, čo rozdielne, či špecifické. Nedokážeme pritom určiť, čo zistený stupeň odlišnosti predstavuje a ako ho hodnotiť. Znamená odlišnú etnickú kvalitu? Podobnú otázku si kladie Z. Staszczak na základe výskumu poľsko – nemeckého pohraničia: „Či potvrdenie odlišnosti kultúry je *eo ipso* dôkaz potvrdenia odlišnosti etnickej“.²¹ Navyše, doterajší prístup predstavuje štúdium kultúry z vonkajšej pozície vedca – výskumníka (teda to, čo kultúrna antropológia označuje ako rovinu „*etic*“). Avšak pre poznanie a pochopenie etnickej znakovosti kultúrnych javov je rovnako dôležitá aj rovina „*emic*“ – interpretácia javov z pozície spoločenstva, v ktorom tieto javy existujú. Výsledky vedeckej porovnávacej analýzy kultúrnych javov je potrebné doplniť údajmi o tom, ako sú určité odlišnosti reflektované vo vedomí ľudí. Táto rovina poznania bola doteraz zanedbávaná. Až v 80. rokoch 20. stor. sa v slovenskej etnológii objavili práce, ktoré brali do úvahy aj nositeľov javov, ich názory, ich vedomie etnickej príslušnosti. Týkali sa vzťahov slovensko-maďarských, ale aj slovensko-poľských, resp. goralsko – negoralských.²² Z výsledkov tohto štúdia môžeme uviesť, že vedomie príslušnosti ku goralskej skupine je najvýraznejšie na Orave, menej na Spiši a najslabšie na Kysuciach. Vo všetkých týchto pohraničných regiónoch goralské obyvateľstvo manifestuje slovenské národné povedomie a považuje sa za súčasť slovenského etnického územia.

Ďalší tematický okruh polonistiky – Slováci žijúci

v Poľsku, patrí k tým, kde má slovenská etnológia zvlášť veľké resty. V období po II. svetovej vojne sa nepublikuje takmer nič, akoby táto téma bola tabu. Až koncom 80-tych a na začiatku 90. rokov sa objavujú prvé práce z tejto problematiky, ale dodnes sú len dve. Jedna od mladého začínajúceho etnológa prezentujúceho svoje prvé výsledky výskumu etnického povedomia Slovákov na poľskom Spiši.²³ Druhá sa zaoberá prejavmi regionalizmu na slovensko – poľskom pomedzí, osobitne politickým aspektom regionalizmu. Táto štúdia má výrazne polemický charakter, najmä voči interpretáciám v prácach M. Trajdosa ako aj J. Kamockého (napr. odvodzovanie etnickej príslušnosti podľa priezviska, podľa príslušnosti k štátu, absolutizácia jazykového kritéria, polonizujúci vplyv farárov).²⁴ V inej svojej štúdií sa A. Sulitka zaoberá prejavmi tzv. politického folklorizmu ako umelého oživovania tradícií duchovnej a sociálnej kultúry, čím obyvateľstvo demonštratívne dokazuje svoju osobitosť.²⁵

Tým sme vlastne vyčerpali všetky tematické okruhy riešené v slovenskej etnológii v období po r. 1945, ktoré možno považovať za súčasť polonistiky. Pripomíname, že sa týkali pastierstva, staviteľstva a bývania, zvykov, menej stravy a etnického vedomia. Iné témy spracované z tohto hľadiska ostávajú zatiaľ, žiaľ, ako biele miesta.

Za súčasť polonistiky treba považovať aj to, aký obraz – „*image*“ mala, či má poľská etnografia v slovenskej vede. Podstatná časť hodnotiacich názorov je vyjadrená v rôznych správach, informatívnych článkoch (o vedeckých stážach, konferenciách), ale najmä v recenziách. V päťdesiatych rokoch sa píše,²⁶ že v poľskom národopise, ako aj v našom, je prechod od buržoázno-kapitalistického ponímania k osvojeniu si pokrokovej socialistickej sovietskej vedy. Ešte začiatkom 60. rokov zaznieva hodnotenie poľskej vedy v tom zmysle, že sa orientuje prevažne na staršiu metodológiu – na typológiu, ktorú stavia na geografickom a etnickom rozšírení.²⁷ Ale už od 60. rokov prevládajú vyjadrenia, ktoré stavajú poľskú etnológiu do pozície vzoru, ktorý by sme mali nasledovať. Týka sa to metodického postupu, teoretických záve-

rov, vzorovej dokumentácie, orientácie výskumu na súčasné procesy vývoja.

Osobitne pozitívne sa hodnotí etnografická muzeológia – najmä to, že múzeá sú nielen osvetové centrá, ale plnia aj dôležité vedeckovýskumné úlohy, čo sa potom prejavuje vo vyššej hodnote muzeálnych zbierok a expozícií.²⁸ Vyzdvihuje sa tiež príkladná spolupráca múzeí s vedeckými inštitúciami, čo žiaľ na Slovensku tak nie je.²⁹

Recenzie poľských publikácií majú prevažne informatívny a pochvalný charakter. Podotknúť treba, že táto charakteristika neplatí len pre tieto, ale takmer pre všetky publikované recenzie vedeckých prác. Jednoducho polemika, kritika sa zatiaľ v našej vede veľmi neujala. Pokiaľ zaznievajú určité výhrady, tak len takého typu ako: bolo by treba doplniť, dopracovať, prípadne vynechať. Polemické tóny zaznievajú takmer výlučne voči interpretáciám týkajúcich sa etnicity kultúrnych javov alebo etnickej príslušnosti obyvateľstva slovensko-poľského pohraničia.³⁰ Z viacerých výhrad uvediem najčastejšie sa opakujúcu – „v druhej polovici 20. stor. by sa už nemali opakovať prežitie názory, podľa ktorých hlavným alebo jediným kritériom určenia etnickej príslušnosti je jazyk – konkrétne v tomto prípade goralské nárečie“.³¹ Celkove recenzná činnosť svedčí o značnom záujme slovenských etnológov o výsledky poľskej vedy. Za uvedené obdobie to bolo z oblasti etnografie (bez folkloristiky) asi 50 recenzií (prevažne išlo o témy materiálnej kultúry).

Významnú úlohu vo vzájomnom poznávaní a informovaní mali aj práce poľských autorov publikované v slovenskej vedeckej tlači v slovenčine alebo poľštine. Takýchto prekladov bolo 31 (najčastejšie prekladanými poľskými etnológmi boli B. Kopczyńska-Jaworska a A. Kowalska-Lewicka).

Všetko to, čo som doteraz uviedla, predstavuje takpovediac „papierovú“ formu poznávania, informácií, diskusií. Aké boli skutočné kontakty a spolupráca poľských a slovenských vedcov? Významnú organizačnú bázu pre tieto kontakty vytvorila Medzinárodná komisia pre štúdium ľudovej kultúry Karpát, založená v r. 1959. Existovala až do začiatku

90. rokov, kedy prestala fakticky fungovať, hoci doteraz nebola oficiálne zrušená. Zohrala skutočne dôležitú úlohu v medzinárodnej spolupráci karpatologického výskumu. Treba tiež povedať, že tieto možnosti mala aj vďaka politickej podpore, keďže sa manifestovala ako integračné úsilie ľudovodemokratických a socialistických štátov v rámci RVHP. Vďaka možnostiam organizačným (stretnutia, konferencie) i publikačným (vydávanie bulletinu „Carpatica“, bibliografií, publikácií „Ľudová kultúra v Karpatoch“, Bratislava 1972, „Ľudové staviteľstvo v karpatskej oblasti“, Bratislava 1974) bola skutočne najvýznamnejším faktorom ovplyvňujúcim rozvoj slovensko-poľskej spolupráce.

Potrebu intenzívnejších kontaktov a poznávania mala aj mladá generácia – študenti etnológie, ktorí s podporou svojich pedagógov organizovali v r. 1972-81 každoročne bilaterálne slovensko – poľské semináre.³² Čo sa týka spolupráce univerzít – Katedra etnológie Filozofickej fakulty UK v Bratislave má dlhodobú spoluprácu potvrdenú aj uzavretou dohodou s Katedrou etnológie UJ v Krakove. Aj ďalšia dôležitá inštitúcia našej vedy – Slovenská národopisná spoločnosť pri SAV má od r. 1973 uzavretú dohodu o spolupráci s Polskim Towarzystwom Ludoznawczym, ktorá platí dodnes. Jej obsahom je rozvoj vedeckej spolupráce, vzájomná informovanosť a pozývanie na vedecké podujatia.³³ Prof. D. Simonides je čestnou členkou Slovenskej národopisnej spoločnosti. Toľko k inštitucionálnej spolupráci, okrem ktorej existuje ešte množstvo individuálnych vedeckých i priateľských kontaktov.

Ak máme zhodnotiť túto sumarizáciu polonistiky a slovensko-poľských vzťahov v etnológii, vychádza, že v oblasti striktné vedeckej (polonistické štúdie) toho nebolo veľa a ostávajú mnohé biele miesta. Lepšia situácia bola v oblasti informovanosti a vzájomných kontaktov.

Aktuálna situácia je taká, že momentálne nikto z vedeckého kádra slovenských etnológov sa tejto problematike naplno, či špeciálne nevenuje. Avšak v rámci už existujúceho projektu „Atlasy ľudovej kultúry Slovákov v zahraničí“

sa pripravuje aj „Atlas ľudovej kultúry Slovákov v Poľsku“. Projekt sa realizuje v Ústave etnológie SAV, podieľajú sa na ňom 4 vedeckí pracovníci pod vedením M. Benžu. Tohto roku na jeseň (1997) sa majú realizovať terénne výskumy na poľskej Orave, pričom sa počíta aj s pomocou miestnych zväzov Slovákov. S publikovaním atlasu sa výhľadove počíta o 2-3 roky. Bude to významný prínos pre porovnávacie slovensko-poľské štúdium ľudovej kultúry.

Ako, alebo na čo by sa malo orientovať bádanie v budúcnosti. Vidím dva smery, ktorými by sa malo uberať toto štúdium. Prvý sa týka slovensko-poľského pohraničia, kde v dôsledku vzniku štátnej hranice rozdeľujúcej predchádzajúce regióny je možno sledovať odlišnosti vývoja kultúry v oblastiach patriacich do dvoch štátnych útvarov. Výsledky by prispeli k všeobecnej teórii vývoja kultúry. Druhý možný a potrebný smer bádania vidím v porovnávaní slovensko - poľskej kultúry s dôrazom na kontext strednej Európy.

Poznámky

1. M. D u d á š o v á, Ľudové stavitelstvo v Sandomierskom pralese v Poľsku. Zborník SNM, 23, Etnografia 20, 1979 s. 298-317. E. P a n ě h o v á, A lengyel Szepesség déli részneki lakóházai és 1986 belső berendezésük. (Obytné domy a ich interiér v južnej časti poľského Spiša). In: A III. Békéscsaba nemzetközi néprajzi nemzetiségtudományi konferencia előadásai. Budapest - Békéscsaba, 1986, s. 872-879.
2. I. Z u s k i n o v á, Ornament domov v obci Zalipie. Umění a Řemesla. 1986 č. 3, s. 9-10; č. 4, s. 24-25.
3. J. L a n g e r, Interetnické vzťahy ľudového domu moravsko - slovensko - poľskej kontaktovej zóny. Slovenský národopis 24, 1976, s. 274.
4. T e n ž e, c.d, s. 276.
5. J. P o d o l á k, Niektoré problémy porovnávacieho štúdia ľudovej kultúry karpatskej oblasti. In. Ľudová kultúra v Karpatoch. Bratislava, 1972 s. 34.
6. J. K a n t á r, Ľudové stavitelstvo a bývanie na Orave. In: Ľudová kultúra v Karpatoch. Bratislava 1972 s. 222.

7. J. O l e j n í k, Príspevok k poznaniu ľudového stavitelstva v oblasti Spišskej Magury. Zborník SNM, Etnografia, 6. 1965 s. 86.
8. A. S u l i t k a, K otázke interetnických súvislostí zvyškovných prejavov zimného cyklu na slovensko - poľskom pomedzí Spiša. Český lid, 68, 1981 s. 24.
9. J. L a n g e r, Interetnické vzťahy ľudového domu moravsko - slovensko - poľskej kontaktovej zóny. Slovenský národopis 24, 1976 s. 276.
10. M. M a r k u š, Polsko-słowackie powiązania wżywieniu ludowym. In: Żywienie ludności wiejskiej. Kraków, 1973 s. 103-109.
11. A. S u l i t k a, K problematike štúdia výročných obyčajov a folklóru na severnom Spiši v súčasnosti. Slovenský národopis 20, 1972, č. 2, s. 274.
12. S. K o v a ě v i ě o v á, Interetnické vzťahy, životné prostredie a vkus širokých ľudových vrstiev na Spiši. Slovenský národopis 24, 1976 s. 243.
13. Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, Bratislava 1995, heslo „gorali“.
14. J. L a n g e r, Ľudové stavitelstvo severnej časti Oravy. Zborník SNM. Etnografia 6, 1965, s. 23-58. S. K o v a ě v i ě o v á, Interetnické vzťahy, životné prostredie a vkus širokých ľudových vrstiev na Spiši. Slovenský národopis 24, 1976 s. 241-252. K. J a k u b í k o v á, Interlokálne vzťahy goralských a negoralských obcí Oravy. Národopisné informácie 1980, č. 3, s. 267-279. T e n ž e, Výskum goralských oblastí Oravy a Kysúc z hľadiska etnického povedomia a svadobných obyčajov. Národopisné informácie 1983, č. 1, s. 30-41. T e n ž e, The Comparing Analysis of the Wedding Customs in Slovak - Polish Borderland. Ethnologia Slavica XII - XIII. (1980-81) 1984, s. 67-92. T e n ž e, Teoreticko - metodologické východiská a niektoré výsledky výskumu subetnickej goralskej skupiny. Národopisné informácie 1984, č. 3, s. 25-32. E. K l e p á ě o v á, Vývoj výročných obyčajov na Orave a ich subregionálna diferenciácia. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava, 1986.
15. S. K o v a ě v i ě o v á, Interetnické vzťahy, životné prostredie a vkus širokých ľudových vrstiev na Spiši. Slovenský národopis 24, 1976, s. 241.

16. J. L a n g e r, Ľudové stavitelstvo severnej časti Oravy. Zborník SNM. Etnografia 6, 1965 s. 33.
17. K. J a k u b í k o v á, The Comparing Analysis of the Wedding Customs in Slovak - Polish Borderland. Ethnologia Slavica XII - XIII. /1980-81/ 1984 s. 67-92.
18. E. K l e p á č o v á, Vývoj výročných obyčajov na Orave a ich subregionálna diferenciácia. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava 1986, s. 7-8.
19. K. J a k u b í k o v á, Interlokálne vzťahy goralských a negoralských obcí Oravy. Národopisné informácie 1980 č. 3, s. 277.
20. T e n ž e, The Comparing Analysis of the Wedding Customs in Slovak - Polish Borderland. Ethnologia Slavica XII - XIII. (1980-81) 1984 s. 67-92. A. S u l i t k a, 1979; 1979 K otázke interetnických súvislostí fašiangových zvykov na slovensko - poľskom pomedzí Spiša. In: Masopustní tradice. Brno, s. 137-143. E. K l e p á č o v á, 1986. Vývoj výročných obyčajov na Orave a ich 1986 subregionálna diferenciácia. Kandidátska dizertačná práca. Bratislava.
21. Z. S t a s z a k, Pogranicze polsko - niemieckie jako pogranicze etnograficzne. Poznań 1978, s. 58.
22. K. J a k u b í k o v á, Výskum goralských oblastí Oravy a Kysúc z hľadiska etnického povedomia a svadobných obyčajov. Národopisné informácie 1983, č. 1, s. 30-41. T e n ž e, Teoreticko - metodologické východiská a niektoré výsledky výskumu subetnickej goralskej skupiny. Národopisné informácie 1984, č. 3, s. 25-32. T e n ž e, Kultura ludowa (społeczna i duchowa) pogranicza słowacko - polskiego. In: Związki kulturalne polsko - słowackie w dziejach. Kraków, 1996 s. 289-298.
23. T. G r o n s k ý, Etnické povedomie Slovákov žijúcich v Poľsku. 1993 História a dnešok. Národopisné informácie 1993, č. 2, s. 29-36.
24. A. S u l i t k a, Ľudová kultúra a regionalizmus na slovensko - poľskom pomedzí. Český lid 75, 1988, č. 4. s. 225-231.
25. A. S u l i t k a, K problematike štúdia výročných obyčajov a folklóru na severnom Spiši v súčasnosti. Slovenský národopis 20, 1972, č. 2, s. 246-251.
26. R. Ž a t k o, (Rec.) Časopis LUD. Slovenský národopis 1. 1953, s. 952.
27. A. P o l o n e c, (Rec.) M. Znamierovska-Prufferowa, Rybackie narzędzia kolne. Toruń 1957. In : Zborník SNM, Etnografia 3, 1962, s. 181-188.

28. J. P á t k o v á, Účast slovenských etnografov na pracovných poradách v Poľsku. Slovenský národopis 7, 1959, s. 467-472.
29. S. M r u š k o v i č, Medzinárodná konferencia o výskume ľudovej kultúry v oblasti Karpát. Sborník SNM. Etnografia 6, 1965, s. 103-106.
30. J. P o d o l á k, (Rec.) Etnografia Polska. Slovenský národopis 10, 1962, s. 601-602. M. S o p o l i g a, Horizontálne členenie ľudového domu na slovensko - poľsko - ukrajinskom pohraničí na východnom Slovensku. Slovenský národopis 4, 1976, č. 2, s. 290-303.
A. S u l i t k a, Ľudová kultúra a regionalizmus na slovensko - poľskom pomedzí. Český lid 75, 1988, č. 4., s. 225-230.
31. J. P o d o l á k, (Rec.) Etnografia Polska. Slovenský národopis 10, 1962, s. 601.
32. Z. Š k o v i e r o v á, Etnografický seminár slovenských a poľských študentov. Národopisné informácie 1991, č.1., s.89-93.
33. Podrobnejšie pozri A. S u l i t k a, Dohoda o spolupráci SNS a PTL. Slovenský národopis 22, 1974, s. 326-327.

OBRAZ POLSKA V SLOVENSKEJ TLAČI V ROKOCH 1918-1919

Juraj Marušiak

Pred 1. svetovou vojnou bol záujem haličských Poliakov o dianie na Slovensku minimálny. Sledovali ho ako súčasť diania v rámci Uhorska. Vzájomné kontakty sa obmedzovali najmä na oblasť kultúry. Hrebeň Karpát fungoval nielen ako prirodzená hranica, ale aj ako politická hranica medzi rakúskou a uhorskou časťou habsburskej monarchie, poľská politika sa orientovala na spoluprácu s rakúskou vládou a na budovanie väzieb v rámci viedenskej ríšskej rady, v ktorej sedeli iba poslanci z Predlitavska, t.j. z rakúskej časti štátu.

Je logické, že pokiaľ pri rokovaníach s Viedňou poľská strana hľadala partnera, v spolupráci s ktorým by mohla na Viedeň vyvíjať nátlak, hľadala ho predovšetkým v Budapešti a medzi maďarskými politikmi, nie medzi Slovákmi, ktorí nemali šancu získať na viedenskej politickej scéne podstatnejší vplyv. Po oživení romantického nacionalizmu v strednej Európe začiatkom 20. storočia vzbudili záujem poľskej, presnejšie povedané krakovskej, inteligencie severné oblasti Slovenska, obývané Goralmi. Kultúru obyvateľov podtatranských území – Oravy, Spiša a poľského Podhalia začali považovať za zdroj autentickej poľskej kultúry neskazenej cudzími vplyvmi.

Politická reprezentácia haličských Poliakov videla v nacionálnej expanzii do hornej Oravy, severného Spiša a do okolia Čadce šancu posilniť svoj vplyv v rámci rakúsko-uhorskej monarchie, čím by mohla kompenzovať aj rastúce národnopolitické ambície východohaličských Ukrajincov. Hlavným šíriteľom takýchto názorov sa stal krakovský historik Semkowicz, ideologickú a kultúrnu argumentáciu zabezpečoval spisovateľ Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Začala tam smerovať poľská národná agitácia, ktorá sa nestretávala s odporom uhorskej vlády v Budapešti, pretože oslabovala veľmi

silný vplyv slovenských politikov v tejto oblasti. Problém však spočíval v tom, že slovenská inteligencia v zhode s názormi drvivej väčšiny miestneho obyvateľstva považovala uvedené oblasti za slovenské. Romantický nacionalizmus hlásiaci sa k modernou civilizáciou neskazenej ľudovej kultúre existoval aj na Slovensku. Jeho pozornosť sa takisto sústreďovala do uvedených oblastí severného Slovenska. Nedôvera slovenskej verejnosti vzbudzovala aj orientácia haličských Poliakov na spoluprácu s viedenským panovníckym dvorom i s Budapešťou, ako aj odmietavý postoj Poliakov k myšlienke slovanskej vzájomnosti a spolupráce s Ruskom.

Na druhej strane Poliaci negatívne hľadeli na sympatie vedúcich predstaviteľov Slovenskej národnej strany sídliačich v Martine k Rusku. Na rozdiel od konzervatívnych „Martinčanov“, zaujímajúcich vedúce pozície v slovenskom národnopolitickom hnutí, ktorí videli v Rusku legitímneho lídra všetkých slovanských národov a nádejného osloboditeľa slovenského národa spod maďarského útľaku, politici v Krakove i Lvove považovali Rusko za najväčšieho utlačovateľa Poliakov i Ukrajincov. Preto medzi slovenskými a poľskými politikmi neexistovali skoro nijaké kontakty a vo vzájomných vzťahoch prevládala vzájomná ignorancia, čo v prípade susedov znamená nedôveru.

Počas vojny sa vzťah medzi Poliakmi a Slovákmi príliš nezmenil. Oba národy začali brať na vedomie existenciu druhého až v súvislosti s diskusiami o povojnovom usporiadaní Európy. Politické aktivity poľských kruhov vyvolávali na Slovensku nedôveru. Obavy vzbudzovali ich snahy o vytvorenie Poľského kráľovstva spojením ruského záboru s rakúskou Haličou. Budúci poľský štát sa mal stať súčasťou habsburskej monarchie, čo by oslabilo postavenie ostatných národov v prospech Nemcov a Maďarov. „Slovenský týždenník“, založený budúcim vodcom agrárnej strany Milanom Hodžom, ktorý sa neskôr stal prvým Slovákom vo funkcii česko-slovenského premiéra, v júli 1918 varoval pred kontaktmi medzi poľskými konzervatívami (Radziwillom,

Lubomirskim a Jaworskim) s maďarskými politikmi Tiszom, Andrásym, Károlyim a Batthányim:

„Na základe národného útisku nemožno budovať dohodu medzi malými národmi, boriacimi sa o svoje bytie a o svoju slobodu. Pakty s maďarskou šľachtou ohrozili by v jejich národnom živote milióny a Juhoslovanov a Rumunov v Uhrách, pakt na kožu našu zveľadil by moc šľachty maďarskej o váhu desať miliónov duší, čím by sa dnes-zajtra nebezpečnou stala tým, ktorí sa s ňou dnes, z Krakova i zo Záhrebu, za zatvorenými dvermi už pojednávajú.“

Aj o mesiac neskôr tento časopis praniehoval uvedené rokovania, pričom poukazoval na rozpory v poľskom politickom tábore. Zdôrazňoval, že jedna časť sa vyslovuje za právo národov na sebaurčenie spoločne s ostatnými Slovanmi, kým poľské zemianstvo inklinuje k maďarským grófam.

„Poliaci budú nebudaj onedlho zase vzdychať: Chytil som Turka, ale ma nesie,“ – varuje Poliakov „Týždenník“.

Negatívny postoj k týmto krokom poľskej politiky prejavovali aj martinské „Národné noviny“, tlmočiac záujmy konzervatívne orientovaných predstaviteľov Slovenskej národnej strany, v prevažnej miere intelektuálov evanjelického vierovyznania, i sociálnodemokratické „Robotnícke noviny“. Zatiaľ však pozornosť slovenskej tlače púťali predovšetkým udalosti na frontoch svetovej vojny či politické vrenie v Nemecku a Rusku. „Robotnícke noviny“ tiež prejavovali značné sympatie úsiliu Litovcov o odtrhnutie sa od Ruska a pripomínali blízke vzťahy tejto krajiny s Poľskom. „Slovenský týždenník“ v lete 1918 venoval zas pozornosť poľsko-ukrajinským sporom o východnú Halič, pričom redakcia zaujímala neutrálne stanovisko.

Na jeseň 1918 sa v slovenskej tlači objavovali priaznivejšie postoje voči Poliakom, v ktorých slovenská politická reprezentácia videla potenciálnych spojencov. Koncom septembra „Slovenský týždenník“ uverejnil na pokračovanie článok *Poľská sláva*, pripomínajúci slávu poľského stredovekého štátu. Poliakov nazýva slovanskými bratmi. K poľskému úsiliu o vytvorenie nezávislého štátu sa stavia so sympatia-

mi, upozorňuje, že „s toľkým a takým národom nemožno sa zahrávať“, pričom tvrdí, že Poľsko sa „vznáša k svojej drevnej sláve.“ Poukazuje na neschopnosť vlád Nemecka i Rakúska reagovať na poľskú otázku. Jednoznačne tvrdí, že „zásada národného samourčenia pospája a osvieži všetky národy a medzi nimi nebudú chybovať ani Poliaci.“ „Národné noviny“ vítali priaznivé články o Slovákoch v poľskej tlači zo začiatku augusta 1918, kritizujúce malú pozornosť venovanú Slovákom. Poľskí novinári začali dokonca o Slovákoch hovoriť ako o „po Lužičanoch svojich najbližších bratoch v Slovanstve.“ Tento názor na Slovákov bol v kruhoch poľskej inteligencie pomerne vzácny. „Národné noviny“ však tieto články pozorne sledovali a začiatkom septembra 1918 na ne reagovali článkom pripomínajúcim vzájomné kultúrne kontakty v minulosti i mená viacerých poľských vedcov a umelcov, prejavujúcich záujem o Slovákov (Linde, Bandtkie, Surowiecki, Rakowiecki, Maciejowski, Kucharski, Zawiliński a i.). Pripomínali tiež záujem slovenskej mládeže v 30. rokoch 19. storočia o poľskú kultúru, inšpirácie, aké hľadali slovenskí básnici a spisovatelia v poľskej literatúre, najmä v dielach Mickiewicza, Krasińského, Słowackého a Zaleského. Podľa „Národných novín“ „nemožno hovoriť o nejakej odcudzenosti medzi nami.“ Slovenská tlač podporovala aj ambície Poliakov žijúcich v pruskom zábore o odtrhnutie sa od Nemecka. „Národné noviny“ 24. septembra 1918 informovali, že pronemecky orientovaná skupina v Štátnej rade nemá nádej získať väčšinu, nazdávali sa, že poľskú otázku vyrieši až európsky kongres po vojne.

Tieto slovensko-poľské „medové týždne“ netrvali dlho. Udalosti spojené s rozpadom habsburskej monarchie sa začali rútiť závažným tempom, poľská otázka sa pre slovenské politické elity i verejnosť vytratila z programu dňa. Pozornosť slovenskej tlače sa pochopiteľne začala koncentrovať na udalosti spojené so vznikom Česko-Slovenskej republiky, revolúciu v Nemecku a útek cisára Wilhelma II. do Holandska. V rámci bývalej rakúsko-uhorskej monar-

chie sa na Slovensku prvoradý záujem koncentroval na dia-
nie v Maďarsku a v krajinách južných Slovanov. „Slovenský
týždenník“ síce ešte 11. a 18. októbra 1918 informoval
o vyhláseniach Poľskej štátnej rady, ktoré sa hlásili k 14
bodom prezidenta Wilsona, požadujúcich poskytnutie práva
na sebaurčenie národom habsburskej monarchie i Polia-
kom, ale samotné vyhlásenie samostatného poľského štátu
11. novembra 1918 slovenská tlač obišla mlčaním. Jedno-
ducho vo virvare iných udalostí, ktoré z hľadiska bezprost-
redných záujmov Slovenska a vznikajúcej Česko-Slovenskej
republiky boli omnoho dôležitejšie, sa poľský problém stal
málo zaujímavým.

Až v novembri 1918 sa na stránky slovenskej tlače opäť
objavujú zmienky o Poľsku. V prevažnej miere ide o krátke
správy informujúce o konfliktoch a územných sporoch
medzi Poliakmi a Nemcami na strane jednej a medzi Po-
liakmi a Ukrajincami, veľmi často označovanými, najmä od
konca roku 1918, za haličských Rusov alebo jednoducho za
Rusov. Až na výnimky sa dovtedajšie prejavy sympatií
k Poliakom vytratili. Pričinil sa o to vstup poľských jedno-
tiek do niektorých oblastí severnej Oravy a Spiša. Poľské
vojenské jednotky obsadili napr. Suchú Horu, Hladovku,
Jablonku, ale aj mestá Stará Ľubovňa a Kežmarok, čo sa
stretlo s negatívnou reakciou na Slovensku. S výnimkou
„Robotníckych novín“, ktoré koncom roku 1918 a začiat-
kom roku 1919 tejto otázke pozornosť nevenovali vôbec,
a „Národných novín“, ktoré sa snažili zachovať vyčkávací
postoj v duchu proklamovanej jednoty Slovanov, slovenskú
tlač („Slovenské ľudové noviny“ a „Slovenský denník“)
ovládli protipoľské emócie. Do pozornosti sa začal dostávať
aj iný územný spor, spor o Tešínsko. „Slovenský denník“ už
11. januára 1919 priniesol článok, v ktorom spochybňoval
poľský charakter Tešína. „Obyvateľstvo Tešína čaká na prí-
chod nášho vojska ako na vykúpenie,“ písal agrárnický
„Slovenský denník“.

Paradoxne jedine „Národné noviny“, ktoré sa v minulos-
ti orientovali na spoluprácu všetkých Slovanov pod vedením

Ruska, prejavovali určité sympatie k Poliakom. Uverejnili
článok poľského spisovateľa Martina Jablonského obhajujú-
ci poľský charakter oblastí obývaných Goralmi, prirovná-
vajúc ich príslušnosť k Slovensku k národnej tragédii
v Ostrołęke. Tento článok bol však uverejnený s redakčným
komentárom. Redakcia síce uznávala poľskú národnosť
sporných obcí, ale za to, že tamojšie obyvateľstvo nepodľah-
lo maďarizácii, vďačilo „slovenskému národnému duchu.“
Jej argumentom bola tiež skutočnosť, že mnoho slovenských
národovcov pochádzalo práve odtiaľ. Odporúčala Poliakom
riadiť sa nie tým, čo povedal Wilson v januári 1918, keď na
bojiskách mali prevahu Rakúsko-Uhorsko a Nemecko, ale
tým, čo sa rozhodne na mierovej konferencii. „Národné
noviny“ podporovali poľské nároky na Kráľovec, ale v prí-
pade dedín na Orave, Spiši a v hornej časti Trenčianskej
župy (na Kysuciach) odmietali názory M. Jabłońskiego, že
ich strata by pre Poľsko bola národná tragédia:

„...krivdu iste nepomerne väčšiu mal by česko-slovenský
štát, keby tu jeho hranice neboly tak vymierané, ako ich uka-
zuje príroda, stena karpatských hôr.“

Neskôr „Národné noviny“ publikovali na pokračovanie
článok spisovateľa Ignáca Grebáča-Orlova, ktorý nastolenie
poľskej otázky na Slovensku označil za dielo „maďarónov“
(t.j. priaznivcov maďarizácie Slovákov). Odvolával sa pri-
tom na neúspech poľskej agitácie vedenej kňazom Ferdi-
nandom Machayom pred prvou svetovou vojnou. Navrhoval
vyriešiť spor dohodou,

„priateľsky – ako sa na bratov Slavianov patrí (...) veď po
Čechovi najbližším naším bratom je Poliak“.

Vyslovoval sa za to, aby miestne obyvateľstvo samo roz-
hodlo o svojej príslušnosti. Vstup poľských jednotiek bol
podľa neho v rozpore s právom na sebaurčenie. Zároveň pri-
pomenul útlak „haličských Rusov“, t.j. Ukrajincov. Na druhej
strane slovenská tlač písala so sympatiami o hnutí Poliakov
v Poznansku a v iných oblastiach Pruska. „Národné noviny“
22. decembra 1919 zaznamenali, že zástupca Najvyššej poľ-
skej rady v Poznansku dr. Bolesław Marchlewski tlmočil

česko-slovenskému premiérovi Karlovi Kramárovi jej vyjadrenie „solidarity so snahami Čecho-slovákov zabezpečiť Slavianom dôstojné miesto v svetovej sústave národov.“

Napätie v slovensko-poľských, resp. česko-slovensko-poľských vzťahoch eskalovalo v súvislosti s vypuknutím vojenského konfliktu o oblasť Tešínska medzi oboma nástupníckymi štátmi po bývalej monarchii koncom januára 1919. Česko-Slovensko reagovalo obsadením Tešínska až po riekú Wislu na skutočnosť, že napriek predbežným dohodám o definitívnom vytýčení hraníc po mierovej konferencii poľská vláda vo Varšave na území, ktoré mala pod kontrolou, vypísala voľby do Sejmu, od úradníkov vyžadovala prísahu vernosti poľskému štátu a uskutočňovala odvody do poľskej armády. Boje trvali iba týždeň, od 23. do 30. januára 1919. Slovenská tlač azda s výnimkou „Slovenského denníka“ nebola schopná vzhľadom na svoju periodicitu tento konflikt systematicky sledovať. Keď mocnosti Dohody odsúdili česko-slovenskú akciu, v krajine zavládol pocit sklamaní. Hoci dovtedajšia demarkačná čiara sa posunula v prospech Česko-Slovenska, ktorému pripadla aj Košicko-bohumínska železnica zabezpečujúca spojenie medzi Českom a Slovenskom, verejnosť reagovala s pobúrením. Celou krajinou, najmä v českých krajinách, sa preválila vlna mítingov, na ktorých miestami prirovnávali rozhodnutie Dohody k odtrhnutiu Alsaska-Lotrinska od Francúzska po roku 1870, čo bolo jednou z príčin prvej svetovej vojny. Česko-Slovensko zaznamenalo síce vojenský úspech, ale predovšetkým francúzsky premiér Clemenceau považoval Poľsko za dôležitého potenciálneho spojenca proti Nemecku, preto sa mienka Dohody začala v spore o Tešínsko prikláňať na stranu Poliakov. Česko-slovenská strana sa s tým zmierovala iba veľmi ťažko, česko-slovenské vojenské jednotky sa za novú demarkačnú čiaru stiahli až 25. februára 1919.

Rozhodnutie západných spojencov vyvolalo na oboch stranách vlnu emócií a rozčarovania. Slovenská i česká tlač sa pretekali v protipoložnej propagande, pomerne často informovali o bojoch medzi Poliakmi a Ukrajincami, pričom

správy čerpali predovšetkým z ukrajinských zdrojov. Slovenská tlač kriticky hodnotila poľské územné nároky nielen voči Česko-Slovensku, ale aj voči Nemcom a Rusku, varovala Poliakov pred ich nenásytnosťou. Pomerne obsérne informovala o iniciatíve rusínskeho obyvateľstva v západnej Haliči, žijúceho v pásme Karpát, ktoré prejavovalo záujem o pripojenie sa k Česko-Slovensku. Častou témou českej a slovenskej propagandy sa stalo šírenie bolševizmu v Poľsku. Naopak, nebezpečenstvo bolševického vplyvu v Česko-Slovensku sa stalo vďačnou témou pre vtedajšiu poľskú tlač. Ako to už obyčajne býva, v oboch prípadoch to bola pravda. Noviny na Slovensku prejavovali v otázke Tešínska značný optimizmus, spoliehali sa na priaznivý vzťah západných mocností k Česko-Slovensku. S veľkou dávkou zveličovania opisovali údajne katastrofálny vývin v oblastiach Tešínska pod poľskou správou. Na druhej strane sa verejnosť začala pripravovať na rozdelenie Tešínska, pričom sa všeobecne očakávalo, že okres Bielsko pripadne Poľsku. Ako argumenty v prospech začlenenia Tešínska do Č-SR sa uvádzal hospodársky význam územia pre nový štát, najmä v prípade uhoľných baní a košicko-bohumínskej železnice. Tá vtedy bola jediným kvalitným dopravným spojením medzi českými krajinami a Slovenskom, nevyhnutným pre zabezpečenie obranyschopnosti Slovenska, o čom sa Slováci mohli onedlho presvedčiť počas vpádu maďarských bolševikov na juh a východ Slovenska, ktorí v júni a v júli 1919 prenikli až do Zvolena a Banskej Štiavnice. V prípade Oravy a Spiša pôvodné úvahy o poľskom pôvode miestneho obyvateľstva už dávno upadli do zabudnutia, argumentovalo sa jednoznačne jeho slovenským etnickým pôvodom. Medzitým sa však slovenská tlač predbiehala v optimistických komentároch. Čitateľovi sľubovala nielen potvrdenie príslušnosti celej Oravy a Spiša k Slovensku, ale aj pripojenie severných svahov Krkonôš, Kladska, rakúskych území a bratislavského predmostia k Č-SR. „Národné noviny“ vyzývali politikov, aby sa viac venovali Slovákom na hornej Orave, škandalizovali miestnych organizátorov akcií za pripojenie územia k Poľ-

sku, obviňujúc ich z posluhovania maďarizácii. „Národné noviny“, ale aj „Slovenský denník“ otvorene písali o potrebe dosiahnuť v záujme bezpečnosti Česko-Slovenska i z ekonomického hľadiska spoločnú hranicu s budúcim Ruskom. Mimochodom, za ňu sa vyslovoval T. G. Masaryk už v roku 1914. Znepokojenie vzbudzovali úvahy poľských publicistov, že v budúcnosti sa po potlačení bolševických nepokojov stane dôležitým spojencom Poľska Maďarsko.

Konfrontačný protipolský tón česko-slovenskej propagandy sa zmiernil po návšteve poľského premiéra Paderewského koncom mája 1919 v Prahe. Na stretnutí s prezidentom Č-SR T. G. Masarykom sa obe strany na silný nátlak dohodových štátov dohodli na uskutočnení rokovaní o vzájomných územných požiadavkách. Fedor Houdek v obvykle dobre informovanom „Slovenskom denníku“, novinách, ktoré mali veľmi blízko k pražskej vláde, síce odmietal akciu Ferdinanda Machaya a poľské nároky na Oravu a Spiš, ale zároveň zdôrazňoval, „že v záujme budúcnosti musí sa úplne vyjasniť pomer medzi poľským národom a naším, aby nič nekalilo náš zväzok.“ Kým ešte v máji 1919 boli podľa „Národných novín“ „politici poľskí (...) vždy – až na niekoľko úprimných slovanských duší trňom v päte slovenskej politiky“ pre ich dobré vzťahy s Viedňou i Budapešťou, článok v tých istých novinách z 22. júna 1919 niesol príznačný názov: *Za bratstvo poľsko-česko-slovenské*. Argumentovalo sa v ňom – akože ináč – potrebou úzkej spolupráce a jednoty Slovanov. Vyjadrovala sa nádej, že „naše sbratanie s Poliakmi nebude len snom, ale bude ono i skutočnosťou.“ Priateľské spolunažívanie oboch štátov sa označovalo ako prvoradý záujem. Príznakom oteplenia sa stala aj skutočnosť, že česko-slovenská tlač sa začala v správach z poľsko-ukrajinských bojov odvolávať na poľské oficiálne zdroje. Česko-slovenská politická reprezentácia skutočne nemala záujem o nepriateľské vzťahy s Poľskom, videla v ňom budúceho silného spojenca proti Nemecku. V apríli 1919 sa šéf pražskej diplomacie E. Beneš nádejal, že aj pre Poľsko je dohoda s Česko-Slovenskom dôležitá, aby vzhľadom na

konfliktné vzťahy so všetkými susedmi neostalo izolované aj na svojich južných hraniciach. Ešte v júli 1919 niesol článok informujúci o rokovaní medzi Poliakmi a Čecho-Slovákmi v Krakove v „Slovenskom denníku“ názov *Cesta k dohode s Poliakmi*, ale oba štáty neboli schopné dospieť k vzájomnej dohode bez zásahu, resp. autoritatívneho rozhodnutia tretej strany. Dohodové mocnosti rozhodli, že o budúcej príslušnosti sporných území rozhodne plebiscit. Česko-Slovensko považovalo rozhodnutie o plebiscite za prejav nepriazne Dohody, pretože v Tešínsku Česi netvorili ani štvrtinu obyvateľstva. Začalo viesť usilovnú agitáciu medzi miestnym nemeckým obyvateľstvom, aby aspoň takto vyvážilo poľský vplyv. V tomto duchu bolo spracúvané aj české a slovenské obyvateľstvo. Argumentovalo sa najmä vyšším štandardom práv národnostných menšín v Č-SR. Neskoršie rozhodnutie Dohody, že na plebiscite sa budú môcť zúčastniť iba tí, ktorí v Tešínsku žili pred rokom 1914, zas vyvolalo nevôľu na poľskej strane, pretože vylučovalo z hlasovania početnú skupinu haličských prisťahovalcov z rokov prvej svetovej vojny.

Kým Poľsko dovtedy napriek vzájomným nedorozumeniam považovalo za svoj záujem existenciu Česko-Slovenska, približne od konca leta a začiatku jesene 1919 v krajine definitívne zvíťazila orientácia na rozbitie Č-SR a spoluprácu s Maďarskom. Poľsko začalo podporovať slovenských emigrantov, ktorí však pôsobili v službách maďarského teritoriálneho revizionizmu. Naopak, Č-SR sa pred plebiscitom usilovala získať sympatie tešínskych Nemcov. Opäť na oboch stranách vzplanuli emotívne kampane kvôli pomerne malým kúskom územia. Tlač takmer neustále prinášala rezolúcie požadujúce udržanie Tešínska, Oravy a Spiša v rámci Č-SR, opäť ožila myšlienka spoločnej hranice s Ruskom. Nesmelé hlasy pripomínajúce spoločné záujmy Čechov, Slovákov a Poliakov už odozvu nenašli. Symbolickou poslednou kvapkou v pohári sa v Česko-Slovensku stala cesta vodcu katolíckej ľudovej strany Andreja Hlinku na mierové rokovania do Paríža v auguste 1919, kde sa na medzinárodnom fóre

pokúšal presadiť autonómiu Slovenska. Problém spočíval v tom, že cestovný pas Hlinkovi poskytli Poliaci. Tento kňaz predložil memorandum vo francúzskom jazyku, ktoré mu napísali jeho sprievodcovia František Jehlička a Štefan Mnohel a ktoré fakticky obsahovalo požiadavku rozbitia Č-SR. Je ľahké sa dovŕtiť, že samotný Hlinka po francúzsky nerozumel a o tom, čo je v texte dokumentu, nemal tušenia. On sám sa po návrate do vlasti ocitol vo väzení, jeho spoločníci ostali pôsobiť v zahraničí v službách Poľska a Maďarska. Neskoršie sporadické pokusy o vzájomné zblíženie v období medzi dvoma svetovými vojnami už nemali šancu na úspech.

Definitívne rozhodnutie konferencie veľvyslancov v roku 1920 o podobe spoločných hraníc bez uskutočnenia avizovaného plebiscitu neuspokojila ani jednu stranu. Časť hornej Oravy a severného Spiša pripadla Poľsku, hospodársky významná časť Tešínska s košicko-bohumínskou železnicou (ale aj s poľským obyvateľstvom) pripadla Česko-Slovensku. Jej verdikt sa stal jednou z príčin trvalého napätia, ktoré vo vzťahoch medzi oboma štátmi, najbližšími slovanskými susedmi, panovalo až do roku 1939 a viedlo k účasti Poľska na parcelácii Č-SR po mníchovskom diktáte v roku 1938, resp. k účasti Slovenska vo vojne proti Poľsku po boku hitlerovského Nemecka o rok neskôr.

Možno povedať, že v období rokov 1918 – 1919 slovenská tlač v zahraničnopolitických otázkach tlmočila stanoviská slovenských politických elít, ktoré v prevažnej miere videli budúcnosť Slovenska v Česko-Slovenskej republike. V tomto duchu sa teda formovala aj verejná mienka. Ak si uvedomíme, že v uvedenom období mala na formovaní verejnej mienky rozhodujúci podiel tlač, možno vysloviť názor, že Poľsko malo v očiach slovenskej verejnosti podobnú povest', ako Maďarsko. V prevažnej miere teda slovenská verejná mienka nevnímala Poľsko, resp. Poliakov ako národ, blízky jazykovo a kultúrne, ale skôr vnímala svojho severného suseda ako potenciálne nebezpečie pre celistvosť krajiny.

JOZEF ŠKULTÉTY A POLIACI

Michal Otčenáš

„Tríbiť mienky, trebárs by pri tom vzplanulo niečo, je iste blahodarnejšie, než chladne dívať sa na dedičstvo po svojich predkoch a ľahostajne chovať sa oproti ich pamiatke. Voda vbúrenej rieky, vyliatá na breh, zúrodní polia, a rieka pôjde ďalej svojím korytom.“

(Jozef Škultéty)

Jozef Škultéty bol historikom, prozaikom, literárnym historikom a kritikom, jazykovedcom, publicistom, redaktorom, správcom Matice slovenskej, univerzitným profesorom i akademickým funkcionárom, podpredsedom Muzeálnej slovenskej spoločnosti, no bol aj prekladateľom, editorom, organizátorom, ku ktorému viedli mnohé nitky tvorivej práce nejedného domáceho i zahraničného bádateľa, tvorcu, umelca.¹

Niekedy viaceré jeho aktivity nie sú uvádzané, niekedy sa názory na jeho činnosť rozchádzajú. Napríklad Jozef Butvin uviedol, že v súvislosti s Jozefom Škultétym „nemáme do činenia s profesionálne vedecky pripraveným odborníkom-historikom a rovnako s akademickou dejepisnou prácou.“² No zdá sa, že to nie je celkom tak. Pokiaľ ide o profesionálnu prípravu slovenských historikov, a tu mám na mysli generáciu Škultétyho rovesníkov, ktorými boli Belo Klein Tesnoskalský, Július Botto, Ján Radomil Kvačala a iní, bol Škultéty na profesionálnu výskumnú činnosť z nich vari najlepšie pripravený, veď podľa Júliusa Valacha „ako absolvent histórie na peštianskej univerzite vykonával prácu s profesionálnou dôslednosťou, rozhladenosťou, čo pramenilo z húževnatosti aj nadšenia, pracovitosti a talentu.“³

Pri charakteristike jeho života a pracovných výsledkov treba si všimnúť také determinanty, akými boli: neobyčajne

dlhý vek, kľúčové postavenie v martinskom prostredí a v ústredných redakciách. Treba však mať na zreteli aj jeho pôvod zo zmiešaného katolícko-evanjelického manželstva (otec bol katolík, matka bola evanjelička a dominantným sa nakoniec u Škultétyho stalo evanjelické smerovanie), ďalej vyrastal na zmiešanom slovensko-maďarskom území a v mladosti sa viac cítil Maďarom než Slovákom. Slovenské a slovenské uvedomenie získal na prvom slovenskom evanjelickom gymnáziu v Revúcej a utvrdzoval si ho ďalšou činnosťou.

Z viacerých strán, pokiaľ ide o skúmanie jeho života a diela, sa mu venovala pozornosť už za jeho života a výskum pokračoval a pokračuje doteraz. Medzi personálne bibliografie a súpisy treba zaradiť práce: Marták, J.: *Bibliografia prác Jozefa Škultétyho 1901 – 1932*. In: *Sborník na počesť Jozefa Škultétyho*. Martin 1933, s. 665 – 678; Hollá, A.: *Pozostalosť Jozefa Škultétyho*. Martin. 1972; Novotná, E – Vargová, M.: *Jozef Škultéty*. Rimavská Sobota 1983; k monografiám a zborníkom patria: Pražák, A.: *Jozef Škultéty*. Bratislava - Martin 1923-24; Šteller, F.: *Baľko Škultéty*. Košice 1925; Kleischnitzová, F.: *Dvĕ jubilea. Matica slovenská – Jozef Škultéty*. Praha 1933; Mráz, A.: *Jozef Škultéty*. Martin 1933; Ormis, J.: *Rozhovory s baľkom Škultéty*. Praha – Bratislava 1933; *Sborník na počesť Jozefa Škultétyho*. Martin 1933; *Z príležitosti jubilea osemdesiatky dr. Jozefa Škultétyho...* Martin 1933; Marták, J.: *K deväťdesiatke Jozefa Škultétyho*. Martin 1943; Kocák, M.: *Jozef Škultéty*. Martin. 1968; *Jozef Škultéty (Zborník z vedeckej konferencie, zost. M. Kocák)*. Martin 1970; *Jozef Škultéty (zost. M. Kocák)*. Martin 1983.

Dôležité je ešte poznamenať, že bolo vydané dielo Jozefa Škultétyho v šiestich zväzkoch, ktoré cennými štúdiami doplnili: Michal Eliáš, Michal Kocák, Július Valach a Pavol Vongrej. Výdatným zdrojom informácií je uverejnená korešpondencia:⁴ *Korešpondencia P. O Hviezdoslava so Svetozárom Hurbanom Vajanským a Jozefom Škultéty*. (Editor S. Šmatlák). Bratislava 1962; *Vzájomné listy Jaroslava Vlčka*

a Jozefa Škultétyho. (Editor J. Ambruš). Bratislava 1963; *Listy Jozefa Škultétyho 1 - 2*. (Editor M. Kocák). Martin 1982 – 1983; *Z korešpondencie Jozefa Škultétyho s ruskými autormi*. In: *Zborník Filozofickej fakulty UPJŠ 4*. (Editor P. Petrus). 1964, s. 37 – 62; *Korešpondencia J. Škultétyho s T. D. Florinským*. In: *Zborník Ševčenkovský*. (Editor tenže). Bratislava 1965, s. 191 – 217; Ambruš, J.: *Listy Tichomíra Milkina Jozefovi Škultéty*. In: *Literárny archív 1968*, s. 46 – 59; Gašparík, M.: *Listy Františka Richarda Osvalda Jozefovi Škultéty*. In: *Literárny archív 22*, 1985, s. 168 – 191; Kovačka, M.: *Krčméry – Škultéty*. Tamže 23, 1986, s. 7 – 23; Kocák, M.: *Listy Júliusa Bottu Jozefovi Škultéty*. Tamže 24, 1987, s. 7 – 60.

V roku 1998 uplynulo päťdesiat rokov od jeho úmrtia. Pri tejto príležitosti sa uskutočnili viaceré vedecké podujatia, vznikli ďalšie štúdie a príspevky. Bolo uverejnených aj značné množstvo prác poukazujúcich na vzťah Jozefa Škultétyho k inonárodným literatúram a kultúram, formujúci sa v širšom významovom kontexte.

Z hľadiska témy môjho referátu ma zaujímajú najmä práce dvoch poľských autorov:

Ján Magiera v „Slovenských pohľadoch“ uverejnil príspevok *Jozef Škultéty a Poliaci*,⁵ a neskôr vyšiel príspevok z vedeckej konferencie, ktorý napísala Danuta Abrahamowiczová pod názvom: *J. Škultéty a Polacy*.⁶

Magiera napísal svoju prácu v čase intenzívneho záujmu o J. Škultétyho, ktorý kulminoval v impozantnom *Sborníku na počesť Jozefa Škultétyho* (1933); naproti tomu Danuta Abrahamowiczová uverejnila svoju štúdiu v dobe „ideologického odmäku“ (konferencia sa konala v roku 1968, príspevok vyšiel tlačou v roku 1970), pri príležitosti dvadsiateho výročia Škultétyho smrti, keď sa o Škultéty viac mlčalo než hovorilo.

Škultéty a Poliaci do roku 1918

Hneď na začiatku treba uviesť, že o Jozefovi Škultéty písal „Kurjer Warszawski“ už v roku 1885.⁷ Neskôr Jozef

Škultéty v „Slovenských pohľadoch“ vo vlastnom preklade uverejnil príspevok ruského autora A. Vladimirova: *Čo zahubilo Poľšu*.⁸ Autor si dáva otázku:

„Ako mohol zmiznúť z tváre zeme štát, ktorý prináležal medzi najväčšie v Európe, ležal v dobrom mäkkom klimate, mal územie úrodné, štedre nadelené prírodnými bohatstvami, a bol obývaný národom schopným, nezaostavším v kultúre za inými? Čo bolo príčinou pádu Poľši? Čo ju zahubilo?“⁹

Tu sa zdôrazňuje úloha mesta a miest vo feudalizme vôbec. Mesto bolo tým činiteľom, ktorý nakoniec pôsobil rozkladne na feudalizmus. No Poľsko ostalo feudálnym, a tak zaniklo. Autor zdôrazňuje, že v Poľsku nebolo „samého mesta“. Poľské mestá odmietli „magdebúriu“ – magdeburské mestské práva a, podľa autora, záhubne účinkovalo na poľské mesto aj židovstvo.

Neskôr Jozef Škultéty z ruštiny preložil a uverejnil v „Slovenských pohľadoch“ ďalší článok, ktorého autorom bol F. Zigel: *Poľská otázka*.¹⁰ V príspevku je načrtnutý vývoj od začiatku až po delenie Poľska medzi Rakúsko, Prusko a Rusko. Nachádzame tu aj takéto konštatovanie:

„A tak len Rusko môže zabezpečiť Poliakom národné rozvitie, Nemecko a Austria to fakticky urobiť nemôžu, lebo obnovené Poľsko je pre nich veľkým nebezpečenstvom“.¹¹

Podľa autorovho názoru príčinou toho, že poľsko-ruské zbliženie je narušené, sú Poliaci. Prirodzene, takéto tvrdenie bolo z poľského stanoviska neprijateľné. Historická pravda, ako vieme, bola iná.

V článku pod názvom *Hercen o Mickiewiczovi*¹² Jozef Škultéty vychádzal z Gercenovej knihy, v ktorej autor hovorí o Mickiewiczovi ako o názornom príklade *osudov* vtedajšieho Poľska. Približuje čitateľom „Slovenských pohľadov“ založenie novín v Paríži, načrel i do súkromného života A. Mickiewicza. V príspevku je kritická zmienka o poľskom mesianizme.

*Lengyel – meno Poliakov u Maďarov*¹³ - bol názov ďalšieho článku, v ktorom Škultéty na základe príspevku petro-

hradského normanistu akademika E. Kunika v Ilovskom „Kwartalníku Historycznom“ (r. XII, zoš. 1) uvažoval o koncovke „el“ v maďarčine. Škultéty tu, okrem iného, popularizoval poľské dejiny.

J. Škultéty sa snažil približovať slovenským čitateľom aj poľskú pozitivistickú prózu, z ktorej preložil Prusove novely *Kamizol* (SP, 1898), *Z legend dávneho Egypta* (SP, 1899) a zrejme bol aj iniciátorom prekladu Prusovej poviedky *Živý telegraf* (SP, 1991), pri ktorej je ako prekladateľka uvedená jeho žena Bohdana Škultétyová.

*O vlive slovenského jazyka na poľské nárečia horalské*¹⁴ – pod týmto názvom uviedol Škultéty podstatné tézy z prednášky, ktorú o tomto predmete predniesol poľský slavista a slovakista Roman Zawiliński v krakovskej Akademii Nauk 17. apríla 1899.

V roku 1899 Jozef Škultéty uverejnil v „Národných novinách“ výťah z rozpravy Jána Baudouina de Courtenaya *Slováci a koruna sv. Štefana*,¹⁵ ktorá bola pôvodne uverejnená v „Slovanskom prehľade“ a Škultétyho za ňu maďarské úrady obžalovali, vyšetrovali a odsúdili pre údajné poburovanie proti maďarskej národnosti. 5. augusta Škultéty nastúpil na tri trojtýždňové väzenia vo Vacove, kde zotrval do 26. 8. 1899.¹⁶

O kontaktoch Škultétyho s Poliakmi a o kontinuovaní tohto vzťahu počas vacovského väznenia svedčí aj nasledujúci text:

„Za srdečný, z poľských strán prvý nám došlý pozdrav – vzdávame Vám aj menom ostatných slovenských spoluväzňov svoje vrelé vďaky. Všetci trpezlivo znášame svoj krutý osud. Ľpie nám na myslí náš nezapomenuteľný L. Štúr so svojím heslom: My chytili sme sa do práce ducha, a preto musíme prejsť cestu života trnistú. Porúčame seba i svoj národ Vašej priazni.“ (Cit. zo spoločného listu Matúša Dulu a Jozefa Škultétyho z bansko-bystrického väzníka Romanovi Zawilińskému 2. 10. 1899.)¹⁷

K poľskej problematike sa Škultéty dostal i pri rozsiahlej

recenzii knihy Zdenka Tobolku: *Slovanský sjezd v Prahe r. 1848* (Praha 1901)¹⁸. Zmieňuje sa tu o Karolovi Libeltovi (1807-1875), poľskom politikovi a filozofovi, ktorý sa zúčastnil rokovaní na Slovanskom zjazde v Prahe; Škultéty pozitívne hodnotil jeho slovanofilaské aktivity v poľskom prostredí.

Jozef Škultéty pri recenzii práce Karla Kadleca *Verbőczyovo Tripartitum a soukromé právo uherské i chorvatské slechty v něm obsažené*¹⁹ hovorí:

„Štúdium uhorského práva takto prináleží do rámca právnych dejín slovanských, ako to bol pochopil už v prvej polovici minulého storočia V. A. Maciejowski.²⁰ Na zaujímavú knihu dr. Kadleca my upozorňujem slovenských právnikov. Rozumie sa, slovanské elementy uhorského práva, takto spomínané v úvode, v knihe samej sú viditeľné na viac miestach.“²¹

Grabowski, T.: *O poezji polskiej po roku 1863*²² – o tejto svojej práci referoval autor v krakovskej Akademii Umiejętności. Svoju glosu Škultéty uzatvára slovami:

„Už z takého krátkeho referátu poznať čudnú dobu, ktorá v literatúrach začala sa v osemdesiatych rokoch. Pesimizmus, symbolizmus, mysticismus, spiritualizmus, neoromanizmus, individualizmus a podobné –izmy. Len pôvodnosti, samorastlosti a prostoty málo. Za Mickiewicza a Słowackého nebolo tých izmov, ale vtedy bola – poézia.“

*Andrzej Kucharski u Jána Hollého*²³ – v tomto príspevku Škultéty píše o tom, ako Andrzej Kucharski, ktorého charakterizuje ako „učeného Poliaka a dobrého Slovana“, navštevoval významných Slovákov (bol medzi bratislavskými štúrovcami, navštívil J. Hollého a i.) na konci roku 1827 a v roku 1828. Škultéty to podáva na základe knižnej práce prof. V. A. Franceva *Poľskoje slavjanovedenie konca XVIII i pervoj četverti XIX st.* (SP, 1907).

*Z poľských prekladov slovenských národných piesní*²⁴ – pod týmto názvom a na základe tej istej Francevovej knihy Škultéty uviedol, že poľský cestovateľ K. W. Wójcicki cesto-

val po stopách Kucharského v roku 1829 a vo výpiskoch zo svojho denníka podal i dve piesne slovenské, t. j. opísanie *Sobotky* (Vajana, večera pred sv. Jánom) a *Stawacy! Stawacy! Wszystkie ście jednacy*. Pri tejto príležitosti upozornil na ďalšiu slovenskú pieseň s poľským námetom: *Počkajme śuhajci, kým príde Sobieski, tam cez ten vrch śliezsky...*

V príspevku *Nemci na Slovensku*²⁵ sa pri charakteristike vzťahu Slovákov a Nemcov odvoláva na závery z práce A. Brücknera *Cywilizacja i język*.²⁶

Grabowski, T.: *Literatura aryańska w Polsce* (Kraków 1908. 492 a 2 str., r. 1560-1660).²⁷ Pri glosovaní tejto práce, Škultéty spomína, okrem iného, že Ariani koncom 17. storočia boli z Poľska vyhnaní, utiahli sa najmä do Sedmohradska, kde založili tri zbory - v Kluži, Bethlene a Adamoši – jazyk si uchovali asi sto rokov, niektorí sa však už v druhom pokolení pomaďarčili.

Škultéty sporadicky komentoval prednášky, ktoré odzneli v Krakove. V krakovskej Akademii Nauk v apríli 1909 W. Kętrzyński predniesol svoju prácu o pôvodcovi a texte najstaršej poľskej kroniky, podľa ktorej Škultéty uzatvára, že pôvodca najstaršej poľskej kroniky – takzvaný Gallus – bol uhorský Slovan.²⁸

Škultéty si systematicky všímal poľské časopisy. Jedným z nich bol „Świat Słowiański“, v ktorom ho zaujal článok poľského slavistu Edmunda Kołodziejczyka: *Ludność polska na górnych Węgrzech*.²⁹ V tejto súvislosti Škultéty opäť pripomína Poliaka Kucharského a dodáva, že o Poliakoch na Spiši písal aj S. E. Radzikowski, L. Malinowski, Roman Zawiliński, J. Rozwadowski a najnovšie Kazimierz Nitsch. Škultéty hovorí, že M. Gumplowicz (Ivovský „Lud“ VI-VII) do otázky o poľských osadách na Slovensku zamiešal „všeličo neakurátne“. Podobne hodnotí aj G. Smólskeho, o ktorom hovorí, že hľadá Poliakov v obciach, v ktorých nikdy nebol.

Škultéty zdôrazňuje, že Edmund Kołodziejczyk v rozsiahlom článku pod názvom *Ludność polska na górnych Węgrzech* nesprávne tvrdí, že horná Orava je čisto poľská

a dolná Orava poľsko-slovenská. Škultéty v tomto článku nasadil ostrý polemický tón. Uvádza, že Kołodziejczyk narieka, že slovenskí kňazi tu rozširujú slovenské spevníky a slovenské modlitebné knižky; „pisateľ zdá sa nám byť pri-naivným, nehladiacim na pomery v Uhorsku,“³⁰ uzatvára Škultéty. O Poliakoch v severných častiach Slovenska hovorí zmierlivo, nie je proti poľským kňazom, školám, administratíve, lebo je presvedčený, že „nám živý, čulý, národne uvedomelý poľský ľud bude milší, nežli maďarizáciou otupené masy“³¹. A ďalej: „Mocná poľská spoločnosť dosiaľ nepohla ani prstom za svoju krv z tejto strany Karpát, pričom slabá inteligencia slovenská musela odrážať nápor maďarizácie od spišských a oravských Poliakov“.³²

Kazimierz Nitsch v II. zv. „Rocznika Slawistycznego“ vyčíta, že L. Niederle vo svojej etnografickej práci *Obozrenije sovremennogo slavianstva* pripočítal ku Slovákom aj obyvateľstvo hovoriace poľským nárečím, ktoré žije na severe stolic Trenčianskej, Oravskej a Spišskej. Škultéty sa pridá na stranu Nitscheho a konštatuje: „štatistika a etnografia zaznačuje stav, aký nachodí, teda to, čo je prítomnosť“.³³

Grabowski, T.: *Romantyzm polski wśród Słowian* (Lvov 1910, 44 s.)³⁴ – pri recenzii tejto práce Škultéty uviedol, že „pán Grabowski začal písať bez náležitej prípravy, úsudky jeho sú povrchné, bohoslovné, nedokázané, a poňatie vecí akési nesolidné, pre Nepoliaka nesympatičné“.³⁵

Grabowski hovorí o vplyve Kochanovského na Jána Kolára a o vplyve Mickiewicza na slovenský romantizmus. Škultéty vyslovil názor, že temer všetko, čo spomína o vplyve poľského romantizmu na slovenských spisovateľov Grabowski prevzal z prác Jaroslava Vlčka a z Romana Zawilińskiego. Pripomína však, že jeho reprodukovanie uvedených prameňov je nepresné.³⁶

V recenzii Sienkiewiczého historického románu *Sienkiewicz, H.: Quo vadis?* (preložil P. Halaša)³⁷ Škultéty poukazuje na niektoré nepresnosti prekladu a prikláňa sa k mienke slovenského historika Jána Radomila Kvačalu, podľa ktorej „Sienkiewicz nám podal ideál kresťanstva, nie pomocou filo-

zofie alebo abstrakcií, ale na základe pilného štúdia začiatkov jeho.“³⁸

Pri recenzii folklórnych noviel Kazimierza Przerwu Tetmajera *Povesti z Tatier*³⁹ (prel. Peter Bella Horal) Škultéty charakterizuje obsah knihy, o ktorej sa vyslovuje veľmi pochvalne:

„V Tatrách Slováci a Poliaci sú susedia: temer nevedieť, kde prestávajú Poliaci a kde začínajú Slováci. A v povestiach tatranských ani nerozoznať, čo je poľské a čo slovenské. Tetmajer originálne vie rozprávať tieto povesti, náš Horal ich zas prevodí z poľštiny do takej samorastlej slovenčiny, ako by po slovensky pôvodne boli napísané.“⁴⁰

Rudo Brtáň pri hodnotení tejto etapy Škultétyho činnosti, teda obdobia do roku 1918, napísal, že bol kritický k Poliakom, ale súčasne prejavoval radosť nad rozvojom ich národného a literárneho života, otvárajúc priateľské slovenské náručie aj „na objímanie Poliakov – Slovanov.“⁴¹

Na základe uvedených skutočností možno konštatovať, že do roku 1918 –

1. Jozef Škultéty systematicky informoval slovenskú verejnosť o poľských reáliách aj prostredníctvom dôležitých príspevkov ruského pôvodu.

2. Prekladal a uverejňoval aj poľskú umeleckú literatúru.

3. V početných článkoch, glosách, komentároch a v prekladoch približoval a hodnotil vedecké výsledky poľských historikov (za jeden z nich si vyslúžil i väzenie).

4. Pri objasňovaní niektorých faktov slovenských dejín účelne využíval práce a názory poľských autorov.⁴²

Škultéty a Poliaci po r. 1918

Veľkú polemiku v slovenských slavistických kruhoch v medzivojnovom období vyvolala práca českého profesora na Univerzite Komenského v Bratislave Václava Chaloupeckého, ktorá vyšla pod názvom *Staré Slovensko*. Kritickú recenziu, v ktorej sa opieral aj o poľské pramene, o nej napísal aj Jozef Škultéty v „Slovenských pohľadoch“.⁴³ Vo viacerých prí-

padoch sa Škultéty pri vyslovovaní svojich názorov opieral o práce poľských bádateľov. Boli to: František K. Malinowski, poľský filológ a jeho práca *Krytyczno-porównawcza gramatyka języka polskiego*. Poznań 1869-70, dodatky 1873. V tejto súvislosti Škultéty hovorí, že Poliaci nepopierajú, od Malinowského počnúc, vplyv slovenčiny na horalské nárečia poľské i na poľštinu v Sliezsku.⁴⁴ Ďalej – spomínaný už Aleksander Brückner: jeho kritický názor na kronikára Kosmasa Škultéty v nasledujúcich svojich prácach akceptoval ako priateľský. Cenný pramenný materiál našiel aj u Jana Michała Rozwadowského, poľského jazykovedca a organizátora slavistických štúdií v Poľsku, člena Akadémie Nauk v Krakove; – Škultéty sa odvoláva na jeho prácu *Język polski i jego historia* (*Encyklopedia Polska II*, s. 45) a iné.

V cykle prednášok *Slováci o Slovensku* Jozef Škultéty pripravil prácu *Slovensko v minulosti* (Praha 1926). Je prirodzené, že pri hodnotení slovenských dejín nemohol obísť slovensko-poľské súvislosti. Písal napríklad o Bolesławovi Chrobrom (992–1025), pri ktorom konštatuje, že tento zakladateľ poľského štátu v roku 999 obsadil na slovenskom území Považie až po Komárno a mal ho pod svojou vládou do roku 1018. V roku 1024 bol korunovaný za poľského kráľa. Podľa Škultétyho

„Veľká Morava nezanikla od meča... Jedna jej časť (od Krakova nadol k Dunaju) v prvej štvrtine 11. storočia, do smrti Bolesława Chrabrého, do 1025-ho roku, tak sa zdá, prináležala Poliakom, a Bolesław Chrabrý pravdepodobne ju odobral Čechom, ktorí za čas, za Bolesława II, mohli tu vládnuť.“⁴⁵

9. júna 1929 poľská Akademia Nauk vymenovala Jozefa Škultétyho za svojho dopisujúceho zahraničného člena.⁴⁶ V tejto súvislosti sa Ján Magiera vyjadril:

„Z Krakovčanov najdlhšiu známosť so Škultétym má prof. Semkowicz. On najväčšmi cenil jeho vedecký význam a dal tomu výraz návrhom predostretým poľskej Akademii, na základe ktorého Akademia vymenovala ho za svojho člena. Je to vyznamenanie vysoké pre prvého Slováka a pre

samotný národ toto vyznamenanie môže mať väčší význam, než si sami Slováci myslia. Len keby tento Slováč, pokladaný za najučenejšieho, chcel prísť do Krakova, keby chcel mať u nás vedeckú prednášku.“⁴⁷

Magierovo hodnotenie J. Škultétyho malo pozitívny ohlas aj na slovenskej strane:

„Baťko náš drahý, k vyznamenaniu, ktorého sa Ti dostalo zvolením za člena poľskej akadémie, prijmi aj moje skromné, ale tým srdečnejšie blahoželenie. Vyznamenanie Tvojej vzácnej osoby pokladám za uznanie slovenskej vedy ako takej bratským národom poľským a mám z neho tým väčšiu radosť. Možno v niečom s Tvojimi vedeckými názormi aj nesúhlasiť, ale nemožno hlboko si nevážiť Tvojej vznešenej osoby a Tvojej krásnej a harmonickej životnej práce. Bárs by ona bola vzorom aj novým generáciám!“ (Vladimír Fajnor Jozefovi Škultétymu, 11. 2. 1929.)⁴⁸

*Vislania a Veľká Morava*⁴⁹ – pre tento Škultétyho článok sa stala základom štúdia Karla Potkańského *Kraków przed Piastami, Rozprawy Akademii Umiejętności* (Wydział historyczno-filozoficzny, Serya II. Tom X, 1898, str. 101 – 125). Škultéty v ňom rozvíja autorove myšlienky, uvádza i ďalších autorov, no neustále sa vracia k Potkańskému. Berie si na pomoc i Aleksandra Brücknera (*Dzieje literatury polskiej I*. 1903, s. 4). Ústrednou myšlienkou jeho úvah je šírenie kresťanstva v Poľsku.

*Pamiętka Pavla Križku*⁵⁰ – príspevok bol prednesený na slávnosti v Kremnici 28. okt. 1932 pri odhaľovaní pamätných tabúl na domoch Pavla Križku a Gustáva K. Zechentera. Škultéty sa v ňom dotkol runoslovanských nápisov na Veľčestúre, o ktorých mladý Pavol Križko písal ešte v *Letopise Matice slovenskej*. (Jagić runoslovanské nápisy odsudzoval a rozhodne odsúdil i knižku o slovanských runách od poľského profesora Leciejewského, vydanú v Krakove v roku 1906.⁵¹)

Na tomto mieste treba pripomenúť, že v *Sborníku na počesť Jozefa Škultétyho* publikovalo svoje práce 34 autorov,

medzi nimi traja Poliaci – Władysław Bobek (Bratislava) *Úvahy o Jankovi Kráľovi*; Władysław Semkowicz (Krakov) *O polsko-słowackich terenach współpracy naukowej i kulturalnej* a Jan Magiera (Krakov) *Slovenica v ročníkoch Świata Słowianskiego*. Okrem toho tu boli uverejnené dva príspevky, ktoré priamo približovali poľské realie. Stanislav Mečiar uverejnil príspevok pod názvom *Hviezdoslav a Kasprowicz* a František Hrušovský stať pod názvom *Boleslav Chrabrý a Slovensko*.⁵²

Ako som už uviedol, poľský literárny historik Ján Magiera v „Slovenských pohľadoch“ uverejnil príspevok pod názvom *Jozef Škultéty a Poliaci*.⁵³ Na doplnenie uvádzam, že autor chcel pôvodne napísať rozsiahlejšiu štúdiu o vzťahu Škultétyho a Poliakov. Nakoniec však napísal len krátky príspevok, v ktorom konštatuje:

„Nie natoľko časté styky mal Škultéty so Zawilińským. Aspoň taký je môj dojem po rozhovoroch so Zawilińským o tejto téme. A pre mňa prvá príležitosť takéhoto rozhovoru naskytla sa, keď na augustové dni do Martina zavítala pekná hŕstka Krakovčanov, keď pod Strážami našli sa v krúžku Martinčanov prof. Nitsch, Smoleński, Zawiliński, Kubijowicz a reprezentanti mladých vedeckých pracovníkov.“⁵⁴

A ďalej:

„Najviac som sa naučil od Škultétyho hodnotiť a vážiť si mučenícku históriu Slovákov. On na názvoch miest a ľudí ujasnil mi dobývačnosť maďarskú, horšiu na poli ducha, než tela, a že srdce slovansko-poľské spolucíti skôr s utláčanými než utláčujúcimi, mohol som spolucítiť len s „tótmí“ a nie s „emberekmi“. Obdivoval som vedomosti Škultétyho: historik i filológ znamenitý a popri tom dobrý znateľ Slovenska... je to učený národovec najšlachetnejšieho druhu: Aká škoda, že ten človek je už v takom pokročilom veku dnes, keď Slovensko má slobodu kultúrneho rozvoja.

Škultétymu som povďačný, že ma voviedol do dejín filomatov a filaretov bratislavských; z jeho rúk dostal som rukopisné pamiatky štúrovcov, on mi ukázal rukopis Riznerov, z ktorého dočítal som sa o literárnych stykoch slovensko-

poľských. Jeho zásluhou i dr. Gołąbek (z Varšavy) dostal sa do hlbšieho štúdia slovenských otázok...“⁵⁵

Svoje poznatky z diel poľských bádateľov Škultéty využíval aj pri recenovaní prác slovenských autorov; možno to povrdiť jeho recenziou knihy *Bardejov a jeho okolie dávno a dnes*.⁵⁶

Veľkého ocenenia sa Škultétymu dostalo aj v roku 1935, keď mu vtedajší konzul Poľskej republiky W. Łaciński odovzdal poľské vyznamenanie za zásluhy na poli poľsko-slovenskej kultúrnej spolupráce.⁵⁷

V súvislosti s Danutou Abrahamowiczovou, ktorá si vo vyššie uvedenej štúdii všima Škultétyho práce uverejnené predovšetkým v „Národných novinách“ a v „Slovenských pohľadoch“, chcem poznamenať, že jej hodnotenie sa týka textov uverejnených pred rokom 1918, kedy Škultétyto vedecké názory dosť citelne podliehali orientácii martin-ských konzervatívistov. Na základe tejto skutočnosti D. Abrahamowiczová síce konštatuje, že Škultéty urobil veľa pre rozvoj slovensko-poľskej spolupráce a pre poznanie prác poľských vedcov, akými boli Jan Baudouin de Courtenay, Roman Zawiliński, Antoni Sygietyński, Aleksander Brückner, Kołodziejczyk, K. Nitsch a iní, kriticky však poukazuje na jeho rusofilskú orientáciu, ktorú príliš zovšeobecňuje. Z tohto aspektu kriticky hodnotí i Škultétyho polonistické práce. Pozitívne sa zmienila iba o jeho kultúrno-politických zásluhách v procese vzájomného poznávania a spolupráce Slovákov a Poliakov.

Mnohotvárne a rozmanité aktivity J. Škultétyho nemožno obsiahnuť jednostrannými výroky. Popredný slovenský slavista Rudo Brtán o širších kontextových súvislostiach jeho polonistických prác a záujmov napísal:

„V slovanskom pomere k Čechom a Poliakom bol veľmi rezervovaný a často možno aj do istej miery zaujatý, pri prvých z obranných dôvodov (aby sa slovenčina nečechizovala), pri druhých pre ich slovanskú chladnosť a ich protiruský celkom pochopiteľný postoj.“⁵⁸

Na základe zistených skutočností možno povedať, že po roku 1918 –

1. Jozef Škultéty v prácach o slovenských dejinách hojne využíval výsledky poľských vedcov.

2. Systematicky sledoval poľské vedecké vydania a vyslovoval k nim svoje názory, doplnky, niektoré otázky aj polemicky korigoval.

3. Poliaci jeho výskumnú činnosť hodnotili pozitívne – prispeli do jeho jubilejného zborníka, poctili ho členstvom v Akademii Nauk, udelili mu cenné vyznamenanie a venovali mu značnú pozornosť aj v podobe publicistických ohlasov.

V novej situácii, ku ktorej došlo po vzniku Č-SR sa slovenská veda a kultúra nachádzali v zdecimovanej podobe. Slovenská inteligencia, učitelia, právnici, kazatelia, ale aj technici a prírodovedci neboli pripravení na systematickú výskumnú prácu. Toto obdobie obdivuhodným spôsobom vyplnil svojou všestrannou, rozhladenou, erudovanou činnosťou Jozef Škultéty. Svojím pôsobením pred prevratom i v poprevratovom období hlboko zasiahol do vývinu slovenskej vedy a kultúry. Jeho bádateľské zacielenie sa presúvalo z literárnohistorického rámca k širšiemu štúdiu dejín Slovenska a predovšetkým dejín slovenského národa, ktoré vnímal na pozadí širších uhorských a stredoeurópskych súvislostí. Neprijímajúc koncepcie jednotného „československého“ národa, prezentoval sa ako typický predstaviteľ martinského centra, ktorý však orientáciu tohto centra prerástol, a to práve vďaka inonárodným (najmä poľským) podnetom. Vedecký výskum organicky prenášal do oblasti kultúrno-spoločenského a literárneho charakteru. Tieto svoje aktivity pohotovo a systematicky dokumentoval na stránkach „Slovenských pohľadov“. Práve jeho zásluhou sa „Slovenské pohľady“ stali hlavnou tribúnou slovensko-poľských literárnych a kultúrnych vzťahov.

Poznámky

1. Pri charakteristike jeho osobnosti možno spomenúť i to, že sa angažoval v politike Slovenskej národnej strany a bol členom jej vedenia, pracoval v Kníhtlačiarskom účastinárskom spolku, bol členom Slovenského spevokolu, korešpondujúcim členom Kráľovskej českej spoločnosti náuk, čestným členom Matice srbskej, Slovanskej spoločnosti v Sofii a i.
2. BUTVIN, J.: *K historickým koncepciám Jozefa Škultétyho so zreteľom na novodobé dejiny Slovákov*. „Historický časopis“, 29, 1981, č. 1, s. 51.
3. VALACH, J.: *Doslov. Jozef Škultéty historik*. In: Škultéty, J.: *Dielo 6. História*. Martin 1989, s. 508.
4. Ale aj doteraz neuverejnená korešpondencia a archívne dokumenty, ktoré sa nachádzajú najmä v Archíve literatúry a umenia Matice slovenskej v Martine.
5. „Slovenské pohľady“, (ďalej SP), 49, 1933, 662-3.
6. ABRAHAMOWICZ, D.: *J. Škultéty a Polacy*. In: *Jozef Škultéty (1853 – 1948)*. Zborník z vedeckej konferencie. Red. M. Kocák. Martin 1970, s. 168 – 174.
7. RIZNER, L. V.: *Bibliografia písomníctva slovenského V*. Martin 1933, s. 232.
8. „SP“, 10, 1890, 113 – 117.
9. Tamže, s. 113.
10. „SP“, 12, 1892, 513 – 517.
11. Tamže s. 517.
12. „SP“, 15, 1895, s. 693 – 6.
13. „SP“, 18, 1898, s. 566 – 8.
14. „SP“, 19, 1899, s. 428.
15. „Národné noviny“, 29, 1898: „Slováci a koruna sv. Štefana.“ *Píše J. Baudouin de Courtenay v „Slovanskom Prehlede“*, č. 239, 240, 260, 286.
16. KOCÁK, M.: *Jozef Škultéty. Pri prameni pravdy. Život a dielo v dokumentoch*. Martin 1983, s. 226.
17. KOCÁK, M.: *Jozef Škultéty*. Cit. dielo, s. 124.
18. „SP“, 21, 1901, s. 452 – 463; 658-674.
19. „SP“, 23, 1903, s. 452-455.
20. Wacław Alexander MACIEJOWSKI (1793-1883), poľský slovanofil, právnik a literárny historik. Bol profesorom rímskeho práva na Varšavskej univerzite.
21. „SP“, 23, 1903, s. 454 – 455.

22. „SP“, 23, 1903, s. 311. Tento príspevok uverejnil aj Jozef HVIŠČ v práci *Slovensko-poľské literárne vzťahy (1815 – 1918)*. Bratislava 1991, s. 135 – 136.
23. „SP“, 27, 1907, 63.
24. „SP“, 27, 1907, 374-376.
25. „SP“, 27, 1907, s. 633-646.
26. Alexander BRÜCKNER (1856-1939) poľský slavista, nástupca Jagiça na katedre slovanskej filológie univerzity v Berlíne.
27. „SP“, 28, 1908, 318-319.
28. „SP“, 29, 1909, 639-640.
29. „SP“, 30, 1910, 765-768.
30. Tamže, s.767.
31. Tamže, s. 767 – 768.
32. Tamže, s. 768.
33. Tamže, s. 768.
34. „SP“, 31, 1911, 58 – 63.
35. Tamže, s. 58.
36. Tamže, s. 62.
37. „SP“, 31, 1911, 57257-5.
38. Tamže, s.574.
39. „SP“, 32, 1912, 63 – 64.
40. Tamže, 64.
41. BRTÁŇ, R.: *Jozef Škultéty a Slovakia*. In: *Jozef Škultéty (1853 – 1948)*. Zborník z vedeckej konferencie. Red. M. Kocák. Martin 1970, s. 134.
42. Treba zdôrazniť, že polonofilske cítěnie J. Škultétyho aktívne podporovala aj jeho žena Bohdana Škultétyová.
43. „SP“, 40, 1924, s. 625-638.
44. Tamže, s. 627.
45. ŠKULTÉTY, J.: *Dielo 6. História*. Zost. J. Valach. Martin 1989, s. 247.
46. KOCÁK, M.: *Jozef Škultéty*. Cit. dielo, s. 228.
47. Tamže, s. 205 –206.
48. Tamže, s. 193.
49. „SP“, 45, 1929, 91-101.
50. Príspevok Jozefa ŠKULTÉTYHO publikovaný v *Sborníku Matice slovenskej pre jazykospyt, národopis, dejepis a literárnu históriu*, 10, 1932, s. 73-79.
51. ŠKULTÉTY, J.: *Dielo 6. História*. Cit. dielo, s. 454. (Jan LE-CIEJEWSKI, práca *Runy i runiczne pomniki slowiańskie*.

- Knihu recenzoval L. NIEDERLE, výťah uverejnený v „SP“, 27, 1907, s. 62 a Škultéty v článku *Slovenské runy*, „SP“, 26, 1906, s. 635.)
52. *Sborník na počesť Jozefa Škultétyho. Martin 1933.*
 53. „SP“, 49, 1933, 662 – 663.
 54. Tamže, s. 662.
 55. Tamže, 663. (Józef Gołąbek- poľský slavista – zaoberal sa Mickiewiczom v slovenskej literatúre).
 56. Ide o recenziu KRPELCOVEJ práce. „SP“, 51, 1935, s. 710-713. Tu okrem iného hovorí, že Baudouin nemal rovnakú mienku ako Rozwadowski, pokiaľ išlo o prízvuk v slovenčine, tak pišiel do Turca, ale na tretí deň musel ísť späť pre nariadenie úradov, podobne aj ďalší bádatelia.
 57. KOCÁK, M.: *Jozef Škultéty*. Cit. dielo, s. 229.
 58. BRTÁŇ, R.: *Jozef Škultéty a Slovakia*. Cit. dielo, s. 139.

K SLOVENSKO-POLSKÝM VZŤAHOV V ROKOCH 1918 – 1938

Alena Bartlová

Záverečná etapa prvej svetovej vojny priniesla so sebou veľa základných zmien. Jednou z nich boli geograficko – politické premeny v stredoeurópskom priestore, ktoré súviseli so zánikom Rakúsko – Uhorska a vytvorením siete nových, tzv. nástupníckych krajín. Rovnako Česko-Slovensko ako Poľsko vzniklo na základe kombinácie princípů historického a prirodzeného práva. Významným podporovateľom ich vzniku a napokon i jedným z najdôležitejších zahraničnopolitických opôr týchto stredoeurópskych krajín v nastávajúcich rokoch bolo Francúzsko, ktoré pri presadzovaní svojich stredoeurópskych plánov ťažilo z toho, že ďalší víťazi I. svetovej vojny – Veľká Británia a USA – nemali v tomto regióne prioritné „ziskové záujmy“ a ďalšie dve „problematické veľmoci“ – Nemecko a ZSSR – boli po vojne prislabé na to, aby mohli intenzívne a stabilne vnímať okrem svojich vnútorných ťažkých problémov aj problémy iných európskych krajín.

Na vzťahy medzi Poľskom a Č-SR vplýval pochopiteľne vývoj medzinárodnej politickej situácie na európskom kontinente, determinovaný súradnicami stretajúcich sa rôznych štátnych, národných i „osobnostných“ koncepcií a aktivít. Ako naznačujú posledné výskumy, tvoril stredoeurópsky priestor dôležitú súčasť aj projektov, ktoré vznikali na pôde vatikánskej diplomacie. Pápežský štát sa ťažko zmieroval s post-versaillským status quo, najmä so zánikom rakúsko – uhorskej monarchie, ktorá tvorila do vojny oporný pilier katolicizmu v stredoeurópskom priestore. O pružnosti a prispôsobivosti vatikánskej diplomacie svedčí skutočnosť, že napriek ešte nedávnej podpore vladárov Rakúsko – Uhorska akceptovala čoskoro nové geopolitické rozdelenie Európy a budovala si urýchlene novú stratégiu, zodpovedaj-

úcu novovytvoreným podmienkam. Do okruhu týchto novovytváraných koncepcií patrila tiež značná pozornosť, ktorú Vatikán venoval stredoeurópskym tzv. nástupníckym štátom a v rámci nich aktivitám, ktoré smerovali k nájdaniu náhrady za zaniknuté centrum svojho vplyvu.¹ Jednou z možných alternatív bolo aj z katolíckeho hľadiska integračné pôsobenie „veľkého katolíckeho Poľska“ v stredoeurópskom priestore. Na vzniku i podpore tejto myšlienky mal zaiste zásluhu aj čelný poľský povojnový politik I. J. Paderewski, ktorý bol častým hosťom vo Vatikáne.²

Do okruhu dôležitých momentov, ktoré zohrávali nemalú úlohu pri formovaní zahranično-politickej línie Č-SR a Poľska (a tým aj vzájomných vzťahov Poliakov a Slovákov) možno zaradiť aj nemalé ekonomické problémy, s ktorými sa tieto krajiny po vojne potýkali. Ich vznik súvisel s transformáciou celosvetového povojnového hospodárstva, s odsúvaním vojnou najviac zničených európskych krajín z prvenstva v rebríčku svetovej ekonomiky, v ktorej do vojny Európa udávala tón. Vláde garnitúry Poľska i Česko-Slovenska si uvedomovali, že prepotrebné pôžičky i prílev zahraničného kapitálu získajú vtedy, ak sa budú mocť prezentovať ako stabilné, dôveryhodné centralizované štáty bez vnútorných konfliktov a politického napätia.

Slovensko bolo v medzivojnovom období súčasťou česko-slovenského štátu. Mocenský reliéf česko-slovenských politických centier sa v podstate stabilizoval podľa vopred (t. j. už pred prevratom v roku 1918) vypracovanej koncepcie domácej Maffie a vedenia zahraničného odboja. O ukončení „rozbehu“ v činnosti ministerstiev či iných dôležitých celoštátnych i samosprávnych inštitúcií možno hovoriť približne koncom roka 1920. Slovensko-poľské vzťahy v danej etape boli súčasťou česko-slovensko-poľských vzťahov. Aj keď sa pokúsim ich vyabstrahovať z celého komplexu kontaktov medzi uvedenými susednými nástupníckymi krajinami, nie je to celkom možné. Tón vývoja zahraničnej politiky na pôde medzivojnového Česko-Slovenska a tým aj Slovenska udávala Praha, predovšetkým ministerstvo zahranič-

ných vecí riadené dr. E. Benešom, krátko (iba dva mesiace v r. 1936) dr. M. Hodžom a napokon v druhej polovici 30. rokov dr. K. Kroftom. Slovenským politikom sa otvárala cesta do radov vysokej štátnej byrokracie, na vyslanectvá do zahraničia a pod predovšetkým aktivizáciou v celoštátnych, najmä vládnych koalíčných stranách. (Z politikov na vnútro-politickej scéne je dôkazom toho najmä dr. V. Šrobár, z tých, ktorí pôsobili na vyslaneckých postoch napr. J. Slávik – vyslanec v Poľsku v posledných rokoch medzivojnového Česko-Slovenska.) Poľsko bolo síce samostatným štátom so svojou osobitnou zahraničnou politikou, ale aj tá podliehala mnohým zahraničným vplyvom a tlaku viacerých vnútro-politických súbojov. Ak teda chceme hovoriť o slovensko – poľských vzťahoch, môžeme mať zo Slovenska na mysli najskôr vzájomné kontakty s Poľskom na úrovni politických strán, kultúrnych spolkov, záujmových a ekonomických organizácií, či jednotlivých osobností, ktoré síce mohli rokovať s rôznymi oficiálnymi predstaviteľmi Poľska, prípadne sa pravidelne stretávať s poľskými veľvyslancami a konzulmi pôsobiacimi na území Č-SR, ich rokovania však zostávali na rezortnej, prípadne súkromno – priateľskej, čiže neoficiálnej úrovni. Pritom treba uviesť, že viaceré skutočnosti z dejín poľsko – česko-slovenských vzťahov, ktoré mohli byť z tých či oných dôvodov významné a úspešné pre celý česko-slovenský štát, nemuseli prinášať zisk konkrétnym skupinám obyvateľstva na Slovensku. Mám tu na mysli napr. konkrétny prípad, keď československo – poľská obchodná zmluva, ktorú obe krajiny uzavreli v roku 1925, bola užitočná a výhodná pre mnohé rezorty česko-slovenského hospodárstva. Súčasne však – tým, že otvorila možnosti tranzitu poľského uhlia cez Č-SR do Rakúska a Maďarska – obmedzila na minimum vývoz handlovského uhlia do týchto, pre slovenské bane v predchádzajúcom období už tradične odberateľských krajín. Je pochopiteľné, že vedeniu handlovských baní táto skutočnosť nevyhovovala. Museli hľadať iné odbytové možnosti. Napokon sa im podarilo preorientovať odbyť väčšmi na domáci trh, kde získali pravidelných odberateľov.³

Ak už spomínam ekonomické vzťahy medzi susedným Slovenskom a Poľskom, treba konštatovať, že v porovnaní s ich dávnymi hospodárskymi vzťahmi (napr. v stredoveku) sa javí vzájomná obchodná výmena tovarov v 20. storočí a konkrétne ich hospodárske kontakty v medzivojnovom období ako nedostatočná. Oba susedné národy, resp. ich ekonomiky, zrejme slabo využívali možnosti vzájomnej hospodárskej spolupráce. Zo Slovenska sa vyvážali do Poľska: jablká, ľan, vlnená priadza, kože a výrobky garbiarskeho priemyslu, papier, jedlý olej, elektrické a rôzne iné káble, dáždnyky, bryndza, pívový slad, surový hodváb a kamenné vápno. Z Čiech Poľsko dovážalo od vzniku oboch štátov aj farmaceutické výrobky, konfekciu, obuv, stroje, rotačný papier a sklo. Z Poľska sa exportovali na Slovensko najmä nafta, rôzne rudy, stolný olej, ako aj iné suroviny a polotovary, ktoré sa ďalej na Slovensku spracovávali.⁴ V celom česko-slovenskom zahraničnom obchode zohrávali obchodné vzťahy s Poľskom nevýraznú úlohu (dovoz z Poľska do Č-SR tvoril približne 7 percent, zatiaľ čo export z Č-SR do Poľska tvoril približne 3 – 4 percentá z celkového česko-slovenského zahraničného obchodu).

Na nižšiu obchodnú výmenu medzi Poľskom a Č-SR (a tým aj Slovenskom) vplývali jednak problematické vzájomné politické vzťahy oboch susedných nástupníckych štátov (okrem obdobia 1920 – 1925, v ktorom sa ukazovalo, že bola nádej aj na nájdenie väčšieho všestranného vzájomného porozumenia), jednak podobná štruktúra hospodárstva v oboch krajinách (predovšetkým v Poľsku a na Slovensku, v ktorých prevládala poľnohospodárska produkcia). Oba štáty po roku 1918 intenzívne hľadali najmä odbyť svojich agrárnych tovarov a obilia.

Rovnako z Poľska ako aj zo Slovenska medzi najdôležitejšie vývozné artikly patrilo drevo a výrobky z dreva a tu sa stávali ich národné ekonomiky rivalmi pri hľadaní zahraničných „odoberateľov“. Odbyť pre svoju agrárnu produkciu alebo pre drevo sa pokúšali nájsť predovšetkým v Nemecku a západoeurópskych krajinách.⁵ V týchto oblastiach – s väč-

ším i menším úspechom – hľadali napokon aj odbyť svojich priemyselných výrobkov a surovín. Je zrejmé, že Nemecko využívalo túto ekonomickú ponuku stredoeurópskych a balkánskych krajín (čiže prevažne agrárnych štátov) pri presadzovaní svojich politických záujmov. Tým, že rokovalo s každou z nich osobitne, zvyšovalo aj ich vzájomnú politickú rivalitu a oslabovalo možnosť ich vzájomnej (a pre nich takej žiadúcej) ekonomicko – politickej spolupráce. Nové negatívne prvky v celosvetovej ekonomike v tridsiatych rokoch, najmä vznik a priebeh svetovej hospodárskej krízy, nútili ešte vo zvýšenej miere rovnako prevažne agrárne Poľsko ako priemyselne – agrárnu Č-SR hľadať odbyť v ďalekých mimoeurópskych regiónoch (napr. v Indii, v Číne, v Egypte a pod.) Niet pochyb o tom, že všetky spomínané javy, ktoré brzdili ekonomickú spoluprácu medzi dvoma susednými nástupníckymi štátmi, vplývali negatívne aj na ich politické vzťahy.

O riešenie spoločných vývozných problémov agrárnych stredoeurópskych krajín (a teda aj Poľska a Č-SR) sa od začiatku 20. rokov, ale predovšetkým v 30. rokoch intenzívne usilovali československí aj slovenskí agráристи na čele s Antonínom Švehlom a slovenským politikom dr. Milanom Hodžom. Svoj osobitný prístup k likvidácii podobných ekonomických ťažkostí v južných oblastiach Poľska a na severe Slovenska prejavili aj mladí prívrženci ľudovej strany (napr. P. Čarnogurský), ktorí propagovali v roku 1932 tzv. goralský regionalizmus. Mali záujem o vytvorenie spoločných slovensko - poľských regionálnych orgánov, či aspoň dajakých komisií, ktoré by analyzovali situáciu v konkrétnych najproblematickejších oblastiach a pokúsili sa na základe tejto analýzy vytvoriť program riešenia najpálčivejších ekonomických, ale aj zdravotníckych, školských a kultúrnych ťažkostí. Úlohou týchto komisií malo byť aj naplánovanie harmonogramu postupných krokov, ktoré by viedli k likvidácii akútnych nedostatkov a k pozdvihnutiu týchto regiónov na úroveň najvyspelejších častí oboch štátov.⁶ Treba povedať, že spoločné „nadhraničné“ regionálne riešenie lokálnych pro-

blémov sa neuskutočnilo. Zrejme pre túto ideu nenašli autori tohto projektu pochopenie u štátnej administratívy svojich krajín.

Je interesantné, že napriek vzájomným spoločným stretnutiam ich čelých politikov a ich spoločným akciám, ktoré prebiehali počas I. svetovej vojny, i ďalšiemu zblížovaniu ich politických reprezentácií, medzinárodné vzťahy v povojnovej strednej Európe a najmä medzi samotnými novovytvorenými tzv. nástupníckymi krajinami narážali na množstvo problémov. Tento jav si možno vysvetliť tým, že pred prvou svetovou vojnou a počas vojnových rokov spájal nástupnícke krajiny, ktoré vznikli na pôde bývalej monarchie, spoločný cieľ: porážka Rakúska - Uhorska a vytvorenie ich národných štátov. Po likvidácii tohto problému a vytvorení ich národných štátov motív spoločného politického boja zanikol. Naviac, vynorili sa celkom iné zdroje povojnového napätia, ktoré súviseli s vytváraním hraníc týchto nových, či obnovených „historických“ štátov a pramenili v rivalských súbojoch o každý kus získaného územia.

Dohoda Rady Ambasadorov, ktorá dňa 28. 7. 1920 v Paríži rozhodla o definitívnej čiare poľsko - česko-slovenských hraníc, čiže o tom, ktoré územia v Sliezske, na Spiši a na Orave pripadnú Poľsku a ktoré Česko-Slovensku (tým aj Slovensku) neuspokojila ani Poliakov ani Slovákov.⁷ Svedčia o tom kritické prejavy, v ktorých sa hraničným problémom s Poľskom venovali slovenskí poslanci na pôde parlamentu i na verejných zhromaždeniach politických strán.⁸ Svedectvom nespokojnosti na poľskej strane je napr. deklarácia, ktorú v mene poľského národa poslal ešte v ten deň, čiže 28. 7. 1920, premiér Ignacy Paderewski, predstaviteľom Spoločnosti národov,⁹ ako aj súkromné poznámky jedného z aktérov pôsobiacich v tíme poľskej delegácie na mierových rokovaníach, prof. W. Semkowicza.¹⁰

Je pochopiteľné, že zo spoločných bojovníkov proti monarchii sa po vojne stávali rivali, súperiaci o uplatnenie svojich štátov v novej štruktúre povojnovej Európy. Treba v tejto súvislosti konštatovať, že na vzájomné napätie medzi

nástupníckymi štátmi v strednej Európe vplýval, resp. ho priamo pomáhal dramatizovať aj nevelký záujem víťazných veľmocí (okrem Francúzska) o doriešenie povojnovej situácie v stredoeurópskom priestore. Napriek viacerým „nedorozumeniam“ sa v rokoch 1920 – 1925 postupne sformovali medzi Č-SR a Poľskom dobré kontakty, na čom mali zásluhu predovšetkým ministri zahraničia a vyslanectvá i konzuláty v oboch krajinách.¹¹ Ich spoločné úsilie vyvrcholilo v uzavretí česko-slovensko – poľskej zmluvy a nemohli ho spochybniť ani také udalosti, ako bol nevydarený atentát poľského občana J. Lecha na pôde česko-slovenského konzulátu v Krakove, o ktorom priniesla informácie slovenská tlač koncom mája 1925.¹²

O politické zblíženie Slovenska s Poľskom prejavovali na území Slovenska i Poľska záujem vysokoškolskí pedagógovia, vedci, študenti, ale aj niektoré kultúrne organizácie, politické osobnosti a politické skupiny. Z bohatého spektra politických strán, ktoré pôsobili na Slovensku, vyvíjali najaktívnejší záujem o Poľsko a jeho obyvateľov v priebehu celého medzivojnového obdobia prdovšetkým niektorí funkcionári Slovenskej ľudovej strany, ktorým môžem v tejto štúdii (vzhľadom na jej určený rozsah) venovať pozornosť.

V prvom rade sa treba pozastaviť pri samom predsedovi tohto konfesijnó-nacionálneho prúdu. Andrej Hlinka – ako to neraz vo svojich prejavoch zdôraznil – bol v prvom rade ružomerským farárom a hlboko veriacim človekom a svoju politickú činnosť chápal ako súčasť boja za práva a za rozvoj katolíckej cirkvi. Vo svojom kulminačnom životnom i politickom období mal svoju – a povedzme si rovno, ťažkú, negatívnu skúsenosť s existenciou Slovákov v Uhorsku, najmä na konci 19. a v prvých rokoch 20. storočia. Poznal doslovne „na vlastnej koži“ perzekúciu uhorskej štátnej moci voči slovenskej elite. Na rozdiel od týchto „zážitkov“ mal už v čase pred I. svetovou vojnou mimoriadne dobré skúsenosti a kontakty s českým prostredím, najmä s katolíckymi veriacimi na Morave, ale aj s obyvateľmi Prahy a iných

miest, kde ho vítali ako reprezentanta ujarmených bratov – Slovákov. Niet sa čo diviť, že Hlinka po dohovore so svojim moravským priateľom dr. A. Kolískom sa zapojil do príprav vzniku Č-SR a vytvorenie republiky privítal i podporoval. Uvedomoval si – počas celého medzivojnového obdobia – evidentný rozdiel postavenia a možnosti národného rozvoja Slovákov v Uhorsku a na pôde česko-slovenského štátu. Nezmieril sa však s návrhmi na rozlukú cirkvi a štátu i s inými „ateistickými postojmi“ ľavicových politických prúdov v Č-SR, ktorým sa podarilo získať už v roku 1920 volebné víťazstvo v parlamentných voľbách aj na Slovensku. Hlinka si zaumienil, že „červené Slovensko“ premení na Slovensko biele, t.j. kresťanské, katolícke. Najschodnejšiu cestu k realizácii tohto cieľa videl v tom, že jeho konfesijný politický prúd získa do svojich rúk bezvýhradnú, alebo aspoň rozhodujúcu politickú moc na autonómnom Slovensku, ktoré malo byť súčasťou Č-SR. Pomocnú ruku, alebo tiež politický tlak, vhodný k uskutočneniu svojho cieľa, videl Hlinka v spolupráci s katolíckym Poľskom. Predseda ľudovej strany si uvedomoval že jeho (v historickej literatúre už frekventovaná) „tajná“ cesta na mierovú konferenciu do Paríža v septembri 1919, kde spolu so svojimi spoločníkmi šiel hľadať porozumenie pre autonómiu Slovenska, by sa nemohla uskutočniť bez pomoci spojencov vo Varšave. Jeho poľskí priatelia mu zabezpečili falošný pas a iné dôležité dokumenty potrebné k tejto ceste.¹³ Zrejme i táto skutočnosť determinovala kladný vzťah A. Hlinku ku susednému, prevažne katolíckemu slovanskému národu.

Hlinkov záujem o priateľskú spoluprácu Česko-Slovenska a Poľska sa prejavil aj v jeho parlamentnom prejave, ktorý predniesol dňa 21. 6. 1922. Medziiným v ňom zdôraznil, že aj ľudová strana

„...s úprimnou láskou sa chová k poľskému národu ako jednému členovi najsilnejších slovanských národov, ktorý svojím hlbokým náboženským a národným citom i vzdor najväčšiemu utláčaniu sa vo svojom náboženskom a národnom ráze zachoval“.¹⁴

Súčasne však v tom istom prejave – v súvislosti so stratou časti oravských a spišských lokalít v prospech Poľska – nezaбудol pripomenúť:

„My sa tu verejne osvedčujeme, že ani Poliakom ani Čechom ani piad' slovenskej zeme nevydáme, lebo je to zem slovenská, a slovenská zem patrí Slovákom. My máme nielen právo, ale aj povinnosť chrániť a brániť to, čo je vzácne, brániť našu slovenskú zem, našu milú krajinu.“¹⁵

Rovnaký postoj prejavoval Hlinka – najmä ak sa rozpravil o „hraničných“ problémoch – aj v nasledujúcich rokoch. Konzul W. Łaciński v správe svojmu varšavskému ministerstvu zo dňa 28. 4. 1933 poznamenal, že sa stretol s A. Hlinkom, ktorý mu rozprával o svojej osobnej náklonnosti voči slovanským a kresťanským bratom-Poliakom. Hlinka však využil aj túto príležitosť, aby zdôraznil (a do Varšavy cestou konzula odkázal), že Slováci majú nespochybniteľné historické právo na celú Oravu a Spiš.¹⁶

Treba konštatovať, že pre A. Hlinku neboli zahraničnopolitické otázky prvoradou doménou. Takmer výhradnú pozornosť venoval vnútropolitickým otázkam. Ak sa vyjadroval k problémom spätým s Poľskom, či s inou susednou krajinou, zvyčajne šlo o celostranné dokumenty, ktoré síce Hlinka prečítal na verejných zhromaždeniach, alebo ich (ako súčasť medzistrannickej zmluvy) podpísal, ale nebol ich autorom. Medzi takéto dokumenty patrí napr. rezolúcia, ktorá bola výsledkom rokovania HSLS a Slovenskej národnej strany so zástupcami Striebrného Národného ligy, Kramářovho krídla Československej národnodemokratickej strany a delegátov Národnej obce fašistickej v nitrrianskom byte senátora dr. J. Budaya dňa 13. 8. 1933, čiže pri príležitosti jubilejných osláv Pribinovho chrámu. Rezolúciu z tejto porady za HSLS podpísal A. Hlinka a písalo sa v nej okrem iného i to, že zúčastnené strany si priali, aby sa v Č-SR nastolil politický systém podľa vzoru Piłsudského Poľska. Tiež oporou pre takto „pretavené“ Česko-Slovensko malo byť Poľsko, s ktorým mala Č-SR utvoriť čo najužšie spojenectvo. V poľských archívoch, ktoré priná-

šajú informácie o spomínanej rezolúcii, sa spomínala ako ďalšia možnosť aj požiadavka česko-slovensko – poľskej únie.¹⁷

Na formovanie propoľského postoja Andreja Hlinku mal najväčší vplyv jeho mladý spolustranník a oddaný stúpenec Karol Sidor a už spomínaný poľský konzul, ktorý pôsobil v 30. rokoch v Bratislave, Wacław Łaciński. Obaja mali zásluhu na tom, že Hlinka bol pozvaný v roku 1937 do Poľska a napriek svojmu už povážlivo zhoršenému stavu skutočne aj absolvoval krátky pobyt v dňoch 15. – 17. 8. 1937 v poľskej Krynici a v Zakopanem.¹⁸ Veľkú pozornosť jeho návšteve venoval najmä spolok „Towarzystwo Przyjaciół Słowaków im. Ludewita Sztura“, na čele ktorého stáli Feliks Gwiżdż a prof. W. Semkowicz. Poľská vláda udelila dňa 27. 9. 1937 predsedovi HSLS vysoké štátne vyznamenanie – slávnostnú stuhu a odznak rytiera veľkej stuhy rádu „Polonia Restituta“. Toto vyznamenanie odovzdal predsedovi ľudovej strany bratislavský konzul W. Łaciński na slávnostnom zasadnutí mestskej rady v Ružomberku pri príležitosti oslavy Hlinkových narodenín.¹⁹

Návštevy či už rôznych delegácií alebo jednotlivých osobností z Poľska na ružomerskej fare neboli žiadnou mimoriadnou udalosťou. Patrili medzi pravidelne prijímaných hostí. O ich dôvernom charaktere svedčia najmä správy poľského vyslanca v Prahe a poľských konzulov, ktorí sa vymenili na bratislavskom konzuláte počas celého medzivojnového obdobia. Je v nich možné sledovať nielen formujúci sa politický postoj A. Hlinku a celého vedenia HSLS na rôzne dobové otázky, ale aj postupne sa zhoršujúci Hlinkov zdravotný stav.

Posledné stretnutie A. Hlinku s konzulom W. Łacińskim prebiehalo začiatkom apríla 1938, v čase konzulovej návštevy v Ružomberku.²⁰ Podľa správy, ktorú konzul poslal dňa 5. 4. 1938 poľskému vyslancovi K. Papeému do Prahy a súčasne aj varšavskému ministerstvu zahraničných vecí, hneď po príchode do katolíckeho kruhu v Ružomberku sa dozvedel, že A. Hlinka dobojováva svoj životný zápas. Jeho choroba

sa dostala do poledného štádia. Konzul sa zúčastnil na omši, ktorú slúžil farár A. Hlinka a vypočul si jeho kázeň, ktorú ukončil slovami: „Nik slovenský národ nezničil. Národ slovenský bol, je a bude! Amen“.

Po omši mal konzul rozhovor s predsedom ľudovej strany o politickej situácii na Slovensku a o budúcnosti krajiny. V tejto súvislosti Hlinka veľmi vzrušene hovoril o vážnosti historickej doby a o „państwowości słowackiej“. Ihneď po ukončení konzulovej návštevy napísal A. Hlinka vzrušujúci list K. Sidorovi, ktorý ho v nasledujúcich dňoch ukázal W. Łacińskému a podčiarkol, že Hlinkovo vyjadrenie je súčasne osudovým sformovaním postoja HSLS k súčasnej situácii. Predsedníctvo HSLS, ktoré v najbližších dňoch zasadalo, prijalo rozhodnutie okrem iného aj o tom, že dr. J. Tiso má v jeho mene vycestovať do Ríma a do Vatikánu a presondovať tam ich postoj ku Slovensku. K. Sidor vyslalo vedenie ľudovej strany do Varšavy. Konzul Łacinski v správe adresovanej do Varšavy poznamenal, že Sidor príde do Varšavy asi v máji, chce navštíviť priamo ministra zahraničných vecí J. Becka a pravdepodobne mu odovzdá deklaráciu HSLS, ktorá bude formulovať vzťah Slovenska a Poľska pre budúcnosť. Konzul si žiadal inštrukcie, či by takáto deklarácia bola – z hľadiska poľskej vlády – žiadúca.²¹

Predpokladám, že veľmi reálne zhodnotil polonofilstvo A. Hlinku, príčiny jeho vzniku a rôzne vývojové modifikácie riaditeľ tatranského múzea, ktorý už po Hlinkovej smrti dňa 20. 4. 1939 napísal okrem iného v liste profesorovi W. Semkowiczowi:

„Zresztą raz trzeba sobie powiedzieć: całe polonofilstwo słowackie poprzednie polegało tylko na wygrywaniu Polaków przeciw Czechom w sprawie autonomii. To była polityka Hlinki i taki zostawił testament następcom“.²²

Hlinkov stranícky kolega Karol Sidor patril k mladšej generácii politikov, ktorá nemohla osobne poznať perzekutované antislovenské postupy uhorského režimu. Sidorova generácia sa politicky realizovala na pôde česko-slovenského štátu, ku ktorému bola – ako napokon každá mladá generá-

cia – značne kritická. Bola to tiež generácia vzdelanejšia, ktorá mala možnosť nazrieť nielen za hranice svojho okresu, ale aj svojho štátu. Rozhodujúcou podmienkou propoľskej orientácie K. Sidora bolo prevážne katolícke vierovyznanie poľského obyvateľstva a jeho antiruský postoj. Svoje názory na túto tému sumarizoval okrem iného v parlamente prejav, ktorý predniesol na pôde národného zhromaždenia 6. 11. 1935, kde povedal:

„Najväčšie vlastenectvo a najzáslužnejší národný egoizmus je ten, ktorý vie záujem svojho národa spojiť so záujmom všeobecným. (...) Slováci, konajúci (...) národnú svoju politiku sú aj kresťanmi, ich veľká väčšina je katolícka (...) preto táto národná politika riadená je aj zásadami a smernicami kresťanskej náuky. (...) Strana, v mene ktorej mám česť hovoriť, od vzniku tohoto štátu žiada spoluprácu medzi Česko-slovenskou republikou a Poľskom. (...) Ako sa uskutočnila Česko-slovenská republika, slovenský národ v povedomí svojho práva, svojej suverenity a samostatnosti, začal si určovať svoj pomer k jednotlivým členom slovanskej rodiny a určil si tento pomer voči Poliakom srdečne a bratsky“.²³

Karol Sidor sa interestoval o poľskú problematiku od začiatku 20. rokov. Na jar v roku 1923 požiadal o udelenie štipendia na cestu do Poľska. Jeho žiadosť nebola kladne prijatá. Zdá sa, že na tom malo zásluhu ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, ktoré sa vyjadrilo v liste adresovanom ministerstvu zahraničných vecí v tom zmysle, že doba nie je vhodná, aby tomuto mladému opozičnému politikovi bolo umožnené cestovať po Poľsku v čase, keď na Slovensku rastú pozície opozičných strán.²⁴ Jeho žiadosť sa uskutočnila o čosi neskôr. Je možné, že i pod vplyvom volebného úspechu HSLS v parlamentných voľbách v roku 1925. Novinárovi a nádejnému spisovateľovi K. Sidorovi prideliло Prezídium ministerskej rady v Prahe dňa 1. 6. 1925 prázdninové novinárske štipendium na cestu do Poľska. Súčasne mu oznámili, že by bolo vhodné, aby sa v práci venoval opisu historických pamiatok a iných turisticky interesantných

lokalít, ktoré by mohli zaujímať česko-slovenských obyvateľov. Krajina severných susedov si Sidora natrvalo získala. Spočiatku v nej hľadal iba objekty, ktoré chcel zvečniť vo svojej informačnej práci o Poľsku, neskôr sa Poľsku venoval hlbšie. Počas opakovaných návštev viacerých poľských miest a regiónov mal Sidor možnosť zoznámiť sa s mnohými kultúrnymi i politickými osobnosťami poľského života. Nie raz bol v priebehu 30. rokov hosťom aj poľského ministra zahraničných vecí Józefa Becka.²⁶

Na rozdiel od A. Hlinku patrilo K. Sidoru k tým politikom HSLS, ktorí sa v prvom rade zaoberali zahraničnopolitickými otázkami a snažili sa usmerniť zahraničnopolitickú orientáciu svojej strany podľa svojich predstáv. Možno povedať, že po smrti katolíckeho duchovného a významného politika, poslanca HSLS Štefana Onderču (v marci 1937) bol práve mladý Sidor pokladaný u časti členov ľudovej strany za prvoradého odborníka na medzinárodnú problematiku a miesto Slovenska v medzinárodných vzťahoch. Získal si bezhraničnú dôveru nielen predsedu HSLS A. Hlinku, ktorý ho poveril začiatkom 30. rokov (po uväznení dr. V. Tuku) funkciou šéfredaktora denníka Slováč, ale mal prívrženov aj medzi mladou generáciou tejto strany.

Je samozrejmé, že rovnako Sidorovým návštevám v Poľsku, ako aj nevšednému záujmu poľských ambasádorov, akreditovaných v Č-SR, o politický vývoj na Slovensku a najmä o činnosť Hlinkovej slovenskej ľudovej strany venovali pravidelnú pozornosť nielen denníky politických strán na území celej Č-SR, ale aj pražské ministerstvo zahraničných vecí a spravodajské orgány Č-SR.

V rôznych článkoch a hláseniach sa skúmali príčiny Sidorovej propoľskej orientácie. Napr. časopis „Přítomnost“ zo dňa 29. 12. 1934 v tejto súvislosti konštatoval: „Sidor je človek veľkej víry a jediné myšlenky. Tou je myšlienka autonómie. Tou vírou je trpitelství, pohotová ochota stát se mučeníkem.“²⁷ Je pravdepodobné, že Sidor pristupoval k slovensko-poľskej spolupráci s nádejou, že pomocou Poľakov dosiahnu Slováci skôr autonómiu, ktorá bola prvora-

dým bodom v programoch HSLS. Nie je celkom jasné, či si do roku 1938 predstavoval autonómiu zásadne na pôde Č-SR, alebo aj ako možnú formu spoluzitania s Poľskom. Sidorove závažné parlamentné prejavy, najmä zo dňa 6. 11. 1935 a 2. 12. 1937 boli výraznými signálmi toho, že tento poslanec prekročil vo svojej koncepcii o riešení slovenskej otázky rubikon autonómie Slovenska na pôde Č-SR Predovšetkým v poslednom zo spomínaných parlamentných vystúpení nenechával nikoho na pochybách, že propaguje už nie autonomistický program, ale prinajmenšom federatívne usporiadanie štátoprávných vzťahov medzi Slováckmi a Čechmi.²⁸ Sidor bol napokon jedným z najstabilnejších prívržencov dr. V. Tuku v ľudovej strane a o Tukovi bolo známe, že už v roku 1921 publikoval svoj autonomistický plán, ktorý bol v skutočnosti návrhom na vznik spolkového štátu v Č-SR (Česko-Slovensko sa malo rozdeliť na tri spolkové krajiny: Čechy s Moravou, na Slovensko a na Podkarpatskú Rus). Sidor udržiaval kontakty aj s profesorom A. Klementom, ktorý viedol vo Viedni Sudetendeutschen-heimatsbund a mal záujem aj na rozleptávaní politickej situácie v Č-SR. Sidorove stretnutie dňa 19. 5. 1938 s ministrom zahraničných vecí vo Varšave a najmä jeho a Tisova nočná návšteva 28. 9. 1938 poľského vyslanca Kazimierza Papéa v Prahe boli svedectvom toho, že v napätej situácii roku 1938 K. Sidor vážne počítal s alternatívou poľsko-slovenskej únie ako jedného z možných osudových riešení budúcnosti Slovákov.³⁰

Celkom „na inú nôtu“ vyznel Sidorov rozhlasový prejav v kritike jesennej situácii aktuálneho ohrozenia existencie ČSR, v ktorom podporil mobilizáciu armády. Rozhodne inak ako v predchádzajúcich rokoch vyznela aj Sidorova ochota spolupôsobiť v česko-slovenskej vláde v roku 1938. Nie je celkom zrejmé, či tieto aktivity boli súčasťou vnútrostrannického zápasu K. Sidora s J. Tisom o najvyšší stranícky post po smrti A. Hlinku (august 1938), alebo boli akýmsi novým vnútorným prejavom dovtedy jedného z najradikálnejších opozičných politikov na Slovensku. Jedno-

značne však pri rekonštrukcii Sidorovej propolskej orientácie a jeho konkrétnych krokov v roku 1938, ktoré v rámci tejto orientácie urobil, je zrejme že v tom čase bol ešte nerozhľadeným, priveľmi dôverčivým politikom, ktorý nevedel odhadnúť a reálne posúdiť smerovanie a politické ambície poľského ministra zahraničných vecí ani jeho vyslancov a konzulárnych pracovníkov v Č-SR. Napriek tomu, že sa domnieval, že je tvorcom samostatnej koncepcie, bol skôr naivnou bábkou, ktorá sa – v dobrej viere – nechávala usmerňovať a vohnať do istých situácií, ktorých scenár vypracoval niekto iný.

V súvislosti so Sidorovou spoluprácou s poľskými politikmi sa neraz vyskytol v slovenskej i českej tlači aj taký názor, že ľudová strana získavala finančné podpory z Poľska a medzi sprostredkovateľov týchto „donácií“ mal patriť práve K. Sidor. Z archívnych materiálov vieme, že ľudová strana skutočne dostávala pri rôznych príležitostiach finančné podpory rovnako z Prahy ako z Varšavy.³¹ Je zrejme, že ani Hlinkova aktivita v prospech slovensko – poľskej spolupráce, ani rovnaká Sidorova činnosť nebola podmienená finančnými príspevkami z Poľska. Predpokladám, že HSLS na tieto príspevky ani napokon nebola odkázaná.

Ďalšou, nemenej interesantnou osobnosťou z radov funkcionárov HSLS, ktorí vyvíjali rôzne kroky pre zblíženie s poľskými politikmi, bol už spomínaný dr. Vojtech Tuka. Tento univerzitný profesor na predprevratovej Alžbetínskej univerzite v Bratislave vstúpil medzi členov ľudovej strany už v čase, keď boli rozdelené všetky významné funkcionárske posty. Napriek tomu si veľmi rýchlo získal priazeň predsedu ľudovej strany A. Hlinku a zrejme vďaka tomu urobil priam urýchlenú politickú kariéru. Stal sa nielen šéfredaktorom ústredného tlačového denníka HSLS „Slovák“, ale aj tvorcom autonomistického programu, publikovaného v priebehu roku 1921 na stránkach tohto denníka a naviac – v roku 1926, pred odchodom A. Hlinku na eucharistický kongres do USA, vymenoval ho odchádzajúci predseda za člena päťčlenného direktória, ktoré v jeho neprítomnosti

malo usmerňovať ľudovú stranu. Ani tieto politické posty a prejavená dôvera zrejme nenaplnili ambície tohto politika. Z archívnych materiálov vyplýva, že počas Hlinkovej neprítomnosti siahla V. Tuka aj po poste predsedu ľudovej strany a snažil sa do svojich plánov zapojiť najmä časť ešte stále promaďarsky orientovaného duchovenstva vo východoslovenských farnostiach. Na jar 1926 pomáhal biskupovi v Rožňave Michalovi Bubničovi založiť Krajinskú katolícku radu a stal sa jedným z 8. členov jej direktória.³² Historiografia na Slovensku, najmä práce J. Kramera, zaradovali dr. V. Tuku medzi čelných politikov, ktorých cieľom mal byť zánik Č-SR a návrat Slovenska do predprevratového „Veľkého Uhorska“.³³

Podľa výsledkov novších archívnych výskumov patril dr. V. Tuka medzi tých politikov, ktorých úlohou nebolo iba obnovenie Rakúsko – Uhorska, resp. aspoň Uhorska, ale riešenie širokokoncipovaných stredoeurópskych vzťahov. Jeho „misia“ mala zapadať do projektov vatikánskej diplomacie, rozčarovanej povojnovou situáciou v niektorých nástupníckych krajinách, najmä pokiaľ šlo o vzťah ich vládnych garnitúr ku katolíckej cirkvi. Spomínané pramene naznačujú, že vatikánska diplomacia mala záujem na vytvorení bloku stredoeurópskych katolíckych krajín, do ktorého zaradovali Taliansko, Chorvátsko, Maďarsko, Rakúsko, Slovensko, Podkarpatskú Rus a predovšetkým centrum tohto bloku – veľké katolícke Poľsko.³⁴ Podľa týchto dokumentov aj ciele dr. V. Tuku neboli iba národnými, čiže promaďarskými, ale zapadali do širšieho rámca skôr konfesijného - ideologického ako nacionálneho. Dr. V. Tuka si dopisoval v Poľsku predovšetkým s prof. W. Semkowiczom.³⁵

Dr. V. Tuka bol, ako je známe, obvinený v roku 1929 z protištátnej činnosti, ktorú vyvíjal už dlhé roky. Súdny proces, ktorý sa viedol proti nemu, sa stal najväčším politickým procesom v dejinách medzivojnového Česko-Slovenska. Výsledkom tohto procesu bolo odsúdenie dr. V. Tuku na 15 rokov väzenia. Skutočnosť však bola taká, že prezident dr. E. Beneš udelil dr. V. Tukovi v roku 1937 amnestiu s podmien-

kou, že sa nevráti na Slovensko, ale bude bývať dočasne v Čechách.³⁴ Nesporne veľkú zásluhu na Tukovej amnestii mal významný katolícky politik a súčasne aj podnikateľ dr. Jan Jiří Rückel, ktorý bol Tuku osobne navštíviť vo väzení a presvedčil prezidenta Beneša o nutnosti amnestie. Návrh na tento krok však vzišiel z tábora ľudovej strany a jeho iniciátorom bol K. Sidor.³⁵

Ak chcem súborne hodnotiť vzťahy medzi poľskou politikou reprezentáciou a predstaviteľmi ľudovej strany, treba povedať, že propoľský smer predstavoval v politickej línii stúpenčov A. Hlinku jednu z možných variánt zahranično-politickej orientácie. Jeho stúpencom išlo predovšetkým o zblíženie s katolíckou a antibolševickou susednou krajinou, ktorá bola ohrozená rovnako agresivitou fašistického Nemecka, ako aj výbojného Sovietskeho zväzu. Spolupráca medzi týmito dvoma politickými smermi sa prejavila vo vzájomných návštevách, vo výmene organizovaných kultúrnych podujatí a osobností, v iniciatíve, pomocou ktorej sa postupne, pod vplyvom polonofilov na Slovensku zapájali do spoločných akcií aj rôzne spolky, záujmové organizácie a jednotlivci, napr. literáti, vysokoškolskí študenti, výtvarní umelci, novinári a pod.

Veľmi živý záujem prejavovala o spoluprácu s poľskými partnermi tiež Matica slovenská. Jedným z prejavov tejto spolupráce slovenských vedcov a ich poľských kolegov boli štúdie, ktoré spoločne publikovali v zborníku Matice slovenskej počas celého medzivojnového obdobia. Aj takýmto spôsobom sa navzájom spoznávali a vytvárali mosty vzájomnej spolupráce skupiny slovenskej a poľskej inteligencie.

V spolupráci medzi slovenskými a poľskými politikmi i kultúrnymi a vedeckými pracovníkmi, ktorá sa tak slubne začala rozvíjať, vznikli v roku 1938 bariéry, spôsobené mimoriadnou medzinárodnou situáciou, hľadaním vlastných a vzájomne protichodných ciest k riešeniu páľčivých celospoločenských problémov. Nemalú úlohu tu zohrávali aj osobné ambície vysokých štátnych úradníkov, ktorí sa domnievali, že sa im podarí vyčistiť z krízovej politickej situ-

ácie zisk pre štát i pre svoju osobu. Mám tu na mysli najmä nedomyslenú politiku ministra J. Becka. Už nasledujúce mesiace spochybnili tieto ich koncepcie. Dramatické obdobie druhej svetovej vojny vytvorilo už celkom iné podmienky, zasadilo osobnosti, ktoré nadväzovali kontakty medzi oboma národmi do celkom iného prostredia i možností. Výskum slovensko – poľských vzťahov, z ktorého som sa snažila postrehnúť aspoň niektoré z prebohatej škály vzájomných ciest a budovaných mostov však nadobudol v nasledujúcich rokoch celkom nové dimenzie, ktoré zhodnotíme pri inej príležitosti.

Poznámky

1. Svedčia o tom informácie z tlače viacerých európskych krajín, ktoré monitorovalo vyslanectvo Č-SR vo Vatikáne a posielalo ich v správach svojmu pražskému ministerstvu zahraničných vecí. Pozri napr. Archív ministerstva zahraničných vecí, Praha (Ďalej AMZV), Politické správy z Vatikánu, sumár zo zahraničnej tlače zo dňa 20. 7. 1920.
2. Tamže. V zpráve sa o tomto probléme píše: „V době, kdy Paderewski byl ministr-prezidentem, neobešel se bez častých jednání s Vatikánem. Šel tak daleko, že hájil formuli „jednotné církve“ v jednotném státě. Na druhé straně Řím používal veškerých svých kreditů, aby zajistil Polsku finanční pomoc, podporoval zahraniční politiku polské vlády.“
3. *Slovenský priemysel roku 1925, Výročná správa ústredného združenia slovenského priemyslu*, Martin 1926, str. 16.
4. AMZV, Politické správy z Varšavy, rok 1919, č. 649, zo dňa 21. 12. 1919. Tiež Archywum akt nowych (ďalej AAN), Warszawa, fond Predsedníctvo rady ministrów, ekonomický komitét ministrów, zápis č. 832 a č. 833.
5. SUSTER, V.: *Z nových tendencií česko-slovenskej obchodnej politiky*, In „Hospodárske rozhľady“ 1926, r. 1., č. 7, str. 469 – 475, tiež *Požiadavky a potreby východného Slovenska v otázkach národohospodárskych*, Košice 1934, str. 36 – 40.
6. AAN, Warszawa, Fond Ministerstwu zagranicznych rzeczy (ďalej MSZ), správy z konzulátu Bratislava, č. 3.
7. Spomínanú dohodu poľskí historici publikovali v zbierke dokumentov *Stosunki polsko-czesko-słowackie w latach 1918 –*

- 1939, Rzeszów 1994, (edične pripravili E. Orlof a A. Pasternak), str. 42 – 49.
8. Problému slovensko – poľských hraníc, konkrétne aj pre Slovensko „strateným obciam“ venoval pozornosť napr. v svojom parlamentom prejave dňa 21. 2. 1922 Andrej Hlinka, ako aj senátor ľudovej strany Ján Kovalík dňa 24. 10. 1922. Obaja kritizovali možnú stratu obcí na Spiši a na Orave. In *Těšnopisecké správy parlamentu NZRČ*, I. volebné obdobie, 5. zasadanie str. 1176 a 6. zasadanie str. 11 n.
 9. AAN, Warszawa, fond MSZ, Česko-slovensko, č. 5498.
 10. Biblioteka Jagellońska, Kraków, pozostalosť prof. W. Szemkowicza, (ďalej PS), oddelenie rukopisov, Pryb. 104 – 108/ 67, T. 1.
 11. O formovaní poľsko – česko – slovenských kontaktov hovoril na pôde parlamentu medziiným aj minister zahraničných vecí dr. Eduard Beneš, ktorý sa pri tejto príležitosti zmienil aj o významných stretnutiach s poľským kolegom Eustachom Sapiehom. Archív Ústavu T. G. Masaryka, fond BA-R, kart. 139. Na dobré kontakty medzi oboma štátmi spomína vo svojich memoároch aj poľský minister zahraničných vecí Konstanty Skirmunt, *Moje wspomnienia 1866 – 1945*, (na vydanie pripravili E. Orlof a A. Pasternak), Rzeszów 1998, str. 120 – 132 a ďalšie. Z najnovšej literatúry sa budovaniu vzájomných vzťahov medzi Č-SR a Poľskom dotýka Jinřich Dejmek v práci *Historik na čele diplomacie Kamil Krofta*, Praha 1998, ktorý poukázal medziiným aj na to, že zlepšenie česko – slovensko – poľských vzťahov prinieslo okamžitú nepriateľskú rezonanciu v nemeckej diplomacii, pretože (podľa vyslanca K. Kroftu) Nemecko videlo v r. 1925 v Poľsku jedného zo svojich najúhlavnejších nepriateľov a kto sa zbližoval s Poľskom, stával sa ihneď terčom nepriateľských akcií Nemecka. J. Dejmek, c.d., str. 12 a str. 21.
 12. Tlač na Slovensku priniesla informácie o tom, že na československý konzulát dňa 27. 5. 1925 prišiel zamaskovaný poľský občan Ján Lech, ktorý o sebe tvrdil, že je občanom Č-SR a žiadal si vydať pas. Keďže mu nebolo hneď vyhovené, hodil na zem doma pripravenú bombu a začal strieľať do zamestnancov konzulátu. Zastreľil poľského občana a poranil úradníka konzulátu. Bol na mieste zaistený. In „Slovenská domovina“, 28. 5. 1925, r. 7., č. 22.
 13. V súvislosti s cestou A. Hlinku do Paríža je menej frekventovaná informácia o tom, že tejto delegácii pomohol aj pri tranзите cez Taliansko z bezvýchodiskovej situácie poľský vyslanec v Ríme, ktorý o tomto kroku informoval dňa 20. 9. 1919 poľského politika I. J. Paderewského. In *Archywum polityczne Ignacego Paderewskiego*, Tom 2, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1974, Tiež *Státní ústřední archiv*, Praha, fond Ministerstvo vnútra- prezídium, 1919 – 1924, IV H 32, 225 – 59 – 1.
 14. Těšnopisecké zprávy poslanecké sněmovny NSRČ, i. volebné obdobie, 5. Zasadanie, 150. Schôdza, str. 1182 n.
 15. Tamže.
 16. AAN, fond MSZ, Správy z vyslanectva v Prahe, č. 38/34.
 17. AAN, fond MSZ, konzulát Bratislava, správa z augusta 1933, tiež „Slovák“, 18. 7. 1933, r. 15, č. 189, skofišované číslo.
 18. „Slovák“, 10. 10. 1937, r.19, č. 231., tiež „Slovák“, 5. 12. 1937, r. 19, č. 277.
 19. „Slovák“, 30. 9. 1937, r.19, č. 222.
 20. AAN, fond MSZ, *Widział Wschodny*, kart. 5454, Správa zo dňa 5. 4. 1938.
 21. Tamže.
 22. Biblioteka Jagiellońska, PS, pryb 115 / 67.
 23. Těšnopisecké zprávy NZRČ, 4. Volebné obdobie, 10. Schôdza poslaneckej snemovne, str. 11 - 15.
 24. AMZV, Praha, fond III. sekcia, kart. 170, č. 86151 / 23.
 25. Slovenský národný archív, Bratislava, fond pozostalosť Karola Sidora (ďalej KS), kat. 1 / 9.
 26. Sidorovým návštevám u ministra J. Becka venoval pozornosť napr. S. Mickiewicz v práci „*Polityka Becka*“, Paríž 1964, píše o nich tiež H. Batowski, *Zdrada monachijska*, Poznań 1973, E. Orlof, *Dyplomacja polska wobec sprawy słowackiej w latach 1938 – 1939*, Kraków 1980 a zo slovenských historikov L. Deák, *Hra o Slovensko*, Bratislava 1991.
 27. VILIKOVSKÝ, V.: *Ludáci – jací jsou*, Přítomnost, 29. 12. 1934, r. 11., str. 824.
 28. SIDOR, K.: *Slovenská politika na pôde pražského snemu*, II, Bratislava 1943, str. 194.
 29. BARTLOVÁ, A.: *Postoj buržoázných politických strán na slovensku k zahraničnej politike Česko-slovenska (1933 – 1938)*, in *Kolektívna bezpečnosť v minulosti a súčasnosti*, Bratislava 1977, str. 220.

30. ČARNOGURSKÝ, P.: *Deklarácia o únii Slovenska s Poľskom z 28. septembra 1938*, „Historický časopis“, r. 16, č. 3, str. 407 – 421.
31. Nasvedčuje tomu napr. korešpondencia poľského konzulátu v Moravskej Ostrave s poľským ministerstvom zahraničných vecí v čase predvolebnej kampane v Č-SR v roku 1925. Vyplýva z nej, že ľudová strana dostala napr. pri tejto príležitosti z Poľska 15. 000 zlotých. AAN, Warszawa, fond MSZ, W W, č. 5446.
32. AAN, Warszawa, fond, MSZ, konzulát Košice, správa pre varšavské ministerstvo zahraničných vecí zo dňa 6. 2. 1926 a zo dňa 20. 4. 1926.
33. KRAMER, J.: *Iredentas a separatizmus v rokoch 1918 – 1938*, Bratislava 1957, tiež J. Kramer, *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918 – 1929.*, Bratislava 1962.
34. Slovenský národný archív, fond KS, kart. 2, korešpondencia K. Sidora s dr. J. J. Rücklom (1934 – 1937).
35. Tamže.

NA ZÁVER

Cieszyn v dejinách slovensko-poľských literárnych vzťahov

Časť našej dvojkonferencie, ako je uvedené v úvode tejto publikácie, sa uskutočnila v meste na Olze – v Cieszyne. Nebola to náhoda, že si poľskí organizátori vybrali toto malebné južnopolské mestečko. Cieszyn má k tomu vhodné podmienky, a to nielen aktuálne, vytvárané množstvom kultúrnych, osvetovo-výchovných a odborných aktivít súčasných vysokoškolských a spoločenských inštitúcií, ale hlavne historické, podmienené bohatou tradíciou poľsko-slovenských kontaktov, vzájomných vzťahov a súvislostí. Účastníci konferencie si tieto skutočnosti často pripomínali. Je našou milou povinnosťou pripomenúť si ich aj v závere tejto publikácie.

Tradícia priamych kontaktov Cieszyna so Slovenskom siaha do 16. a 17. storočia, t. j. do obdobia reformácie. Prvými nositeľmi slovensko-poľskej vzájomnosti, prechádzajúcej cieszyńským kanálom oboma smermi, boli slovenskí a cieszyńskí kňazi a učitelia. Niektoré poľské pramene uvádzajú, že cieszyńským superintendentom v polovici 17. stor. bol Slovák Timon Lovčáni.¹ Významným spojovacím článkom medzi Cieszynom a slovenskými evanjelikmi bol „slovanský Luther“, cieszyńský rodák Juraj Tranovský, ktorý v svojich slovenských spisoch občas používal aj prímenie „Teschinensis“ a „Teschinio-Silesius“.² Roman Bogacki uvádza, že spolu s „Cieszyniakom“ Tranovským prišli na Slovensko „i jeho czterej przyjaciele: Andrzej Reissius, Jan Marklowski, Jan Michilles i Michał Stanovicius oraz jako organista i kompozytor pieśni kościelnych Adam Plintowicz.“³ A. Plintowicz, narodený v neďalekom Skoczowie (asi v r. 1620), pôsobil ako rektor a kantor v Žiline, neskôr v Turčianskom Ďure (alebo vo Svätom Jure pri Bratislave). Do dejín slovenskej literatúry sa Plintowicz zapísal svojimi náboženskými piesňami typického barokového charakteru, ktoré Tranovský zaradil do kancionálu *Cithara sanctorum*. Plintovič

bol aj priekopníkom sociálnej lyriky. V piesni *Obránce všech soužených* kritizoval mestskú spoločnosť, kde „ve dne i v noci po zdech neprávost obchází, / z rinku nátisk a křivda nikdá již neschází.“⁴⁴ Podobným spôsobom v Cieszyńskom Šląsku pôsobili slovenskí exulanti bratia Horčíckovci, Matej Bahil a Michal Semian, autori početných piesní, básní, mravoučných i náučných spisov (viaceré z nich vyšli v Poľsku). Hoci ich činnosť bola motivovaná náboženskými cieľmi, organicky nadobúdala tak v slovenskom ako aj v poľskom prostredí širší kultúrny a spoločenský charakter. Vytvorili sa vhodné podmienky pre rozvoj týchto kontaktov a vzťahov v nasledujúcich obdobiach.

Na tomto základe sa už v počiatočnej fáze slovenského i poľského národného obrodzenia ustálil vzájomný záujem a stála informovanosť o duchovnej a kultúrnej činnosti príslušných evanjelických zborov, škôl, o možnostiach výchovy, štúdia i verejného pôsobenia v širšom kultúrno-spoločenskom prostredí. Zvyšoval sa záujem o štúdium na evanjelickom gymnázium v Cieszyne (založenom v roku 1813), ktoré malo veľmi dobrú povesť i za hranicami Sliezska. Absolventi cieszyńského gymnázia nezriedka pokračovali v štúdiu na slovenských lýceách v Bratislave, Levoči a Kežmarku. Prostredie národne uvedomelej slovenskej mládeže malo pozitívny vplyv na formovanie ich poľského národného vedomia, ktoré po návrate do rodného kraja ďalej rozvíjali aktivitami v oblasti národnobuditeľskej, kultúrno-výchovnej a literárnej práce.

Duchovným predstaviteľom slovensko-sliezskych kontaktov a vzťahov v období národného obrodzenia bol Paweł Stalmach, ktorý po ukončení cieszyńského gymnázia v rokoch 1843-1845 študoval na lýceu v Bratislave, aktívne navštevoval študentský samovzdelávací krúžok a na zasadnutiach hodín výkonných oboznamoval sa so zmyslom a cieľmi národnobuditeľského poslania. Je príznačné, že vlastne až v Bratislave sa mladý Stalmach dôvernejšie zoznámil s poľskou literatúrou, čo potvrdil i vlastnými slovami:

„Tu [v prostredí bratislavských štúrovcov] poznałem dzieła nowszych autorów polskich, bo Słowacy lubowali w litera-

turze polskiej, a nadewszystko cenili Mickiewicza, Trentowskiego i Czajkowskiego.“⁴⁵

Roky Stalmachovho štúdia v Bratislave boli rokmi zvýšenej aktivity tak v oblasti štúdia, ako aj verejného pôsobenia štúrovcov. Po návrate z Halle (september 1840) sa Štúr opätovne ujal vedenia študentského krúžku, do ktorého vniesol atmosféru zdravej súťaživosti, polemiky, ale i kontroly a kritického hodnotenia študentov, ktorí k tejto práci pristupovali povrchnie. Zintenzívnila sa literárna a prekladateľská tvorba členov krúžku, a niektorí z nich (Kalinčiak, Francisci) začali do svojich literárnych pokusov vnášať prvky prevzaté z ľudových nárečí, ktoré krok za krokom prerážali vekmi ustálenú škrupinu cirkevných (evanjelických) konvencií. Formovali sa podmienky pre kondifikáciu spisovnej slovenčiny, ku ktorej došlo práve v roku Stalmachovho príchodu do Bratislavy.

Zo štúdia v Halle si Štúr priniesol nový prístup k jazykovej a historickej problematike, založený na vedeckom výskume starých písomných pamiatok, historických faktov a vedeckých prameňov. Tento trend prospel aj slovanskej otázke, ktorá pod Štúrovým vedením nadobudla novú váhu. Už to nebola Kollárova abstraktná predstava ideálneho celku, ale konkrétny svet slovanských národov a národností so špecifickými existenčnými, vývinovými a politickými podmienkami. Na tomto základe štúrovci konkrétnejšie chápali nielen osobitosti jednotlivých slovanských národov, ale aj ich národné a politické požiadavky a práva. Znamenalo to aj zmenu pohľadov na poľsko-ruský spor, v ktorom mladí štúrovci postupne prechádzali na polonofilské stanovisko. Malo to pozitívny vplyv aj na konkrétne vzťahy k poľským študentom, ktorí v Bratislave našli priaznivé podmienky pre svoj národný, literárny i odborný rast.

Pod vplyvom Štúrových aktivít si Stalmach začal dôslednejšie uvedomovať svoje národné korene – „i uświadomił sobie, że Ślązacy nie są Czechami, lecz Polakami.“⁴⁶ Po návrate do Cieszyna sa Stalmach na základe Štúrovho odporúčania zbližil s Moravákom dr. Ludovítom Kluckým,

nezištným podporovateľom kultúrnych a národných snáh sliezske-tešínskych Poliakov. Z tohto priateľstva v roku 1848 – opäť podľa Štúrovho príkladu – sa zrodil prvý poľský časopis pre cieszyńskich Poliakov – „Tygodnik Cieszyński“, ktorý finančne podporoval a vydával práve dr. L. Klucký.

Po odchode z bratislavského lýcea (1845) Stalmach pokračoval v štúdiu protestantskej teológie vo Viedni a možno predpokladať, že jeho kontakty s bratislavskými štúrovcami pokračovali. Svoj vzťah k Slovákom a k štúrovským formám národnobuditeľských aktivít Stalmach prenášal aj na svojich priateľov a spolupracovníkov. Účinne mu pritom pomáhal ďalší Tešíňčan študujúci v Bratislave – Andrzej Kotula. V druhej polovici 40. rokov sa okolo P. Stalmacha sústredila skupina mladých národne uvedomelých intelektuálov, ktorí v nemeckom prostredí Cieszyna a vlastne i Dolného Sliezska začali organizovať poľskú kultúru, spoločenské organizácie, vzdelávacie inštitúcie a spolky. Okrem Stalmacha a Kotulu sa k nim pridali Andrzej Cinciała, Jan Bujak a Jerzy Heczko, a všetci spolu svoje národnobuditeľské tešínsko-sliezske aktivity začlenili do celonárodného poľského kultúrneho a politického pohybu.

Pozitívny vzťah cieszyńských buditeľov k Slovákom sa prejavil aj v revolučnom roku 1848. V hurbanovskom povstaní Tešíňčania stáli na strane Slovákov. Svedčia o tom články publikované v Stalmachovom „Tygodniku“. V jednom z nich Stalmach píše:

„W jesieni 1848 r. często pokazywali się słowaccy przywódcy w Cieszynie, z powodu wojny węgierskiej i ucisku od Madziarów, szukający pomocy w Wiedniu, Pradze i Ołomuńcu. W końcu listopada zebrał się w Cieszynie oddział kilkuset ochotników słowackich, by zrobić pospolite ruszenie między Słowakami, z nimi przybyli: Štúr, Hurban, Zach, Borik i Bloudek, ostatni jako komendant. (...) Mieszczanstwo cieszyńskie w ogóle sprzyjało Słowakom, widząc ich udręczenie przez Madziarów, a oprócz pewnych frankfurczyków nie pochwalało pomocy niesionej przez Polaków Madziarom.“⁷

Tento postoj Tešíňčanov pozitívne ocenil aj vodca povstania – Jozef Miloslav Hurban, keď napísal:

„Život v Tešíne bol na konci novembra a začiatkom decembra roku 1848 veľmi pohnutý. Naše dobrovoľníctvo a dôstojníci vojenski boli interesantným predmetom pre Tešíňčanov. Celé mesto, rozumej jeho slovanskú väčšinu, sympatizovalo s nami; Frankfurtáci utiahli sa do svojich svätýň. Nielen vojenski dôstojníci nám a my im dávali sme ku pocte obedy a večere, ale i prednejši občania tešínski a vyššia slachta z okolia pozývali nás k sebe. Čata naša medzitým cvičila sa v zbroji a pochodoch. Prípitky na myšlienky, udalosti a osoby v prúde časovom vyznačené, vzťahujúce sa rozohrievajú dušu a ideu boja ožiarovali. Tamojšia čítareň slovanská⁸ dôkladne využila tejto príležitosti k schyteniu sa na krídla z omráčenia germanizačného. Tu schodili sme sa s vlastencami slovansko-sliezskymi.“⁹

V Cieszynie sa uskutočnila slávnostná vojenská prisaha slovanského dobrovoľníckeho zboru a 4. decembra 1848 sa povstalci pohli k Jablunkovskému priesmyku na ďalšie vojenské ťaženie. Medzi cieszyńskými Poliakmi sa teda zdržali šesť dní.¹⁰

P. Stalmach aj v nasledujúcich rokoch prejavoval aktívny vzťah k slovenskej otázke. Prejavilo sa to na stránkach „Tygodnika Cieszyńskiego“, kde horlivo propagoval Kollárovu ideu slovanskej vzájomnosti a sústavne informoval poľskú verejnosť o slovenských veciach. V roku 1849 Stalmach vydal *Zbiór pieśni słowiańskich* – antológiu poľskej, českej, slovenskej, chorvátskej a ukrajinskej poézie, ktorú publikoval v originálnych jazykoch. Zo slovenskej básnickej tvorby do nej zaradil básne L. Štúra, S. Chalupku, texty Tomášikovej piesne *Hej, Slovane* a Matúškovej piesne *Nad Tatrou sa blýska*, ktorá bola medzi Poliakmi veľmi populárna.

„Kto wie,“ – píše Wacław Olszewicz, – „czy nie reminiscencją tego wiersza jest nad Tatrą błyskawica, którą Wincenty Pol (...) widzi z Pienin i w *Pieśni o domu naszym* (1866) opiewa?“¹¹

Veľa pozornosti Stalmach venoval aj P. J. Šafárikovi; svoje *Księgi narodu słowiańskiego* spracoval podľa Šafárikových

Slovanských starožitností. Tento trend Stalmach preniesol do „Gwiazdki Cieszyńskiej“, ktorú založil po zániku „Tygodnika“ v roku 1851. V započatej línii „Gwiazdka Cieszyńska“ pokračovala aj po Stalmachovej smrti roku 1891 (vychádzala do roku 1939). Koncom 19. storočia (v období zosilnenej maďarizácie) a medzi dvoma vojnami (v období československo-poľských územných sporov) bola vlastne jediným poľským časopisom, ktorý odlíšil neoficiálnu slovenskú politiku od oficiálnej politiky česko-slovenskej a aj v rokoch stupňujúceho sa medzinárodného napätia medzi Česko-Slovenskom a Poľskom zachovala si voči Slovákom pozitívny vzťah.

Osobitnú kapitolu cieszyńsko-slovenských kontaktov predstavujú roky 1858-1869, v ktorých Ján Kalinčiak pôsobil v Cieszyne ako direktor evanjelického gymnázia. Cieszyńský evanjelický zbor si na toto zodpovedné miesto vybral Kalinčiaka na základe – podľa môjho názoru – Stalmachovho dobrozdania. Bola to významná udalosť nielen v Kalinčiakovom živote, ale v kultúrnom a do značnej miery aj politickom živote Slovákov vôbec.

„Moje vymenovanie,“ napísal Kalinčiak J. M. Hurbanovi v liste zo 16. VIII. 1857, – „ako Lichard píše, dešperádu senzáciu robí; to je päť na oko maďarónom, ako ďalej hovorí, 'pansláv' direktórom štátneho gymnázia, jediného v monarchii, ale aj ja a my to [tak] cítime.“¹²

V čase Kalinčiakovho príchodu do Cieszyna sa národné zloženie miestneho žiactva výrazne zmenilo v prospech Poliakov. Máme o tom dokument od Tisovčana Hostivíta Tisovského (vl. menom Gustáv Lojko), ktorý od roku 1856 študoval práve na tomto gymnáziu a bol teda autentickým svedkom miestnej situácie. Albert Pražák uvádza, že v školskom roku 1859/60, teda v druhom roku Kalinčiakovho pôsobenia, „rozdelenie žiactva podľa národnosti bolo takéto: Nemcov 41, Poliakov 122, Čechov 42, Slovákov 36, Maďarov 7 a Židov 21.“¹³ Jeden zo súdobých slovenských študentov sa o direktorovi Kalinčiakovi vyslovil takto: „My dostali [sme] zástupcu, otca, priateľa, lebo veď on vedel sa k nám tak znížiť, ako najlepší priateľ.“¹⁴

Kalinčiakovo priateľské správanie sa voči slovenským študentom sa zaiste prejavovalo aj voči študentom ostatných slovanských národností. A. Mráz uvádza, že „ochraňoval a podporoval slovanskú vec na ústave (...) a zaviedol vyučovanie poľských a československých žiakov v materinskej reči a vo vlastnej národnej literatúre.“¹⁵ Slovanskí študenti si na gymnáziu založili samovzdelávací spolok „Slavia“, ktorý spočiatku mal tajný charakter, neskôr zásluhou Kalinčiaka sa zmenil na verejný spolok študentský, v ktorom sa študenti samovzdelávacím spôsobom zoznamovali s národnými dejinami, literatúrou, ľudovou kultúrou atď. S podobným cieľom si poľskí študenti založili krúžok „Wzajemność“, v ktorom pôsobil Kalinčiakov žiak Franciszek Michejda, ktorý sa po Stalmachovi stal hlavným priekopníkom slovensko-poľskej spolupráce. Systematickým spôsobom Kalinčiak budoval na gymnáziu slovanskú knižnicu. Vzhľadom na početnú prevahu poľského žiactva, a vlastne i na posilnenie poľského charakteru gymnázia, osobitnú pozornosť Kalinčiak venoval poľským knižným a časopiseckým zbierkam, ktoré získaval od dobrovoľných darcov.¹⁶

Osobitným dokumentom Kalinčiakových pedagogických snáh a názorov sú jeho slávnostné prednášky, s ktorými vystupoval na začiatku a na konci školského roku. Počas pôsobenia v Cieszyne predniesol 17 prednášok o rozličných otázkach výchovy, poslania a cieľov mladej generácie, spôsobov jej duchovného zápolenia o dosiahnutie „šľachetnej ľudskej povahy“, o aktívnu účasť „na veľkolepom diele ľudskej úlohy v službe ľudského pokolenia“, o tvorivom nadšení „za všetko dobré a vznešené“, „za všetko krásne a šľachetné“, smerujúce k prirodzenej „jednote myšlienky s jej vonkajšou formou“¹⁷. V týchto a podobných myšlienkových formuláciách Kalinčiak nadväzoval na idey Mickiewiczovej *Ody do mladości*, ku ktorej sa nadšene hlásil v rokoch svojej študentskej mladosti, keď napísal:

Preč tie náreky, preč to stenanie!

To nie je mužské konanie.

Mladosť! - - - - -

(*Moja mladosť*, 1847)¹⁸

Na pôde cieszyńskiego gymnázia sa Kalinčiak pohyboval medzi dvoma mlynskými kameňmi: medzi Nemcami a Poliakmi. Osobne sympatizoval s Poliakmi, no musel dôsledne rešpektovať aj Nemcov, ktorým jeho slovanofilské a polonofilské náhľady neboli po vôli. V prednáškach sa preto vyhýbal narážkam na miestne národnostné a politické pomery. Svoje myšlienky zaobaloval do abstraktnej formy všeobecných filozofických, morálnych a pedagogicko-výchovných úvah. No v častiach zacielených na aktívnu pôsobnosť mladých ľudí v spoločnosti dalo sa vycítiť nespokojnosť so stavom súdobej politickej situácie, čo konštatuje aj Albert Pražák:

„... Své promluvy vysílal několika národnostem, proto z něho mluvil jen a jen člověk. Ale kdo slyšel a dobře rozuměl, rozpoznal i tu, že Kalinčák v své řeči nahrnul všetko to, co i přímo nepojmenováno prospěje národu k jeho duchové a hmotné svobodě. Kdo se vzdělal podle obrazu jeho vykresleného mladého člověka, nemohl účinně pro národ nepracovat.“¹⁹

Milan Kudělka šiel ešte ďalej a pri hodnotení tohto faktu nazval Kalinčiaka „hovorcom národných záujmov“ polského obyvateľstva Tešínskeho Sliezska.²⁰

Pre tieto skutočnosti bol Kalinčiak v prostredí polského obyvateľstva Cieszyna prijímaný ako uznávaná osobnosť a autorita. Prejavovalo sa to okrem iného na veľkom záujme o jeho prozaickú tvorbu. V tom čase vznikli polské preklady Kalinčiakových diel *Reštavrácia*, *Srbianka* a *Bratova ruka*, ktoré boli publikované v „Gwiazdke Cieszyńskiej“. Podobne i Kalinčiak prejavil aktívny záujem o polskú literatúru. Paweł Stalmach usmernil Kalinčiakovu pozornosť na tvorbu svojho priateľa, významného predstaviteľa polskej historickej prózy, Józefa Ignacyho Kraszewského, z ktorého Kalinčiak v čase cieszyńskiego pôsobenia preložil báseň *Šťastie zemské* („Sokol“ 1862). Pozitívne reflexie o Kalinčiakovom význame a tvorbe zaznamenali aj Paweł Stalmach a Jan Kubisz vo svojich denníkových zápiskoch.²¹

Chcem tu pripomenúť ešte jednu stránku Kalinčiakovho

pôsobenia v Cieszyne: odbornú váhu jeho myslenia. Dovtedy sa prezentoval predovšetkým ako literát, autor populárnej prózy. Vieme však, že už počas štúdia na bratislavskom lýceu a v Halle Kalinčiak patril k najvýraznejším znalcom antickej estetiky a filozofie, no nikdy sa v tejto oblasti výraznejšie neprejavil. V Cieszyne doplnil svoje estetické a filozofické znalosti štúdiom novodobej nemeckej a francúzskej filozofie, a jeho prejavy nadobudli všestranný vedecký rozlet. Nezastavil sa na ohraničenej pôde vybranej mysliteľskej koncepcie. Svojimi názormi nepresadzoval jednu „svoju“ mysliteľskú sféru. Prekonal i Kollárov utopický idealizmus i Štúrov ortodoxný pragmatizmus. Pomerne ľahko sa oslobodil aj od sociologického tlaku folklorizmu a národného determinizmu. Zachoval si chladnú objektívnosť aj voči trpitelskej vlne poľského mesianizmu. Slovom, stal sa výraznou individualitou, polyhistorom so znamenitou teoretickou bázou. Týmito vlastnosťami ho v slovenskom kontexte možno porovnať aspoň iba s P. J. Šafárikom a L. Štúrom.

Ako som ukázal, nebol v Cieszyne zo Slovákov sám. V čase jeho pôsobenia študovalo na cieszyńskom gymnázii 36 Slovákov. Zo slovenských študentov poznáme Gustáva Lojka-Tisovského a Svetozára Hurbana Vajanského. V učiteľskom zbore pôsobil Kalinčiakov krajan Ján Rodoliub Borbis z Vrbice, ambiciózny cirkevný historik, ktorý tu v rokoch 1867-1870 redigoval poľský mesačník „Zwiastun Ewangeliczny“. Dva roky pred Kalinčiakovým odchodom nepriaznivé politické vetry zaviali do Cieszyna štúrovského básnika, národného dejateľa a mysliteľa Michala Miloslava Hodžu. Vo veciach básnických Kalinčiak s Hodžom, ktorý v Cieszyne skladal svoje mesianistické dумы o ťažkom položení národa (celkom iste tu napísal aj svoj mysticko-filozofický epos *Vieroslavín* v rozsahu takmer 700 strof), si asi príliš nerozumel, no určite si boli blízki vo veciach slovanstva a človečenstva vôbec. S Hodžom ho spájali spomienky na bratislavské lýceum, ku ktorým mali čo dodať aj Tešíňania Paweł Stalmach, Andrzej Kotula, aspoň aj iní.

Veľa zo slovensko-poľských zámerov, formovaných

Stalmachom a Kalinčiakom, sa realizovalo v nasledujúcich vývinových fázach. Tu možno spomenúť Kalinčiakovho žiaka Franciszka Michejdu, ktorý navštevoval valné zhromaždenia Matice slovenskej. „W jego działalności,“ napísal o ňom poľský slovakista Roman Bogacki, – „nastąpiła synteza tradycyjnego nurtu współpracy ewangelickiej, religijnej, z nowym – politycznym.“²² Veľkými písmenami sa do vývinu slovensko-cieszyńskiej spolupráce zapísali básnici zoskupení okolo kultúrneho štvrtročníka „Zaranie Śląskie“ – Emanuel Grim, Józef Lebiecz, Jan Łysek. Z nich E. Grim „zapoznawszy się na miejscu z warunkami życia gnębionego, mąziaryzowanego narodu śląskiego, napisał szczerym współczuciem, przyjaźnią i solidarnością tchnące utwory: *Do braci Słowaków* i *Do Słowaków*.“²³ Ostatní sa uplatnili hlavne ako prekladatelia slovenskej poézie a publicisti.

V medzivojnovom období k oblasti náboženských a politických kontaktov pribudla aj spolupráca v oblasti literatúry a slovastickej publicistiky. Andrzej Wantula prekladal básne Martina Rázusa a Karol Kulisz novely Kristíny Royovej. Značné množstvo časopiseckých prekladov sa ukázalo v Kubiszovom mesačníku „Sztorcem“, ktorý však vychádzal iba necelý rok (1938). Systematickú prekladateľskú a publicistickú prezentáciu slovenskej literatúry a vzťahov uskutočňovalo „Zaranie Śląskie“, v ktorom bola publikovaná jedna zo základných prác pod názvom *O polsko-słowackiej współpracy na terenie Śląska Cieszyńskiego* od Wacława Olszewicza, spoluautora poľskej dvojdielnej monografie *Słowacja i Słowacy*.²⁴

Vývin oficiálnych česko-slovensko-poľských kontaktov a vzťahov v medzivojnovom období bol nepriaznivo ovplyvnený územnými spormi o cieszyńskú územnú oblasť. V júli 1920 tzv. Najvyššia spojenecká rada svojvoľne rozhodla o rozdelení Tešínska medzi Poľsko a Č-SR. Podobné svojvoľné rozhodnutie padlo aj v otázke Oravy a Spiša, ktoré mali byť pre Poliakov kompenzáciou za odtrhnutie Cieszyńska. Slováci sa na tomto spore nemohli, ani nechceli zúčastniť.

Možno povedať, že vzťahy s Poľskom sa rozdelili na stagnujúcu oficiálnu časť a kontinuálne sa rozvíjajúcu slovenskú časť, ktorá sa realizovala prostredníctvom individuálnej iniciatívy jednotlivcov tak z oblasti politiky (A. Hlinka, K. Sidor, P. Čarnogurský), ako aj z oblasti kultúry a literatúry (A. Žarnov, St. Mečiar, F. Hrušovský, J. Kútnik-Šmálov a iní). Prejavilo sa to ako pozitívum aj vo vzťahu k cieszyńským Poliakom. V ich prostredí, ako som ukázal, si slovenská otázka udržala kontinuálny charakter, v oblasti literárnych vzťahov dokonca i vzostupný. Tento fakt bol výsledkom antičeských nálad v Poľsku po rozdelení Cieszyna, s ktorým Poliaci nesúhlasili. Vytváralo sa tu určité analogické slovensko-poľské vedomie, zamierené proti centralistickej politike Č-SR. Cieszyńsko-slovenské kontakty sa organicky vliali do celoštátnych kontaktov slovensko-poľských a stali sa pomocníkom slovenského autonómneho hnutia.

Po roku 1945 výnimočnosť Cieszyna v procese slovensko-poľských vzťahov poklesla. V direktívne riadenom kultúrno-politickom systéme nebolo veľa možností pre rozvíjanie medzinárodných kontaktov na úrovni regiónov. Špecifické sa zmenilo na všeobecné, v ktorom dominovali záujmy celoštátného charakteru. Regionálne záujmy sa preniesli do vybraných centier. Kultúrne a literárne iniciatívy Cieszyna sa koncentrovali jednak v Katowiciach, jednak v Krakove. Tradícia a pozitívne výsledky minulých období však zostali. Predstavujú významnú kapitolu dejín slovensko-poľských kultúrnych a literárnych vzťahov, ktoré sa v súčasnosti opäť usilujeme rozvinúť do pozitívnych rozmerov.

Poznámky

1. Uvádza to MICHEJDA, K.: *Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim*. Cieszyn 1909, ss. 14, 23, 26. V slovenských prameňoch som o tom nenašiel nijakú zmienku.
2. Údaj podľa: *Slovenský biografický slovník VI*. Vyd. Matica slovenská, Martin 1994, s. 114 a nasl.
3. BOGACKI, R.: *Rola Śląska Cieszyńskiego w kontaktach kulturalnych polsko-słowackich XIX i XX (do 1939) roku*. (In:)

- Vzťahy slovenskej a poľskej literatúry*. Vyd. SAV, Bratislava 1972, s. 242.
4. *Dejiny staršej slovenskej literatúry*. Vyd. SAV, Bratislava 1958, s. 225.
 5. GRIM, E.: *Paweł Stalmach, jego życie i działalność w świetle prawdy*. Cieszyn 1910, s. 171.
 6. OGRODZIŃSKI, W.: *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*. Vyd. Śląsk, Katowice 1965, s. 391.
 7. GRIM, E.: Cit. dielo, s. 246.
 8. Ide o Czytelniu Polskú, ktorú založil P. Stalmach v roku 1848 v Cieszyne.
 9. HURBAN, J. M.: *Ludovít Štúr – Rozpomienky*. Vyd. Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, Bratislava 1959, s. 682.
 10. Údaj o termíne príchodu slovenských dobrovoľníkov do Cieszyna sa nachádza v Hurbanovom liste manželke z 27. novembra 1848, v ktorom Hurban o. i. píše: „Dnes budeme už v Tešíne.“ HURBAN, J. M.: Cit. dielo, s. 680.
 11. SEMKOWICZ, W.: *Słowacja w piśmiennictwie polskim*. (V:) *Słowacja i Słowacy I*. Vyd. Biblioteka Słowacka, Nr. 1, Kraków 1937, s. 33.
 12. Cit. podľa MRÁZ, A.: *Ján Kalinčiak*. Vyd. Matica slovenská, Turčiansky Sv. Martin 1936, s. 91-92.
 13. PRAŽÁK, A.: *Mladé léta Svetožára Hurbana Vajanského*. Praha 1925, s. 18-19.
 14. Uvádza to Ivan B. ZOCH v článku *Hostivít Gustáv Lojko*, „Orol“ II, 1871, s. 293. Porov. MRÁZ, A.: Cit. dielo, s. 94.
 15. MRÁZ, A.: Cit. dielo, s. 94.
 16. Andrej Mráz na základe Kalinčiakovho listu P. Dobšinskému zo 14. II. 1861 ako darcov poľských kníh uvádza „ľvovských kníhkupcov“; cit. dielo, s. 96.
 17. Cit. textov podľa: *Kalinčiak II (Zlatý fond slovenskej literatúry)*. Vyd. Tatran, Bratislava 1975, s. 345-352.
 18. „Nitra“ IV, 1847, s. 211-214.
 19. PRAŽÁK, A.: *Kalinčákovy Řeči k studentstvu*. (V:) *Pavlovi Bujnákovci ctítelia, priatelia, žiaci*. Vyd. Academia, Bratislava 1936, s. 26.
 20. KUDEĚLKA, M.: *Působení Jana Kalinčáka v Těšíne (1855-1869)*. (V:) „Slezský sborník“ 51, 1953, s. 305-308.
 21. STALMACH, P.: *Pamiętnik*. (V:) GRIM, E.: *Paweł Stalmach*.

- Cieszyn 1910, s. 299; KUBISZ, J.: *Pamiętnik starego nauczyciela*. Cieszyn 1927, s. 137.
22. BOGACKI, T.: *Rola Śląska Cieszyńskiego w kontaktach kulturalnych polsko-słowackich w XIX i XX wieku...* Cit. dielo, s. 247.
 23. Tamže, s. 247.
 24. I. zv. 1937; II. zv. 1938. Editor Wacław Semkowicz. Pre uvedení publikácii W. Semkowicz napísal štúdiu *Słowacja w piśmiennictwie polskim (s. 11-72)*.

Jozef Hvišč

MENNÝ REGISTER

Abrahamowicz, D. 145, 155, 157
 Ambruš, J. 145
 Bacon, F. 17
 Bačová, V. 104
 Bahil, M. 182
 Bajza, J. I. 15
 Bandtkie, J. S. 135
 Bartek, H. 84
 Bartlová, A. 160, 179
 Batowski, H. 179
 Baudouin de Courtenay J., 77, 79,
 147, 155, 157, 159
 Beck, J. 170, 172
 Bel, M. 32, 43, 49, 56
 Bella-Horal, P. 78
 Benedikti-Blahoslav, J. 19
 Beneš, E. 83, 140, 162, 178
 Benža, M. 128
 Bernolák, A. 14, 15, 33, 67, 69
 Blaho, P. 78, 79
 Blanár, V. 57, 66
 Bobek, W. 154
 Bogacki, R. 86, 181, 190, 191, 193
 Bopp, F. 55
 Bošáni, O. 14
 Botto, J. 116, 143
 Brtáň, R. 107, 151, 155, 158
 Brückner, A. 149, 152, 153, 155, 158
 Buday, J. 84
 Bujak, J. 184
 Butvin, J. 143, 157
 Bylica, M. 13
 Caban, O. 63
 Cieszkowski, A. 2
 Cinciała, A. 184
 Czajkowski, M. 74, 183
 Czambel, S. 78
 Čaplovič, J. 111
 Čarnogurský, P. 164, 179, 191
 Čepan, O. 28, 43
 Černý, V. 52
 Čyževskij, D. 45
 Deák, L. 179
 Dejmek, J. 178
 Descartes, R. 17
 Dobrovský, J. 55, 56
 Dobšinský, P. 117, 118
 Dudášová, M. 128
 Dulla, M. 92, 99, 147
 Ecchius, V. 13
 Eliáš, M. 144
 Fajnor, V. 153
 Fándly, J. 15, 69, 110
 Francev, V. A. 148
 Francisci-Rimavský, J. 54, 115, 116
 Gáber-Lovinský, L. 54
 Gáfriková, G. 47, 52
 Gašparík, M. 145
 Gavlovič, H. 15
 Gercen, A. 101
 Gerometta, E. 63
 Gerometta, J. 14
 Giller, A. 77
 Gołąbek, J. 155, 159
 Grabowski, T. 148, 149, 150
 Grabski, S. 77

Grebáč-Orlov, I. 137
 Grim, E. 190, 192
 Gronský, T. 130
 Gruszecki 77
 Gumpłowicz, M. 149
 Gwiżdż, F. 84, 169
 Halaša, A. 117, 118
 Hamuliak, M. 14
 Hanka, V. 55
 Hattala, M. 14, 63, 64
 Havlíček-Borovský, K. 98
 Heczko, J. 184
 Hegel, G. W. F. 53, 55
 Herder, J. G. 53, 68
 Hlinka, A. 83, 142, 166-170, 191
 Hodža, M. 162, 164
 Hodža, M. M. 36, 62, 64, 66, 189
 Hollá, A. 144
 Hollý, J. 14, 16, 26, 54, 70, 71, 148
 Holuby, J. L. 118
 Homza, M. 28
 Horčíčka, D. S. 32, 43, 51, 182
 Horváth, P. 52
 Houdek, F. 140
 Hroboň, S. B. 36, 37, 40, 44, 45, 60,
 63
 Hrušovský, F. 84, 191
 Humboldt, K. W. 55
 Hurban, J. M. 60, 64, 74, 184, 185,
 186, 192
 Hurban, M. M. 45
 Hviezdoslav, P. O. 41, 78
 Hvišč, J. 67, 86, 87, 158
 Chaloupecký, V. 151
 Chalupka, S. 185
 Chrástek, J. 14
 Jabłoński, M. 137
 Jakobeus, J. 30, 43
 Jakubec, J. 95
 Jakubíková, K. 120, 129, 130
 Janaszek-Ivaničková, H. 52
 Jaroš, P. 29
 Jaworski, K. A. 134
 Jehlička, F. 142
 Jež-Mitkowski, T. T. 77
 Jóna, E. 62
 Jungmann, J. 56
 Jurkovič, D. 117
 Kačala, J. 55, 66
 Kadlec, K. 148
 Kalinčiak, J. 54, 74, 186, 187, 189,
 190
 Kamocký, J. 124
 Kant, I. 17
 Kantár, J. 128
 Kantor, R. 105
 Karásek, J. 107
 Kellner-Hostinský, P. 38, 45
 Kepler, J. 17
 Kiliánová, G. 105
 Klein Tesnoskalský, B. 143
 Kleischnitzová, F. 144
 Klepáčová, E. 129, 130
 Klucký, L. 183
 Kmeť, A. 78, 117
 Kocák, M. 144, 157
 Kodajová, D. 89, 105
 Kollár, J. 18, 19, 20, 22, 34, 38, 44,
 50, 56-61, 67, 69, 70, 76, 86, 89,
 90, 93, 95, 96, 102, 105, 112, 114,
 115, 183
 Kołodziejczyk, E. 77, 149, 150, 155
 Komarov, A. V. 99
 Komenský, J. A. 56

Kopczyńska-Jaworska, B. 126
 Kopernik, M. 17
 Kotula, A. 184, 189
 Kovačevićová, S. 122, 129
 Kovačka, M. 145
 Kowalska-Lewicka, A. 126
 Krajčovič, R. 54, 66
 Král, J. 36, 73
 Kramář, K. 138
 Kramer, J. 175, 180
 Kraszewski, J. I. 188
 Krasinski, Z. 135
 Križko, P. 153
 Kréméry, Š. 82
 Krman, D. 32, 43
 Kubáni, L. 76, 87
 Kubisz, J. 188
 Kučma, I. 26
 Kudělka, M. 86, 192
 Kucharski, A. 135, 148, 149
 Kulisz, K. 190
 Kútník Šmálov, J. 84, 191
 Kuzmány, K. 18, 19
 Kvačala, J. 78, 143, 151
 Kvapil, F. 107
 Langer, J. 121, 128, 129, 130
 Lebedzik, J. 190
 Leciejewski, J. 153, 158
 Leška, Š. 61
 Libelt, K. 21, 148
 Linde, S. B. 135
 Lojko Tisovský, G. 186, 189
 Lovčáni, T. 181
 Lubomirski, J. T. 134
 Łaciński, W. 155, 169, 170
 Łukasiewicz, W. 77
 Łysek, J. 190

Maciejowski, W. A. 135, 157
 Macpherson, J. 68
 Madanský, M. 14
 Magiera, J. 77, 145, 152, 154
 Magin, J. B. 48
 Machay, F. 137, 140
 Malinowski, F. K. 152
 Malinowski, L. 149
 Marchlewski, B. 137
 Markłowski, J. 181
 Markuš, M. 129
 Maróthy-Šoltéssová, E. 78, 81
 Marták, J. 144
 Marušiak, J. 132
 Masaryk, T. G. 23, 96, 98, 140
 Maťovčík, P. 45
 Matúška, J. 74
 Mečiar, S. 84, 97, 106, 154, 191
 Mickiewicz, A. 72, 73, 75, 89, 90,
 101, 102, 135, 146, 183
 Mickiewicz, S. 179
 Michálek, J. 109, 119
 Michalko, P. 111
 Michejda, F. 187, 190, 191
 Michlles, J. 181
 Milkin, T. 70, 86
 Mináč, V. 28, 43
 Minárik, J. 30, 43
 Mišík, Š. 106, 118
 Mnoheľ, Š. 142
 Morava, J. 107
 Mráz, A. 144, 187, 192
 Mruškovič, Š. 131
 Müldner, H. 77
 Newton, I. 17
 Niederle, L. 150, 159
 Nitsch, K. 149, 150, 154, 155

Novotná, E. 144
 Ogrodziński, W. 192
 Olejník, J. 129
 Olejník, M. 104
 Olszewicz, W. 185, 190
 Ondruš, Š. 11
 Orlof, E. 179
 Ormis, J. 144
 Ormis, V. 52
 Orzeszkowa, E. 81
 Otčenáš, M. 143
 Paderewski, I. J. 161, 165, 179
 Palacký, F. 18, 56, 89, 90, 98-100,
 102
 Palárik, J. 14, 64, 65, 76
 Palkovič, J. 18, 34, 44, 67
 Pančuhová, E. 128
 Papánek, J. 14, 49
 Papée, K. 173
 Pátková, J. 131
 Pauliny, E. 55, 66
 Percy, T. 68
 Petschmessing, K. 13
 Pietrusiński, L. 68
 Pilárik, Š. 31, 43
 Plintowicz, A. 181, 182
 Podolák, J. 128, 131
 Polonec, A. 131
 Potkański, K. 153
 Pott, A. F. 53, 55
 Považan, J. 26
 Pražák, A. 144, 186, 188, 192
 Profantová, Z. 105
 Prus, B. 81, 82, 147
 Przerwa-Tetmajer, K. 80, 132, 151
 Puškin, A. 89, 90, 92, 102, 103
 Pynsent, R. B. 106

Quispel, G. 44
 Radlinský, A. 14, 64
 Radzikowski, S. E. 149
 Radziwill, F. 133
 Rak, J. 106
 Rakowiecki, I. B. 135
 Rázus, M. 190
 Reissius, J. 181
 Reymont, W. S. 82
 Rizner, L. V. 155, 157
 Rosenbaum, K. 20
 Rozwadowski, J. 149, 152
 Rožnay, S. 18, 70
 Rúfus, M. 29
 Samsonowicz, H. 52
 Sasinek, F. V. 78
 Semkowicz, W. 84, 132, 154, 165,
 169, 170, 175, 192
 Semian, M. 182
 Sidor, K. 84, 170-174, 176, 179, 191
 Sienkiewicz, H. 81, 82, 150
 Simonides, D. 127
 Sklenár, J. 49
 Sládkovič, A. 36, 60
 Slávik-Neresnický, J. 78, 162
 Słowacki, J. 81, 135
 Socháň, P. 117
 Stalmach, P. 68, 182-186, 188, 189,
 192
 Stanek, I. 66
 Stanislav, J. 86
 Stanovicus, M. 181
 Staszczak, Z. 124, 130
 Suchoň-Chmiel, B. 46, 52
 Sulitka, A. 129, 130, 131
 Surowiecki, W. 135
 Suster, V. 177

- Sygietyński, A. 155
 Szöllösi, B. 33, 48
 Šafárik, P. J. 18, 19, 20, 34, 44, 56, 67, 97, 112-114, 118, 185, 189
 Ščasný, J. 14, 63
 Šembera, V. 56
 Škarvan, A. 31, 43
 Škovierová, Z. 131
 Škultéty, J. 78, 92, 95, 96, 104, 105, 106, 108, 143-156, 158
 Šmatlák, S. 14, 26, 144
 Šoltís, M. 62
 Šrobár, V. 162
 Šteller, F. 144
 Štúr, L. 18, 20, 21, 26, 51, 54, 55, 56-64, 66, 72, 86, 112, 118, 183-185, 189
 Štúr, S. 54
 Švehla, A. 164
 Tablic, B. 18, 34, 44, 56
 Tešedík, S. 69
 Tibenský, J. 43, 44, 119
 Timon, S. 14, 49
 Timura, V. 8, 27
 Tiso, J. 170, 173
 Tobolka, Z. 148
 Tomášik, S. 185
 Trajdos, M. 124
 Tranovský, J. 181
 Trentowski, B. F. 21, 183
 Tuka, V. 173-176
 Uram, J. 78
 Urbancová, V. 119
 Vajanský, S. H. 78, 93, 98, 100, 104, 105, 107, 108, 189
 Valach, J. 143, 144, 157
 Vansová, T. 78
 Vargová, M. 144
 Vilikovský, V. 179
 Vladimirov, A. 146
 Vlček, J. 78, 150
 Vongrej, P. 144
 Votruba, F. 78, 80
 Vozár, S. 54
 Wacław z Oleska (pozri Zaleski, W.)
 Walicki, A. 28, 43
 Wantula, A. 190
 Witkowska, A. 108
 Wójcicki, K. W. 148
 Záborský, J. 56
 Zaleski, W. 68, 135
 Záturský, A. P. 117
 Závodník, Š. 14, 64
 Zawiliński, R. 77, 135, 147, 149, 150, 154, 155
 Zientara, B. 52
 Zigel, F. 146
 Zimani, D. 60
 Zoch, C. 60, 61, 63
 Zuskinová, I. 128
 Žáček, V. 86
 Žarnov, A. 84, 191
 Žatko, R. 130
 Žigo, P. 53
 Žegota, P. 68
 Žeromski, S. 82

ISBN 80-967991-7-7

9 788096 799176